ağıt toplumu

ADNAN BİNYAZAR

ADNAN BİNYAZAR * AĞIT TOPLUMU

MAY

AĞIT TOPLUMU

ADNAN BİNYAZAR

AĞIT TOPLUMU / Adnan Binyazar / Kapak Basımı : Reyo Ofset / Tomurcuk Matbaasında dizilip, basılmıştır.

Denemeler

73

1. Basım - 1979

MAY YAYINLARI
Babıâli Caddesi No: 19
Cağaloğlu / İSTANBUL
Telf. : 27 71 61

ADNAN BİNYAZAR

AĞIT TOPLUMU

MAY YAYINLARI

İnsanı Tanıma

Sanatçılar ele almadıkça, toplumsal bir varlık olan insanı gerçek boyutlarıyla tanıyamayız. Topluluklara **toplum** niteliği kazandıran da sanatçıdır. Dilsel anlaşmayı insanın toplumsallaşmasının ilk aşaması sayarsak bu yargının anlamı daha da somutlaşır.

Sanat, anlaşmayla doğmuştur. En ilkel düzeyde de olsa, dili kullanmaya başlayan insan, kendini anlatmaya da başlamıştır. Kendisini anlatması ise, varlığının bilincinde olmasının sonucudur. Kendini anlatma isteği, başka varlıkların var olmasıyla açıklanabilir. Bu gereksinimi, yani kendini başkalarına anlatma isteğini duyan insan, kuşkusuz, yeryüzünün ilk sanatçısıdır. Bu ilk sanatçının kullandığı ilk sanatsal araç da **dil**'dir. Bu yönden, iletişimi gerçekleştiren bir yaratık olarak insan, aynı zamanda dilsel bir kişilik kazanmıştır. Uygarlıklar, değişen çağlar, insanı insandan insana koşturan gelişmeler, bu dilsel kişiliği anlatımsal gerçeğe dönüştürmenin atılımlarıdır. Bunun gerçekleşmesinde araç sanatır. Bu nedenle bir yaratıcı işlev olan sanatın en büyük etkinliklerinden biri, yansıtıcı olmasıdır. İnsanı doğaya, doğayı insana yansıtan en etkili araçtır sanat. Doğa-insan uyuşumunu kuran da sanattır. Bunlar arasındaki çelişkinin belirmesinde de sanatın büyülü gücüyle karşılaşıyor insan. Her şeyde olduğu gibi, bu nedenle sanat, insanı toplumsal bir varlık olarak belirlemede etkendir. Sanatçı, bunu gerçekleştirmede, anlaşmanın en etkili aracı olan dili, yeryüzünün ilk sanatını kullanır. İnsanın insanı tanıması, yani toplumsallaşma da bu aşamadan sonra başlamıştır.

Hangi alanda iş yaparsa yapsın, sanatçı, göstergeleri (anlam, ses, renk... göstergeleri) insanın gerçeğini yansıtıcı bir bağlamda kullanarak kendi gerçeğini, doğal olarak insanın gerçeğini yansıtır. Sanatçının bireylikten kurtulması budur. Cervantes bu nedenle İspanya'dır, Homeros Grek kültürüdür. Shakespeare hümanizmadır... **Batı** kültürünün de orta direkleridir bu yazarlar. Ama önce, **Don Kişot** İspanyol insanıdır. Yazarının adını bile unutturmuştur. İspanya'nın duyarlığı, mantığı, beğenisi, kişiliği... toplumu belirleyen her şeyidir. Cervantes, İspanya insanından başlıyor işe, onu anlatarak evrensel insanı buluyor. Dili, düşünceyi, beğeniyi, duyarlığı ortaklaşa kuran «insan»ı. Kendini anlatarak insanı, toplumunu anlatarak evrensel insanlığı böyle buluyor. Yeryüzünün küçücük bir bölgesinde yaşayan bir sanatçı, bakıyorsunuz, insanlığın kesişme noktasına varıyor çabalarıyla. İnsanın insan olduğu bir dünyanın özlemini yaşayarak yapıyor bunu. Kimi zaman, küçük dünyasını büyük dünyalara erdirmek için insanı adına insanlığa sesleniyor. Eylemci olarak, zaman ırmağının atlama taşlarını bir bir atlıyor. Hep ne için bunlar? İnsanını tanımak için, başka bir deyişle, insanını insanına tanıtmak için. Daha sonra da dünya insanını, evrensel insanı tanıtmak için. Kim bilir, yaşlı dünya önümüzdeki çağların hangisinde insanını gerçek anlamda tanıyacaktır? Bu gecikmede kuşkusuz, en büyük sorumluluk sanatçınındır. Çağımızın sanatçısınındır.

Yazma sanatını bir dil araştırması sayan Gorki'nin şu görüşlerini okuyunca buna daha çok inandım: «Dilin gerçek güzelliği, bir kitabın betimlemelerini, kişilerini, görüşlerini biçimlendirecek sözcüklerin özenle seçilmesi, belirgin, anlamlı olması ve ses yoğunluğu içinde anlama varması ile oluşturulur. Gerçek bir sanatçı olan yazarın, zengin dilimizin kaynağı olan söz hazinesini çok iyi bilmesi ve bu sözcükler içinden en uygun, en yalın, en güçlülerini seçme yeteneğine sahip olması gerekir. Anlam açısından alındığında, yazarın fikirlerine örnek bir biçim verebilecek, yazarın anlattıklarını okuyucunun gözlerinde canlandıra-

bilecek oranda canlı anlatımlar oluşturabilecek ve inandırıcı kişiler çizebilecek olan güç, bu sözcüklerin seçilmesi ve cümleler içinde uygun biçimde dağıtılarak kullanılmasıdır. Yazar sadece kalemini kâğıt üzerinde oynatmayıp, kişileri çizmek için sözcükleri kullandığının bilincinde olmalıdır. Kişileri çizerken de ressam gibi durağan biçimleri yansıtmayacak, kişileri sürekli hareket içinde, canlı, birbirleriyle çelişen, çatışan ve sınıflar, gruplar ya da bireyler arasındaki mücadelelerde yer alan kişiler olarak canlandıracaktır. Ancak karşı hareket uyandırmayan hiçbir hareket olamaz. Bu nedenle de, dili incelemek ve edebiyat dilindeki en yalın, en belirleyici, en renkli sözcükleri seçme yeteneğini geliştirmek gereğinin yanı sıra, yazar tarihi ve çağdaş toplumun toplumsal gerçeklerini de bilmek zorundadır. Aksi halde en güzel sözcüklerin seçimi dahi, anlamsız, boş ve çirkin bir söz kalabalığı olmaktan öteye geçmeyecektir.» **(Sanatta Sosyalist Gerçekçilik,** s. 32-33.)

Sözü bize getirelim ve yazınsal tarihimizi şöyle bir gözden geçirelim. Yazın tarihimiz, hemen hemen başka dillerle düşünmeye zorlanmanın tarihidir. Kurulan anlatımlar, seçilen sözcükler insanın kişilliğini yansıtmaz. Daha çok bir süs aracı olarak kullanılır. Sözcükler insanımızın dil değerleriyle, toplumsal duyarlığıyla yaratılmamıştır. Daha açıkçası, bu sözcüklerin insanımızın yaşam tarihiyle hiçbir ilgisi yoktur. İnsanımızın beğenisi, duyarlığı, değer yargısı, düşüncesi bir süs gömütlüğüne döndürülmüştür. Anlamın yerini yapaylık almış, daha çok, doğallığın yapaylaştırılmasına çalışılmıştır. En doğal, en Türkçe gösterilenler bile bir süs öğesi olmaktan kurtulamamıştır. «O gül endam bir al şâle bürünsün yürüsün / Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün» gibi içtenlikli deyişler bile yapaylıkla, gerçek dışı bir dünya görüşüyle oluşmuştur. Buna karşın, «Güzel ne güzel olmuşsun görülmeyi görülmeyi» gibi dizelerden, yüzyıllarca uzak tutulmuştur toplumumuz. Kendi yaratıklarımız yabancı olmuş bize. Başkalarının dil beğenisine özendirilmişiz yüzyıllarca. Divan'ı da, Tanzimat'ı da, Servetifünun'u da o. Buna karşın toplum, yarattık-

larına sahip çıkmıştır. Bu, toplumsal oluşumun bir sonucudur. Dıştan iliştirilenler gün gün dökülecekterdir. Nitekim dilimiz, dolayısıyla düşüncemiz, duygumuz, beğenimiz bir duruluğa erme yolunda büyük yollar aşmıştır bugüne dek. Önde yazarlarımız, yapay ölçülerle duyanlar, düşünenler değil, toplumun dil değerleriyle yaratanlardır. Yaşamımız, toplumumuz dilsel kişiliğini anlatımsal bir gerçeğe ulaştırma yolundadır. Bir sanat ve yazın dilimiz vardır, hatta bilim dilimiz de gelişmektedir. Hepsinin kökeninde halkımızın dil değerleri vardır. Halkın dil değeri söz konusu olmadı mı, dil bir iletişim aracı olamaz. Toplumun duygusunu, beğenisini de yansıtmaz. **Yaşam,** dille oluşturulmaz, Dilin yarattığı beğeni ve duyarlık yozlaşmaya uğrar. Doğallığın yerini yapaylık alır. Gerçek sanatçılar yerine de öykünmeci sanatçılar yüceltilir. Toplum da bu yolda koşullandırılır. Bilinçsizlik, değer yargılarının yerini alır. Toplumuna yönelmiş sanatçı, toplumun dışına itilir. Böylece de insan insandan kopuk yaşar. Toplumu oluşturan kişiler birbirlerini tanıyamazlar. Bu tanışma olmadığı için de o topluluk **toplum** niteliği taşımaz.

Toplumsal uyumsuzluğun kökeninde yatan da işte bu iletişim kopukluğudur. Sanatçının söylediğini halk anlamamış, sanatçı da halkın yaratım değerlerini önemli saymamıştır. Romanda olsun, şiirde olsun, hep «model»ler üzerinde durulmuştur. O «model»e benzetme sanat sayılmıştır. Dil, «mazmun»larla düşünmektir, yazın alanında. Örneğin sinemamızda son üç-beş yılda «model» konudan «modeli» işleyişten kurtulduk. Yasaklananlar da hep bu türden olanlar. Aziz Nesin, Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt'larla nice boyutlara erdi yazınımız... Aziz Nesin anlatım «espri»mize yazınsal bir kimlik kazandırmıştır. Toplumumuzun yaşadığı büyük **«dram».** Aziz Nesin'in yapıtlarında evrensel bir anlam'a varmıştır. **Gol Kralı** bu açıdan çok önemlidir. **Surnâme**'de erişilen gerçekçi «dram»a, dünya yazının çok az sanatçısında rastlanabilir. Yaşar Kemal yazdığı her şeyde, dilsel bir kişilik kazanan insanımızın gerçek anlatımını yansıttı. Anlatım genişliğine, dil beğenisine Yaşar Ke-

mal çok şeyler katmıştır. Yaşar Kemal'in romanlarında, insanımızın türkülerden gelen yüzyıllık serüveni dilsel bir değer kazanmıştır. Fakir Baykurt, insanı toplumsal bir varlık olarak ele aldı. Baykurt'un, şunun bunun «röportaj» diye nitelediği romanları, öyküleri insanımızın kendi değerleriyle anlatıma dönüşen gerçeğidir. Bu yönden, vardığımız aşama küçümsenmemelidir. Ama Dostoyevski'leri, Balzac'ları, Shakespeare'leri, Cervantes'leri yaratan toplumsal oluşuma erdiğimizi söylemek çok güçtür. Her sanatçı, toplumun ürünü olduğuna göre, bu sanatçıları yetiştiren ortamın nasıl yaratılabildiğini düşünmek gerekir. Çünkü bana göre sanatçı, milyonların bir insana dönüşmesinin sonucunda çıkar ortaya. Sanat da, sanatçı da bir tansık (mucize) değildir, bir emek ürünüdür. Sanat bir **insan** yorumu, sanatçı da bunun yorumcusudur.

Sözkonusu ettiğim sınırlarıyla Türk yazını, Gorki'nın deyimiyle, «doğru»yu yalınlıkta aramaya başlamıştır. Karmaşıklığın bir aldatmaca olduğunun da bilincindedir. Yazınımız, insanı tanımaya, insanı insana tanıtmaya yönelmiştir. Bununla insanımız dilsel bir kişilik kazanacak, toplumsal bir varlık olarak evrendeki yerini alacaktır.

Gerçeği Kavrama

Bilinçlenmenin önemli bir aşamasıdır gerçeği kavrama. Gerçek, olagelenlerin ayrımını görme işidir. Çağların getirdiği yeni değer yargılarını değerlendirme işidir. Bu nedenle tarih, bu ayrımı saptadığı ölçüde gerçekçi olmuştur. İnsan da bu tarihsel olgunun bilincine vardıkça gerçeği sürmüştür öne. Ayrıca gerçek, insan varlığının bir deneticisidir, bir denetim göstergesidir. Hangi çağda, hangi ortamda yaşıyor, gerçeği ölçü sayarak bunların bilincine varabilir insan. Bu yönden **gerçek,** insanın **varoluş** nedenidir. Tüm baskılara karşı yazarın direnişi de gerçeği bulmaya yöneliktir. Sorunu bu açıdan alacağım ben.

İnsan yaşadığı çağda kendini nereye oturtacak? Başkalarının kendini oturttuğu yere nasıl meydan okuyacak? Kendini **insan** olarak nasıl tanıyacak? Çağlar boyu, burgu burgu, beynin derinliklerinde bir özeleştiri yaratmıştır bu sorular. Çünkü Insanın kendini bir yere oturtması çok önemli. Başkalarının oturttuğu yere boyun eğmesi de en az o denli önemli. Gerçeği bilmedi mi, tüm kuklalıklara boyun eğer insanoğlu. Onun bunun yüceltmesini onur sayar. Aşağılamalar yok eder onun kişiliğini. Hep gözümün önüne, yüz binlerin alkışa boğduğu kişiler gelir. Yüzlerinde bir **mim** sanatçısının bin türlü oyununu görürsünüz. Duygularından çok, maskeleriyle dönüktürler topluma. Ben kimim, nerede bulunuyorum, toplumla ne gibi bağlantılarım var gibi soruların yerini, çoğunlukla, nasıl davranırım da toplumun hoşuna giderim kaygısı almıştır. Özeleştirilerini nasıl yaparlar bu kişiler, nasıl, bilmek isterdim!

Sanatçının, yazarın başkaldırısı da burada başlıyor. İnsanın gerçek yüzü hangisi, yapay yüzü hangisi? Kim bilebilir bunu? Sezgisi, yaratıcılığı olmayan insandan gerçeği bilmesi beklenemez. Sezgisiyle, yaratıcılığıyla, bilinmeyeni bilmesiyle sanatçı irdeler bunları. İnsanın gerçek yüzünü de o bulur çıkarır. Daha doğrusu, insanı kendi gerçeğiyle o yaratır. Hem kendini var eder, hem **insan**'ı. İnsanın var olması, kendi bilincine ermesidir. Bunu da **yazar usta** gerçekleştirir.

Bugünlerde baştan sona okuyorum Gorki'yi. Dümdüz olan yaşamın gerçeğini yansıtan bu soylu yazarı okudukça insan gerçeğini daha iyi kavradığımı sanıyorum. Her yaşta başka tat veren yazarlardan Gorki. On yedi on sekiz yaşlarında okurken, neler kaçmış gözümden! Gorki'de neler varmış, ben neler almışım, ah! yaşam bir yanılgılar sürecidir. Yüz ömürlük bir yaşam bile yetmez sanatçıları gerçekten kavramaya. Çünkü bir sanatçıyı gerçekten kavramak, onu yeniden yaratmaktır, yani, ortaya onun düzeyinde yapıtlar koyabilmektir. Gene de bu kısacık yaşamda, yazarların uzağında kalmamak büyük mutluluk.

İşte bu **yazar usta** Gorki şu gerçeği söylüyor. **Çocukluğum**'da: «Biz bey değiliz. Bize bir şeyler öğretecek kimse yok. Her şeyi kendimiz, tek başımıza anlamalıyız. Diğerleri için kitaplar ve okul var ama bizim için yok. Her şeyi kendimiz kavramalıyız.» Büyükbaba, torununa (Gorki'ye) söylüyor bunları. İlkağızda sıradan bir söz gibi görülüyor bu uyarılar. Ne var ki, eğitimin, öğrenmenin belirli kesimin tekelinde olduğunu da yalınlıkla yansıtıyor. Beylere öğretilir. Onların hakkıdır öğrenmek. Kimsenin desteği dayağı olmadan gerçeğe varmanın yolunu gösteriyor büyükbaba. Ona içinde bulunduğu gerçeğin bilincini de veriyor. En büyük aşama, bu bilinç aşamasıdır. İnsan kendini bildi mi, çevreyi de biliyor. Ona göre bir yere oturtuyor kendini. En azından, onun bunun kölesi gibi davranıp onurundan yitirmiyor. Ayrıca, sınıfsal bir gerçeği de aydınlatıyor büyükbabanın uyarıları. Bey olanlarla bey olmayanlar arasındaki çelişkiyi gösteriyor. Umutsuzluğun gerçeğini söylü-

yor gibidir büyükbaba, ama bu gerçeği söylerken gerçek umudu da göstermektedir. Umut, insanın kendindedir. Tek başımıza anlamalıyız, kendimiz kavramalıyız her şeyi! Az şey mi bu? Bunu bilmek üzerine yazılmıştır tarih. Büyük olanakları kullananlarla kullanmayanlar arasındaki çelişki (savaşım), insanın gerçeğidir de. Öğretim, eğitim bugün de egemenlerin elinde. Eğitim düzenlemesi beylerin bulunduğu yerlere göre yapılıyor. Özel çalışma olanakları onların yaşadığı yerde. Öğretimi üretime dönüştürmeyi onlar biliyorlar. Para verip öğretim almayı, aldıkları öğretimi paraya dönüştürmeyi... Böylece öğretim, insan gerçeğinin bir ürünü olmuyor, **kapital**'in bir aracı oluyor. Eğitim - öğretim görenler de, **kapital**'den büyük parça kopardıkları oranda saygınlık kazanıyorlar. Televizyon çıktı, kimse yüzünü gizleyemiyor. Görüyorsunuz yüzleri. Ne erdemsizlikler sergileniyor, çıkar yolunda ne kişilikler harcanıyor... Kokuşmuş bir düzende kimi inandıracaksınız gerçeklere? Kime erdemleri anlatacaksınız? Kimi insanlığının bilincine erdireceksiniz? Haksız mı Gorki'nin büyükbabası, her şeyi tek başımıza anlamalıyız, kavramalıyız demekle?

Varsılı yoksulu bir bildiriyle uyarmak isteyen Kazancakis ve arkadaşlarına, - salt yoksulları ayaklandırıp birleştirerek büyük bir güç haline getirmeyi amaçlayan - basım işleriyle uğraşan Markulis varsıllar konusunda şunları söyler: «Ama, beyninin daha küçük; siz zenginleri de mi imana getirmek istiyorsunuz? Arabı sabunlarsan, yalnızca sabunu kaybedersin. Siz beni dinleyin, zengin adam hiçbir şeyi değiştirmek istemez; ne Tanrı'yı, ne vatanı, ne iyi geçimini. İşleri tıkırındadır onun... Yani, sağırın kapısını istediğin kadar çal. Fakir'lerden, işleri yolunda olmayanlardan, acı çekenlerden başlayın horozcuklarım.» Varsılların kuyruk altında mutluluğa ereceklerini sanan bilinçsizlere bu örnekten iyi örnek olur mu? Başkalarından gelecek yardıma bel bağlamanın tutarsızlığını da ortaya koyuyor Kazancakis.

En başta, varsılla yoksul arasında bir üretim çelişkisi vardır. Üretim araçları kimlere, ne ölçüde çalışır, bunun çe-

lişkisi kavramak gereklr. İkisinin kullandığı kavramlarda da etkisini sürdürür bu çellşki. Gorki'nin, her şeyi tek başımıza anlamalıyız, kavramalıyız sözü, bu yönden de kişinin kendi yerini saptamasının bir ölçüsü olmaktadır. Bunu, her çağda yazarlar, düşünürler, sanatçılar gerçekleştirmiştir. Kurulu düzenin onları ezmesinin nedeni de budur. Sanatçı hep gerçeği görmüş, gerçekdışı karşısında baş kaldırmıştır. İnsanı, dünyayı değiştirmek istediği için de varsılların (kurulu düzeni elinde bulunduran egemenlerin) kıyımına uğramıştır. Umutsuzluğun gerçeğini öğütlerken de şunu söylüyor Kazancakis: «Yalnız uşaklarla korkaklar ümitlenir; kararını ver, dünya kötünün bir tuzağıdır, oltadaki yemi ısıracak kadar alçalma; açlıktan öl!» Boş umuda güvenmenin tutarsızlığını gösterirken, Kazancakis, gerçek umudun kapısını aralamaktadır insanoğluna. Onun kendi gerçeğidir bu. Aldatmacanın, yanıltmanın dışında bir bilinç aşamasıdır Kazancakis'in vurguladığı. Kazancakis **Elgreco'ya Mektuplar**'ın başka bir yerinde de yazar sorumluluğunun yüklediği «çığlık»ı anlatıyor: «Yıllar geçiyor, ben de onlarla (yıllarla) beraber geçiyorum. Toprak. konuşmadan önce ağzımı örtmemelidir. Her insanın, ölmeden önce havaya salacağı bir çığlık vardır, bunun için, onun Çığlık'ını yakalamakla acele etmeliyiz Belki bu Çığlık, havada boşuna dağılabilir, belki ne yer altında, ne de havada onu işitecek kulak yoktur; zararı yok, sen koyun değil, insansın; insan rahat olmayan ve bağıran bir varlıktır; bağır!» Yazar da bağıran insandır. Toplumlar onun Çığlık'ına kulak verdi mi, gerçeği kavrar. Gerçeği kavrayan toplum, bilinç aşamasına da varmış demektir. Böyle toplumlarda insan aldatılmış değildir. Aldatılmışsa, aldatılmışlığının ayrımındadır. Toplumdaki yerini bilir, kimi hangi yere oturtacağını da bilir. Ancak böylece değerler karmaşasını ortadan kaldırabilir toplum.

Yazar, gerçeği kavrarken, onu kavratır da. Kimi zaman dümdüz, hemen herkesin yaşamı olan dilimleri yansıtarak gerçekleştirir bunu. **Myth** yaratmadan yapılan bu gerçeği arama çalışması yazarın evrenselliğini kuran et-

kenlerden biridir. Homeros'tan Gorki'ye, Gorki'den Jack London'a uzanan gelenek budur. Gerçeği kavramak ve insanı gerçek içindeki yerine oturtmak! Yazar, insanı, dünyayı değiştirerek gerçekleştirir bunu. Sınıflar, sınıfsal bilinçlerini de böylece kazanırlar. Bundan ötürü, kurulu düzenler, çıkar şebekeleri, sömürgenler her çağda, yazarı susturmak, onu toplumdan uzaklaştırmak istemişlerdir. Yazar ise, her çağda, direnmenin simgesi olmuştur. Gerçeği kavramanın da öncüsü...

1976

Toplumsal suç

İnsanı insan yapan etkenlerin başında, yani düşünceyi sayıyor Blanqui. El becerisini, kafa gücünden daha önemsiz görülüyor. Fransa'nın bu ünlü toplumcu düşünürü, insanın araç yapmadaki üstünlüğünü beyne bağlarken şunu da özellikle vurguluyor: «Düşüncenin (beynin) bu ana kaynağına yapılan her saldırı, düşünen insana saldırıdır, yani toplumsal bir suçtur.» **(Yeni Ufuklar,** sy. **271)**

Blanqui'nin el becerisini bir yana itmesinin doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılabilir. Beceri yönünden insandan aşağı kalmadıklarını ileri sürdüğü hayvancıkların içgüdüsel davranışlarının insan davranışlarıyla bir tutması da tutarlı sayılmayabilir. Ama, temelde, el becerisinin beyinsel bir etkinliğin sonucu olduğu bir gerçektir. Ne var ki insan, ortama uyumsuzluğunun bilincine erdiği zaman insanlaşmıştır, doğayı değiştirip kendine uydurmasında da bu bilinç dönemini başlangıç saymak gerekir. Çünkü düşünsel evre, üretkenliğin ilk aşamasıdır. İnsanın araç yapan hayvan dönemine girmesi, kuşkusuz yoğun bir düşünce oluşumuna uğradıktan sonra gerçekleşmiştir. İnsanın bilimsel düşünmesi de üretimsel aşamaya ulaşmasıyla açıklanabilir. Bu açıdan alınırsa, gerçek tarih, olayların dedikodusundan başka bir şeydir. Yani, tarih, insanın beyinsel (düşünsel) etkinliklerinin üretime dönüşmesini inceler.

İlk bakışta Blanqui, bu gerçeğe aykırı gelen bir görüşü savunuyor gibi görünüyor. Ancak Blanqui'nin sonuçlarından çok bir ana neden üzerinde düşündüğü de bir gerçek. Bütün bunlara karşın, yüz altı yıl önce (1870) söylenmiş bu söz, bugün de geçerli olabilecek bir yargıyı taşıyor özünde.

Geçen yüzyılın bu ateşli devrimcisinin, devrimi eylemin dışında düşünmeyen bu öncünün beyne yapılan her saldırıyı «toplumsal bir suç» olarak nitelemesi önemli gerçekleri yansıtmaktadır. Çünkü çağlar boyu, büyük saldırılar hep düşünceye yapılmıştır. Din gücüyle, yönetim gücüyle, baskı gücüyle öbekleşen egemen güçler düşünceyi söndürmek istemişlerdir. Kimi zaman büyük topluluklar, ayaklanmalar bile tehlikeli görülmemiştir. Krezüs, çarmıha gerilen Spartaküs'ün ordularından çok, Spartaküs'ün ektiği başkaldırı tohumundan ürkmüştür. Korku, Spartaküs'ün kafalara aşıladığı düşünceden doğmaktadır. Bu, tarihte egemen güçlerin nelerden korkmaları gerektiğini belirten ilginç bir örnektir. Blangui zamanında Fransa'da olagelenler de bu türdendir. Düşünceyi kafalara aşılamak isteyen öncülerle düşünceleri boğmak isteyen egemenlerin savaşı sürüp gelmektedir. Onlar da avlarını çok iyi bilmektedirler. Çelişkilerin yasası hiçbir çağda değişmiyor. Bugün de kime saldırıyorlar? Gerçek bilim adamına («Gerçek bilim adamı» diyorum, her düzenle işbirliği yapan bilim satıcılarını sergilemek için), öğretmene, yazara, sanatçıya, sendikacıya, egemeni uyaran yönetmene... Beynini kullanmayı insanlık sayan tüm kişilere saldırılıyor. Toplumsallaşmayı gerçekleştiren bu beyin erlerine saldırıldığı için de her gün toplumsal bir suç işleniyor. Oysa düşünceye çekilen her silahın namlusu er geç silah çekene dönecektir. Yüzyıl da sürse, binyılları da aşsa... Çünkü toplumcu açıdan alınırsa, beyin (düşünce) ortak bir üretim aracıdır. Bireysel ayrıcalıkların doğurduğu bir sömürü aracı sayılmamalıdır beyin. Dünyanın önemli çelişkilerinden biri de budur. Egemen güçlerin oluşturduğu uluslar, yeşeren düşünceleri alıp duraganlaştırmanın bin bir yolunu bulmaktadırlar. Emek göçünden çok beyin göçü söz konusudur çağımızda. Ne ki, bu sorun üzerinde kimse durmamaktadır. Beyni satılığa çıkarılan insan da büyük bir kıvanç duymaktadır bundan. Büyük başarılara ermiş, olağanüstü işler yapmışların yabancılığı sarıveriyor kişiyi. Oysa satılan düşüncedir. Düşünce yalnızca bir toplumu toplum yap-

makla kalmaz, insana da insanlığını kazandırır. İnsanlığın düşüncesinin bilincinde olması, yani bir aydınlanma çağı yaşaması bundan ötürü çok önemlidir.

Ortak bir üretim aracı sayarken beyni, şu gerçeği de yansıtmak istiyorum. Beyin, yüce bir **düşünce,** dünyayı yerinden oynatan bir **buluş,** çağları aşan bir **sanat ürünü** yaratıyorsa, kuşkusuz, bunda bütün bir toplumun emeği vardır. Örneğin bir Einstein varsa, Einstein'e yakın binlerce kişi vardır. Zincirleme etkileşim bilimlerde, sanatlarda da söz konusudur. Düşünceler, duygular birike birike, birbirini çoğalta çoğalta bir çıkış noktası bulur. Bilimlerin, sanatların dünyaya (topluma) açıldığı bu nokta bir emek patlamasıdır gerçekte. Beyince gelişmiş kişilerin (Beyin gelişimini, beyni hammaddelikten kurtarma olarak alıyorum) gelişmiş toplumlardan çıkması bundandır. Azgelişmiş toplumlarda yetişen öncülerin büyük tepkilerle karşılaşmasının özünde de bu uyumsuzluk söz konusudur. Ama asıl etken, öncü ile toplum arasında doğacak ilişkiden korkanlardır. Bu bağlantıyı yozlaştıranlar, koparmak isteyenler hep egemen güçlerden çıkmaktadır. Dünyanın gelişmeye yüz tutmuş bütün toplumlarında büyük çelişkilerden biri de budur.

İnsanı insan yapan, onun düşünebilme yeteneğidir. Düşüncelerini üretime dönüştürme gücüdür. Ama insanı bu yönden değerlendiren yok gibidir. Dünyanın baskı örgütleri, CIA'lar, **Mafia'lar** insanı kendi beynine yabancılaştırmaya çalışıyorlar. Daha doğrusu, bu gücü hep kendileri kullanmak istiyorlar. Kendi tekellerinde bir beyni istedikleri gibi biçimliyorlar. Herhangi bir ülkede düşünce gücü toplumu belirlemeye başlamasın, birden araya şunlar bunlar giriveriyor. Korku, baskı, insanı sınırlı düşünmeye zorluyor. Böylece en büyük tehlike doğuyor. İnsan kendi beynine sansür koyuyor. Düşünce gerçek anlamda değerlendirilmeyince, insan donmuş düşüncenin tutsağı oluyor. Azgelişmiş ülke aydınlarının en büyük tutsaklığı budur. Bu tutsaklığı yenenler de faşist yöntemlerle işkencelere uğramakta, iplere çekilmektedir. Bunun dışında, zorbalık, insanı insanlıktan çıkarmıştır. Blangui'nin dediği de gerçekleşmiştir

böylece: Mide açlığa dayanamaz. Oysa, beyin kolayca alışır açlığa. Beyin ne denli güçsüz düşerse, o denli açlık duymaz olur. Aşırı besinsizlik, onda, besinlere karşı doymazlık yerine, bir tiksinti, bir isteksizlik yaratır. Beyin, başına gelen kötülüğü duymaz, hoşlanır bile ondan ve kendini bırakıverir bu uyuşukluğun bitkinliğine. Midenin açlığı bedenin ölmesine yol açar; beynin açlığıysa, düşüncenin ölümüne. Artık ortada, salt hayvanca bir yaşantıyı sürdürmekten hoşlanan akılsız yaratıklar kalır kala kala. İşte, zorbalık, düşünce yeteneklerini böylesine ustalıkla körleterek bir ulusun ruhça ortadan kalkmasını sağlayabilir, ve onu, bir bakıma, insanlık dışı edebilir. Bir ulus, acısını çektiği kölelikleri, işkenceleri, yoksullukları, açlıkları, her çeşit hoyratlıkları, yıkımları, acıları unutarak, kendini ezenleri bağışlayabilir. Ama beynine yapılan saldırıları, zekâsının söndürülmesini, hiçbir zaman, ama hiçbir zaman, bağışlamaz.» Uygarlık tarih bunun örnekleriyle dolu. Ezilen her düşünce, söndürülmek istenen her beyin, daha da dirilerek, güçlenerek varmıştır ileriki yüzyıllara. Beyne indirilen her yumruk, Tepegöz'de olduğu gibi, daha da büyütür düşünceyi. Düşünen insanı da etkili kılar. Ne var ki, gene de, insanı insanlaştıran büyük düşünsel aşamaları geriye işletmek isteyenler vardır. Dewey'nin deyimiyle, kültür üstünlüğü sağlamış uluslar, kültürünü yeterince geliştirememiş uluslar üzerinde insanlığın hayvan üzerinde sağladığı gücü sağlamaya çalışırlar. Egemen güçler bir beyin çürütücüsü olarak toplumları insanlıktan çıkarmayı gerçekleştirmek isterler. Başvurdukları yöntem de zorbalıktır, baskıdır. Önümüzdeki yüzyıllarda, hatta içinde yaşadığımız yüzyılda insanlığın savaşımı, bu baskıya, bu zorbalığa karşı olacaktır. Bugün kaba güç birçok beyinleri söndürecek gibi görülüyor. Ama her çağda kaba gücün ömrü uzun olmamıştır. Albert Bayet'in şu görüşleri bu gerçeği kanıtlamaktadır:

«Bazen kaba güç, çıkar ve duyguda bir birlik yaratabilir. Ama, kaba güce dayanan anlaşma, her zaman için ömürlüdür; çünkü, içe tepilen öfkeler gizli bir güç taşırlar. Gözünü korkutarak, bir insanı inandığına inanmıyorum, i-

nanmadığına inanıyorum demeye zorlamak boşunadır. Ağızları tıkanmış vicdandar, öç alma saatini beklerler sessiz sessiz; bu saat de, gelir çatar, er geç.» **(Bilim Ahlâkı,** s. 63)

Türkiye'de bugün, içten olsun, dıştan olsun bir kaba gücün etkisi altındadır. Düşünenle düşünceyi kaba güçle boğmak isteyen arasındaki savaşım doruk noktasına gelmiştir. Bir tok karınlar, ama aç beyinler toplumu yaratılmak isteniyor. Kaba gücün hayvanlaştıracağı bir toplum...

Bu kör ortamda, beyinsizler gün gün çoğalmaktadır. Bir ayda bir günlük bile iş görmeden paraları cebe indirip Spancer'in mutlu domuzu gibi semiren aydınlar (!) bilim masalarında toto kâğıdı doldurup kahve yudumlayan uzmanlar (!), bilim adına çağdaş bilimi karmaşıklaştıran, onu toplum yararına kullanmayan bilim adamları (!), adlarını vermekten bile çekinen, şunun bunun koltuk altını yalayarak adam olduklarını sanan muhbirler, başkalarını kötüleyerek iyilik bulacaklarını sanan çanak yalayıcılar... çoğaldıkça çoğalmaktadır bu kör dumanda. Kuşkusuz, bunların işlediği toplumsal suç, zorbacılarınkinden çok daha büyüktür. Düşünenlerin gerçek savaşı da bunlarla olacaktır.

Işıkla donatmak insanı

Neyi ışıkla donatmak? Kafayı, düşünceyi, dünyayı... Brecht'in «gerçekçilik» üzerine ilk yazılarında geçiyor bu kavram. «Işıkla donatmalı bilgi» der ve şu kısa öyküyü anlatır Brecht :

> **«Bir felsefe profesörü Bay K.'ya geldi, ne de çok şey bildiğini anlattı. Bay K. azıcık duraksadıktan sanra şöyle dedi o bilgiç profesöre: «İç rahatlığıyla oturamıyorsun sen. İç rahatlığıyla da konuşamıyorsun. Hem iç rahatlığıyla düşünemiyorsun da.» Felsefe profesörü kızdı : «Kendimi sormadım ki sana ben, söylediğim şeyin özü üzerine düşündüklerini söyle.» Bay K., «Söylediğin şeyin özü yok.» diye yanıtladı. «Apaçık ortada, gidişin gidişe benzemiyor. Alıp başını giderken yöneldiğin, erişmek istediğin bir hedef yok. Sözlerin bulanık, belirsiz. Şöyle ışıkla donatamıyorsun konuşurken. Bu tutumuna bakıyorum da, amacın beni hiç mi hiç ilgilendirmiyor.» (Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum,** s. 23).

İç rahatlığıyla davranmak, iç rahatlığıyle konuşmak, özellikle iç rahatlığıyle düşünmek erdemli insanın gerçekleştirebileceği bir iştir. Sıradan insan, yaşamı boyunca bunları yapamamanın kuşkusunu yaşar. İnsanın kendi içinde tutarlılığı da buna bağlıdır. Eylemi ile düşüncesini bütünleştirmiş, ağzından çıkan sözün sorumluluğunu kavramış bir insan çağımızın gerçek insanıdır. Hangi alanda olursa olsun, yokluğu duyulan insan da bu tür insandır.

Bilgi, ışıkla donatan bir araçtır. İnsan kafasının do-

ğayla uyuşumundan (ya da uyuşumsuzluğundan) doğan bu veri, insanı insanlaştıran ana etkendir. O olmadı mı, insan da yoktur. Bilginin yaratımını yansıtmayan bir tarih, tarih değildir. Daha doğrusu, o **tarih'te** «insan» yoktur. Işıkla donatan bilgi «söz»ü yaratır. Anlatımı bulanıklıktan, belirsizlikten bu bilgi ışığı kurtarır. Bu nedenle «iptida söz vardı» diye başlar kutsal yapıtlar. Topluma yön verirler ilkağızda «söz»ün gücüne dayanırlar. Önce bir söz toplumu yaratmaya çalışırlar. Çünkü, belirsiz, bulanık söz, toplumu da belirsizleştirir bulanıklaştırır. Ne dediğini bilmeyen bir toplumun insanları arasında sözel bir anlaşma olmaz. Kişi kendini anlamadığı gibi, karşısındakini de anlamaz. Toplumsal anlaşma olmadı mı, toplumsal bilinç de olmaz. Sözü bulanıklıktan, belirsizlikten kurtarmanın nedeni bu. Çünkü söz, ışığını yitirdi mi, kapkaranlık olur bilgi dünyası. Kapkaranlık bir beynin varlığını bundan anlarız. Oysa çağımız bir yandan beyinleri aydınlatmak istiyor, bir yandan aydınlanmış beyinlerden korkuyor. Başka bir deyimle, aydınlanmış beyinlerin yarattığı düşünce özgürlüğünden gocunan kesimler vardır. Çoğunluk üzerinde bir azınlık etkisi olduğu sürece bu korku her yerde kendini duyuracaktır, kapkaranlık beyinlerde hep var olacaktır.

Gerçekte sözün özünü yaratıp anlatımdaki bulanıklığı gideren ışık, tarihte önemli bir dönemin doğmasına da yol açmıştır. **Aydınlanma çağı,** bilgi ışığının sonucudur. **Bilgi** ile **insan** eşanlamlı olmuştur aydınlanma çağında. Işık, bütün çağların aydınlığını bir çağa getirmiş, insan bilgiyle erdemli kılmıştır. Sokrates'te, Epiktetos'ta, Platon'da... parlayan ışık, bir çağ aydınlanmasının simgesi olmuştur. Macit Gökberk soruyor yapıtında: «Buradaki 'aydınlanma' ne demek, kim aydınlatılacak, aydınlatılmak istenen nedir?» Yanıtı da şu Gökberk'in: «Aydınlanmak isteyen **insanın kendisi,** aydınlatılması istenen şey de, **insan hayatının anlam ve düzeni**'dir.» **(Felsefe Tarihi,** s. 394)

İnsanın kendisi olan nedir? İnsanın gerçeğidir. Beyniyle, düşüncesiyle, doğayı etkileme tarihiyle insandır. Yani insanın öz'ü, insanın kendisi olmuştur. İnsan yaşamı

neyle anlam kazanacak, bu yaşamın düzeni nasıl kuruluyor? Bu gerçeği, insanın kendisiyle, insanın gerçeğiyle, yani insanın özüyle ortaya çıkarma çağıdır aydınlanma çağı. İnsan emeğinin ürünü olan kafa (bilgi) olağanüstü saygınlık kazanmıştır bu çağda. İnsan, «kendini tanı» ilkesini gözleme, deneye dönüştürmüş, dünyaya yeni bir bakış yöntemi getirmiştir. Dinsel görüş, yerini bilimsel görüşe bırakmıştır. Önyargı yöntemiyle biçimlenen dogmatik düşünce, bilginin ışığında eriyip gitmiştir. Doğaya usla egemen olmak, doğayı usla biçimleyip değiştirmek, insanoğlunun engel tanımaz bir savaşımı olarak kökleşmiştir düşünce tarihinde. Sezgisel bilim, ussal ve deneysel bilime dönüşmüştür. İnsan önce kendi olanaklarını aramış, usuna güveni yaratmış, sonra, düşünce temeline dayalı bir toplum düzeni kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bireysel gücün ulusal güce dönüşmesi, evrensel bir insanlık toplumunun yaratılması düşüncesi, aydınlanma çağının ürünüdür. Bu nedenle aydınlanma çağı, «... bilginin yaygınlaşmasına, düşüncenin mevcut toplumsal ilişkilerin değişimine ayak uydurmasına ve akla - uygun bir devlet ve toplum düzeninin kurulmasına çalışıyordu.» **(Felsefe Sözlüğü,** s. 28) Değişen yalnız insanın kendisi değildi, insanın yarattığı düzenlerdi de. İnsan, kendini ve yaratıklarını özeleştiriden geçiriyordu. «Din, doğa anlayışı, devlet düzeni, her şey kıyasıya bir eleştiriye hedef oluyordu; her şey, aklın yargıç sandalyesi önünde, ya kendi varlığını haklı çıkarmak, ya da haklılık iddiasından vazgeçmek zorundaydı.» Her yeni çağ, ondan sonraki çağı sınavdan geçirir, yargılar. Doğa anlayışı, devlet düzeni, düşünce oluşumu, sanatsal düzey açılarından. Bunu yapmayan çağlar, durağan çağlardır. Kuşaklar arasındaki yargılama ve özeleştiri çağlar için de söz konusudur. Gelişmenin ölçüsü de budur.

Goethe, **Faust**'ta, «Ben Tanrı mıyım? Işığı duyuyorum!» diyor. Kuşkusuz, buradaki **ışık,** gizemcilerin içedoğuşu, sezgisiyle bir tutulamaz. Mansur'un «En'el Hakk»ı çağdaş bir yoruma da uğramış değildir. Işık, insanın yarattığı gerçektir. İnsan yaşamının anlamı ve düzeni belirginlik ka-

zanmıştır. Budur Goethe'nin evrensel anlamdaki bu ışığı. Her şeyi aramaya, her şeyin nedenini bulmaya yönelik yaratıcılık kendini belli ediyor Goethe'nin sorusunda. Işığın varlığını duyuyor, onu somut olarak görüyor Goethe. İnsanın olağanüstü yaratım gücüne tanıklığını yansıtıyor. Bir çağı yenileştiren bir sözdür bu : **Işığı duyuyorum...**

Toplumsal çatışmalara, insanın insanı ezmesinin tarihine bakınız. Savaşım, ışığı görenlerle ışığı gölgelemek isteyenler arasındadır. Işık nice zamanlar önce duyulmuş... On sekizinci yüzyılda bu ışık, çağın adı olmuş. İnsan, başta kendisi olmak üzere her şeyi özeleştiriden, eleştiriden ve yargılamadan geçirmiş. Gelmişiz yirminci yüzyıla. Atomlar, uzaylar çağa damgasını vurmuş. Işık sezgisel anlamını somut buluşlara bırakmış. Ha bitti, ha bitecek yirminci yüzyıl. Biz neredeyiz Bin kez sorulası bir sorudur bu : **Biz neredeyiz?**

Bilginin erdemine inananlar suçlanıyor. Bilgisizliği kaba güce dönüştürenler ise baş tacı ediliyor. Çok gerilerde kalmış geçmişin birikimleriyle çağa ayak uydurmaya çalışılıyor. Bu birikimlerle geleceğe sorular sorulacağına, geçmişin donmuş kalıpları içinde dondurmaya çalışıyorlar insanı. Oysa salt geleneklerle, kökleşmiş alışkanlıklarla yeni bir düzen kurmak, çağdaşlaşmak olanaksızdır. Bunlara bel bağlamak, ancak çağın dışına iter insanı. Oysa neredeyse çağdışılık erdemlilik sayılacak.

Çağdışılığın erdemlik sayıldığı dönemlerde. Brecht'in değindiği gibi, insanın yerini bilmesi, düşündüklerinin bilincine ermesi, ağzından çıkanların sorumluluğunu taşıyabilmesi çok önemlidir. Bu da, kafa yalınlığıyla gerçekleştirilebilir. Düşünceyi bulanıklıktan belirsizlikten kurtarmakla... Bilgiyi çağların ışığıyla donatırsak, ona insanın gerçeğini katabilirsek çağın dışında kalmayız. Bu, çok iyi bilinmeli. Bunun yanında, erişmeyi kurduğumuz noktayı da bulanıklıktan kurtarmalıyız. Ona belirlilik kazandırmalıyız. Yoksa, kendimizi düşünce karmaşıklığından kurtaramayız. İnsanı yaşadığı çağın dışına iten de budur.

Hoşgörülü Olmak

Ne çok savunmuşumdur hoşgörülü olmayı... Erdemliliği hoşgörülü olmakta bulmuşumdur. Gene de ikisi arasındaki bağlantıyı tümüyle koparıp atmak istemiyorum. Ama şu soru, kafamda burgu burgu işliyor: Gerçekleri bilerek mi hoşgörünün bir erdemlilik olduğunu savunuyoruz, yoksa hoşgörülü olma koşullamasının etkisiyle mi buna alıştırılmışız? Bu bir alışkanlığın sonucu ise, doğmadan kurtulmaya çalışmak gerek.

Öyküyü bilirsiniz. İsa'ya tokadı patlatmışlar, öbür yüzünü çevirmiş, o yüzünü de tokatlasınlar diye. İnsanların yapacakları tüm alçaklıklar karşısındaki yeni düşmeyi erdemlilik sayan bir simgedir burada İsa. Oysa zamanına göre büyük devrim yapmış bir insanın hiç de öyle olacağını sanmıyorum. Ağzı var dili yok adamlara «Peygamber gibi» deyimini kullanıyoruz. Bu deyim bile İsa'ca tutumun bir sonucu olsa gerektir.

Nedir peygamber gibi olmak?

Her kötülüğü yapacaklar size, sesinizi çıkarmayacaksınız. Düzen altüst olacak, görmezlikten geleceksiniz. Yeteneksizlikleri yüze vurmayacaksınız. Hatta yeni bir ağız yaratıp yeteneksize yetenekli demenin yollarını arayacaksınız. O size inanmayacak, siz ona inanmayacaksınız, ama gene de pohpohlayacaksınız birbirinizi. Ezilen hep siz olacaksınız. Ezildikçe, ezilmenin erdemine inanacaksınız. Başkaldırının toplumsal «anarşi» yarattığını yayanlara katılacaksınız. Beylerin paşaların katında boynunuz eğik olacak. Alnınızın akını bile onlardan gizleyeceksiniz. Onların çal-

dıkları karaları görmezlikten geleceksiniz. Ak alnınızın onurunu yaşamayı bile düşünmeyeceksiniz. Göreceksiniz o zaman sizden erdemlisi olmayacak.

Ne yazık ki insanlar bunların tümüne katlanmışlardır. Ak alınlarını kara göstermişlerdir. Ezmişlerdir onları, ezile ezile canı çıkmıştır insanoğlunun. Gene de susmayı yeğlemiştir. Bir bilgi yiğidi çıkıp «Ne duruyorsunuz» deyinceye dek. Ne ki, bilgelerden de bu ezilmişliğe bir şey demeyenler var gibi gösterilir. Örneğin, Epiktetos'u bir bilge kişi sayarız. Söyledikleri, bırakın yüreği, kafanın sert kemiğini deler geçer. Kimi kafaları, düzenleri darmadağın eder Epiktetos. Ama onu hoşgörünün, ezilmişliğe boyun eğişin kralı gibi anıyorlar burjuva aydınları. Bu yönüyle bilgelerin en erdemlisi olagelmiştir bu bilge köle.

Öykü şu: Sakattır Epiktetos. Efendisi sakat bacağını bükerek eğlenir. Bu bacak bükerek eğlenen efendisine, «Yapma, kırarsın» demiş. Nitekim büke büke bacağı da kırmış efendi. Hiçbir şey olmamış gibi davranmış, soğukkanlılıkla, «Kırarsın demedim mi?» diye mırıldanıvermiş. «Bugün filozof, yarın tefeci, öbürgün kayserin vekilharcı olamazsın» diyen bir bilge kişinin böylesine dirençsiz kalması düşünülebilir mi?

Aslında tokat atana ne İsa öbür yüzünü çevirmiştir, ne de Epiktetos «Yapma, kırarsın» demekle yetinmişdir. Her şeyden önce can acısının gerçeğinde direnme vardır. Ne denli işkenceye dayansa da kişi, onun dayanma gücünü aşan gerçekler vardır, kişinin aşamadığı işte bu gerçeklerdir. Hoş, o zaman kölelik çağı. Mal gibi alınıp satılır insanoğlu. Efendisi buyurgan istediğini yapar köleye. Yapar yapar ama, insanın sesi çıkmasa da gerçeğin sesi çıkar. Bundan dolayı inanmıyorum Epiktetos'un sessiz kalışına.

Sorun'un aslı şudur: Eğitim her çağda egemen sınıfların bir koşullama aracı olarak biçimlenmiştir. Örneğin sevmeyi ancak güzeller bilir. Onların öykülerini dinlemek zorundasınızdır. Hep beylerin paşaların başından geçer önemli olaylar. Yaşam gibi, sevmek de onların tekelindedir. Güzellikle de onlarındır. Halk, çulda çaputta çürümektedir. San

ki halk hiç yaşamamıştır. Halktan biri, kölelerden biri bilge de olsa, işte öylesine bilgedir, baş kaldırmayan, bir lokma bir hırka ile geçinen bir «eren»dir. Eğitim egemenlerinin işine gelir bu. Sözde böyle dirençsiz anlatıp saygınlığını azaltacaklar onun. Yunus'u da öyle tanıtmıyorlar mı? Alıçtan başka varlığı olmayan, şeyhin yanında yer almak için kırk gün - hem de - dümdüz odun taşıyan dirençsiz bir kişi... Dünya nimetleri, varlık, yaşamak, güzelik, «insan» olmak onların hakkıdır. Halktan gelen, bilge de olsa, her şeyden el etek çekmiş olarak tanıtılacaktır.

Yunus'un mistik öyküler içinde ruhlaştırılmasına da inanmıyorum ben. Bugünün, çağını etkileyen insanı ne ise, o günün Yunus'u da odur. Direnen, egemen sınıfların oyununu bozan bir halk önderi... Belki hani belgesi bunun denecek? Yunus'u tanıyalı kaç gün oldu, ben de bunu sorarım onlara. Biz hiç bir insanımızı iyice tanımıyoruz. Halkımızı tanıyor muyuz ki, «insan»ımızı tanıyalım!

Gelelim sorun'un öbür yanına. Ben hep Russell'ın sanırdım, oysa söz Xenophanes'unmuş. Şöyle diyor Xenophanes : «Etyopyalılar tanrılarının kara derili, kısa kalkık burunlu, Trakyalılar ise tanrılarının kızıl saçlı, mavi gözlü olduklarını söylerler. Öküzlerle atların elleri olup insanlar gibi resim ya da sanat eseri yapmak isteselerdi, atlar tanrılarını ata, öküzler de öküze benzeterek kendi vücutlarını model alarak tanrılarını biçimlendirirlerdi.» Burjuva aydını bu doğal gerçeği çok iyi çarpıtır, bununla kendi amacını gerçekleştirir.

Kuşkusuz, insan neyi gözlüyorsa sanat onunla biçimlenir. Kara ırk karalığın erdemine, beyaz ırk beyazlığın erdemine inanacaktır. Voltsire, **Felsefe Sözlüğü**'nde, «Erkek kurbağa için güzel, patlak gözlü dişisidir» der. Böylesine, insanın yarattığında kendisi vardır. Ama Epiktetos ve Yunus örneğindeki durum başkadır. Halkı koşullayacaklar, ona, boyun eğişin, kavrama kendi verdikleri anlamla hoşgörülü oluşun iyi bir şey olduğunu göstermeye çalışacaklar. Toplulukları etkileyen insanları öyle gösterecekler ki, halk da onlar gibi olsun. Direnci kırılsın, kişiliği ezilsin halkın.

Çağımızda hoşgörü, «kendi düşünce ve inançlarına kar-

şıt bulunan düşünce ve inançlara katlanma»nın sınırını çoktan aşmıştır. Düşünce ve inanç, insanın varlığının çok küçük bir parçasıdır. Oysa insan, çağımızda, her şeyden önce toplumsal ve ekonomik bir varlık olarak tanımlanıyor. Soruna toplumsallık ve ekonomik açıdan bakılınca insanı düşünce ve inançla sınırlamanın çağın çok ötesinde kaldığı da anlaşılır. Bu nedenle hoşgörü, koşullu bir eğitimin sonucu değil, insanın gerçeğinin sonucudur.

Çocukluğumda, kürk mantolu, kürk papaklı tüm kadınları evrensel ölçüde insansever sanırdım. Hele bir de konuşmalarına «evlâdım»ı ekledileri mi, onların insanseverliklerine ölçü olmazdı. Kürk giymeyi, başa kürk papak geçirmeyi onlara özgü sayardım. Onlar öyle yaratılmış, biz böyle yaratılmışız derdim. Onların yakınlığına ermenin mutluluğundan, gözüm yırtık pantolonumu bile görmezdi. Zamanla her zenginlikte kendi emeğimi gördükçe, insana yakın davranışta bir uyutmanın gerçeğini kavradıkça her şey gözümden siliniverdi. Örneğin benim için, o zamanın en hoşgörülü insanları onlardı. Ama bugün hoşgörüyü çok daha başka yerlerde aramanın gerçeğine inanıyorum.

Bugün «hoşgörü» sözcüğüyle anlatabileceğimiz bir tutum söz konusu edilemez mi? Kuşkusuz, insan gerçeğiyle biçimlenen hoşgörü anlayışı insanın varoluşunun temel etkenlerinden biridir. Sorun, hoşgörülü olmayı bir erdemlilik saymamaktadır. Hoşgörü, insanın doğası olduğunda bir anlam taşır. Yoksa hoşgörüyü, egemen eğiticilerin şunu yapmayı iyi, bunu yapmayı kötü saymasının bir sonucu saymak, insanı hoşgörülü yapmaz. Bu nedenle, en başta yanıltıcı hoşgörü anlayışına açmalı savaşı. Sonra, Epiktetos'un ayağının kırılmasına direnmemesine inanmamalı. Yunus'u saf bir odun taşıyıcısı sanıyorsak gene yanılırız. Öyleyse, Epiktetos'un, şu dirençsiz gösterilen bilge kölenin direngen bir sözüyle bağlayayım yazıyı :

«Tek bir adam olman gerek, iyi ya da kötü, tek bir adam!»

Bunu başardık mı, hoşgörülü olmayı da başarırız. Yeter ki insanı gerçek anlamda kavrayabilelim. Bu düşünce ışığında kendi insanlığımızın bilincine varalım.

Halk Yorumu

Brecht, «Bugün halka dönük bir biçimde yazmak için kuşkusuz özel çabalar gerekli» diyor. Neler olabilir bu özel çabalar? Televizyonda, radyoda bölge öykünmeciliği yaparak halka yaklaşmak girer mi bu özel çabalar arasına? İyi bilinsin! Halk tiksiniyor bu ağız eğlenmesinden. Çünkü ağız öykünmeciliğine, yadırgadığı bir davranışı eleştirmek için başvurur halk. Bunu da, «edişini etmek» der.

Kimileri de, anlatımı ilkelleştirerek halka seslenebileceklerini sanıyorlar. Bilmiyorlar ki, kuru mu kuru bir anlatım, ruhsuz, yapma bir duyarlığa götürür toplumu da, bireyi de. Halka yaklaşmak için kaba espriye, küfürlü söyleyişlere yönelenler de var. Davranış öykünmeciliğiyle halka ulaşmak isteyenler ise, tutarsızların başında gelir. Ayağına çarık geçirip cepken giyen heybeli para babaları, bu ortaoyununu çok iyi oynamışlardır.

Bunların tümü, gerçekte, kentsoylu ezegenlerln halkı hor görmesinin, ona değer vermemesinin yankımalarıdır. Onlar, hor gördükçe, halkın başkaldırmayacağı inancındadırlar. Halkın gerçek gücünü yüze çıkaracaklarına, onu ilkelleştirmenin yollarını ararlar. Onun gibi görünüp ona kazık atarlar. Öykünerek halk olacaklarını sanırlar. Oysa halka öykünmekle değil, ona yeni bir yorum getirmekle yaklaşılır. Bugün her alanda güncelleşen kavram da budur. Halkçılığın kökeninde bu yatıyor aslında. Ne ki, halkçılık, bizde hep bir ilke olarak kalmış, uygulanma ortamı bulunamamıştır.

Doğru bir halk yorumcusu sayılan Sabahattin Eyüb-

oğlu, «Gelin, İşlerimizi halkçı gibi değil, düpedüz halk gibi yapalım» diyor bir yazısında. Halk yorumu budur aslında. Halkçı gibi değil, halk gibi olmak. Özetle, «halk» olmak. Buna bağlı olarak, halkçı tutumun yerini «halk» almalıdır. O zaman ortada bir ayrım kalmayacak. Halkçı görünmenin tepeden inmeci yöntemi de geçersiz kalacaktır böylece. Çünkü, halkı yüceleştirme, onda büyük yaratıcılık bulma yönelimleri bile tutarsızlıklarla doludur. Mantıksal açıdan sorunu şöyle koyuyor Eyüboğlu: «Biz aydınlar, kendimize halkçı dediğimiz zaman bile, hatta belki en çok o zaman, halkı kendimizden ayrı bir dünyada yaşayan dumanlı bir kalabalık sayarız.» Oysa halk, «kalabalık» kavramına karşı bir kavramdır. Gerçekliğini, başka bir deyimle, varlığını halkın gücünden alan tüm yönetimlerde böyledir bu. Bu nedenle halkçı gibilik de, hatta halk gibilik de bir sonuca götürmez toplumu. Halk olmak önemlidir. Bugün gene çok yaygın deyimlerden biri olan «halkla bütünleşmek» aslında «halk olmak» deyiminin başka bir biçimidir. Bu da, halkı tanımak, halkın dil ve düşünce değerlerini tanımak, onun dünyasındaki yaratıcılığı gün yüzüne çıkarmak demektir. Halkın içinden çıkararak bunu gerçekleştirebilmek, en tutarlı yoldur. Halkın geleneksel kültür birikimlerinin çağdaşlaştırılması da buna bağlıdır.

Son elli yıllık yazınımıza bakınca bunun az çok gerçekleştiğini görürüz. Halk kendi sanatçısını yetiştirdiği için, bir kesimin beğenisiyle oluşmuş bir yazın'ın değeri kalmamış gibidir. Şematik olaylar, anlatım yapaylığı, insanın süslemeyle betimlenmesi geçerliğini yitirmiştir. Halk, gerçeğin toplumcu yorumunu arıyor yapıtlarda. Özellikle romanda bunu daha da çok görüyoruz. Hele, dünyada örnekleri çok bol yapıtlara öykünen, orada olanı buraya getiren sanatçılar ise halkın gözünde bir anlam taşımıyorlar. Bu tür yapıtlar, zaman zaman, şöyle bir uç verse de kayırmacılarla yüceltilse de, halkın soluğunu taşımadığı için ömürsüz oluyor. Örneğin bugün dünyada bu tür yapay yapıtların geniş ölçüde yaygınlaşması gerçekçiliğe bir tepki olarak adlandırılabilir. Oyalayıcı bilim - kurgu yapıtlarının

çoğu bu türdendir. Buna bir de seks yayınları katılabilir. Dünyayı kafa'dan eteğe indiren bu yapıtlar, halk bilinçlenmesinin baş köstekleyicisidir. Şu sıralarda daha çok az gelişmiş ülkelerde bunları yaygınlaştırmaya çalışıyorlar. Buna, televizyon, film, teyp gibi araçlar da destek oluyor.

Böyle olmakla birlikte, hangi alanda olursa olsun, halktan yorum getiren, onun gerçeğine yönelen sanatsal yapıtlar bilinçli topluluklarca çok okunuyor. Kuşkusuz, zaman, halkın gelişiminden yanadır. Yüzyıllarca köle olmuş, serf olmuş, verdiği emekte bile hakkı tanımayan «halk» olmuş, egemen sınıfların buyruğuna girmiş, ama zaman, onun birikimlerinin değerlendirilmesi doğrultusunda değer kazanmıştır. Bu gerçeği Brecht, «Halk'ın gelişiminin uzun zamandır güçlü kurumlar tarafından geri bıraktırıldığını, gelenek ve göreneğin oluşturduğu güçle, yapay biçimde ağzının tıkandığını ve 'halkçılık' kavramının, tarihsellikten yoksun, durağan, hiç gelişmeyen bir kavram şekline sokulduğunu anımsayalım. Kavramın bu biçimi bizi ilgilendirmiyor, daha doğru bir deyişle, kavramın bu anlamıyla mücadele etmeliyiz.» **(Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum,** s. 95) sözleriyle vurguluyor, halkın tarihini bile durdurmak isteyen egemen güçlerin durumunu yansıtıyor. Söz konusu ettiğimiz kölelik, serflik, ezilmişlik de bunun sonucudur.

Brecht'in yorumuyla düşünülürse, «halkçılık», yapay bir oyalama aracı oluyor. Halka yatkın, halk gibidir «halkçılık», ama «halk» değildir. Tartışılması gereken de budur. Sorun tarihsel açıdan ele alınırsa, özellikle bizim toplumumuz için önemli doğrulara varılır. Birçok yönetimler halkçı görünmüşler, yönetim ilkelerinin başına da oturtmuşlar halkçılığı. Ne var ki, hiçbir zaman halk olamamışlar. Başka bir deyişle, halka bütünleşememişler. Bu yalnızca halkın varlığını kabul etmedir. Köylü, tarlasında izini bırakıp meclislere girememiş. Elinde makine izi olan da girememiş. Bağında bahçesinde çalışan da, gemi ambarlarında yük taşıyan da girememiş. Ülkesi için zindanlardan kurtulamayanlar da girememiş. Halk için halk olma savaşı veren de girememiş. Yönetim hakkı kasaba eşrafının, toprak ağasının, kent para babalarının elindedir. Halk bir ya-

na, aydın bile, yönetimde tam anlamıyla ağırlığını duyurmamıştır. Doktor olmak, avukat olmak, hatta bilim yerlerini doldurmak gerçek aydınlık için bir ölçü değildir. Avukat kisvesinde, doktor kisvesinde ağadır, eşraftır, kent para babasıdır. Okuma, öğrenim belirli kesimlerin tekelinde olduğu için, doğal olarak yönetim de onların tekelinde biçimlenecektir.

Yönetimin hiçbir zaman halk yönetimi olmayışı da bundandır. Halk hiçbir zaman kendi kendisini yönetememiştir. Yani, demokrasi gerçekleşmemiştir. Ne denli olumlu düşünürsek düşünelim, işin gerçeği şudur: Demokrasi bugün egemen güçlerin bir uyutma aracı olarak tanımlanmaktadır. Demokrasi adına uygulanan da demokrasi, yani halkın özyönetimi değildir. Tabanın bir bilinç oluşumu değildir demokrasi, tavanın bir baskı aracıdır. Halkçı geçinip halkı can evinden vurmaktır. Bu yönden demokrasi çağdaş anlamını yitirmiştir. Halkçılığın yeni bir yoruma uğraması bundan ötürü gereklidir. Gerçek halkçılık, hiçbir zaman bürokrasinin yaratığı bir uyutma aracı olmamalı, özyönetimi gerçekleştirici bir birikim olmalı.

Yönetimsel alanda büyük çelişkileri olan halkçılığın, sanatsal ve düşünsel alanda ne olduğu açıkça belli değildir. Ağız öykünmelerinin, heybe takıp çarık giymenin, halk sofrasında kentsoylu gibi oturmanın halkçılık olmadığı kesinlik kazanmıştır. Bu yorumlara başarısız ortaoyunlarında, yeteneksiz yazar diyaloglarında, yapımcıların laf kalabalıklarında rastlanıyor. Oysa, halk bunu istiyor anlayışıyla, halka kendi yeteneksizliklerini yüklemek isteyenler en büyük halk düşmanlarıdır. Brecht'in bu tür kişilere söylediği şudur: «Halk tarafından anlaşılabilmek için alışılmamış dile getiriliş biçimlerini bir kenara atıp ,bunun yerine bilinen bakış açılarından halka seslenmek diye bir şey düşünülemez.» Görülüyor ki büyük sanat yapıtları vermek önemlidir. Kötü ürünleri halkın daha iyi anladığını ileri sürmek ise ilkelliktir. Bir türlü bu ilkellikten kurtaramıyoruz kendimizi. Oysa halk yorumu yaparak, halkın birikimlerini çağdaşlaştırarak büyük sanatsal yapıtlar her zaman yaratılabilir. Sanatçının baş sorumluluğu da buradadır.

Değerler Karmaşası

Yeni bir tip yaratarak geniş toplulukları yıllarca etkilemiş olan Charlie Chaplin (Şarlo)'in bir sözü, değerlendirmede ne denli bir karmaşa içinde boğulduğumuzu kesinlikle göstermektedir.

Şudur Charlie Chaplin'in sözü : «Seyircinin istediğini sandığım şeyi özellikle yapmamaya kendimi zorladım.»

Gelmiş geçmiş soylu sanatçıların tümünün tutumunu yansıtıyor sevimli Şarlo'nun bu sözü. Şarlo, ününü, inandırıcılığını da bu ilkeden ayrılmamasına, özellikle de ödün vermemesine borçludur.

Bu güçlü sözün ışığı altında değerlendirilirse görülür ki, adını sonsuzluğun malı yapmış sanatçıların, düşünürlerin, bilim adamlarının tümü, Charlie Chaplin gibi, kendi yarattıkları ilkelere inanmışlar, bu ilkelerden de hiçbir zaman ödün vermemişlerdir. Çünkü, Camus'nün deyimiyle soylu sanatçı, «dünyayı yeniden kurduğunun» bilincindedir. İnsana, yaşadığı çağa değin bilmediği, duymadığı yeni şeyleri duyurmanın sorumluluğunu yüklenmiştir. Bu sorumluluğu yüklenme gücünü gösteren sanatçı, kendi yaratımlarının etkisine inanır. Onun, donmuş düşüncelere karşı olmasının nedeni bu inançla açıklanabilir. Varlığını insan özgürlüğünün kısıtlanması üzerine kuran iktidarlar da karşılarında yazarı, sanatçıyı, bilim adamını, düşünürü bulurlar. Çünkü onların derme çatma dünyalarıyla sanatçıların «yeniden kurmayı amaçladıkları dünya» arasında hemen her çağda büyük bir çelişki olmuştur. İşte bu çelişki, sanatçıyla toplum arasındaki kopukluğun da temel etkeni ol-

maktadır. Güçlü sanatçı, bu kopukluğu gidermeyi, kendi ilkelerini toplumun inancı yapmayı başaran insandır. Gene Charlie Chaplin'e dönelim, eğer Şarlo şu inançta olmasaydı hiçbir zaman geniş toplulukları etkileyebilen bir sanatçı olamazdı :

«İfade şekli olarak kendi zevkimi halkın benden istediğine yeğ tutarım, ayrıca gerek kendi çalışmalarımdan ya da başka ünlü mizahçıların çalışmalarından elde edeceğim sonuçlara da yeğ tutarım. Seyirciye karşı değil, daha çok yayımcı, tiyatro yöneticisi ya da tüccar ve sanayici gibi halkla alışverişi olan aramızdaki kişilerin, halkın ne istediğini bildiklerini sananların ustalıklarına karşı olduğum için böyle konuşuyorum.»

Bu sözler, «Halk bunu istiyor, şunu istiyor; şöyle istiyor, böyle istiyor...» diyenlere iyi bir yanıttır. Halkı gerçek anlamda tanımadan halkın isteği bu demek güçsüzlükten başka bir şey değildir. Her gün, bu güçsüzlük örneklerinin bin bir çeşidiyle karşılaşılıyor. Adam yazının kötüsünü yazıyor, halk istedi diyor; müzik diye saçma sapan işler yapıyor, halk istedi diyor; kötü filmler çeviriyor, halk böyle istiyor diyor. Ecileri bicileri halk istiyor diyoruz, sanat müziği adı altında gazinocuları halk istiyor diyoruz, çağı geçmiş gözü yaşlı oyunları halk istiyor diyoruz... Halk halk diye ne cinayetler işleniyor! Halk istiyor diye kendi kusurlarımızı, yeteneksizliklerimizi nasıl gizlediğimizi ne zaman anlayacağız? Hasan Dede, ta XVI'ncı yüzyıllarda :

Halka ta'neylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir

dizelerini söylerken bu çelişkiyi göstermiyor mu?

Sabahattin Eyuboğlu 1949'da yazdığı bir yazıda bu sorun üzerinde özellikle durmakta, nasıl düşünülmesi gerektiğini göstermektedir :

«Gelin, işlerimizi halkçı gibi değil, düpedüz halk gibi yapalım. Halkın sözde istediğini değil, kendi aklımızın erdiğini, gönlümüzün dilediğini söyleyelim. Zevksizliklerimizin sorumluluğunu halka değil kendimize yükleyelim. Halk

öyle istiyor diye kimimiz kısık idare lambasına dönmüş, kimimiz çığırtkan renklere boyanmışız. Halka inmeyi bırakıp kendimizi aşmaya bakalım. Yoksa halimiz çocuk şiiri yazmakta inat edenlerin haline döner. Hani birtakım heveslisler vardır, sözde çocuğun dünyasına inip çocukça şiirler yazarlar; yazdıklarını ne kendileri ciddiye alır, ne biz, ne de çocuklar; ama çocuklar adam olsun diye bu zahmete katlanırlar. Bizim inanmadığımıza çocuk nasıl ve niçin inansın? Çocuk kendini aşan, ciddiye alınan, gerçekten benimsenen işleri sever, halk da öyle.»

Charlie Chaplin'le Sabahattin Eyuboğlu aynı noktada birleşiyorlar, halk adına bir şeyler yaptıklarını söyleyenlerin içtensizliklerini gösteriyorlar. Ne ki, genel kanı, genellikle bu görüşlerin karşısında olmuştur. Halkın istediği söz konusu edilerek kimi değerlerin örtbas edildiği bir gerçektir. Karmaşa da buradan doğmaktadır. Bilim adamını, sanatçıyı, düşünürü küçültmek, halkı kötü yaratım örnekleriyle yüz yüze getirmek, en azından topluma saygısızlıktır. Oysa, halkı gerçek anlamda anlayamayan birtakım yeteneksizler, bu yöntemle, halka saygı duydukları kanısını uyandırma çabasındadırlar. Gerçekte, halkta saygı, ona gerçekleri götürmek, onu güzelliklerle karşılaştırmak yoluyla uyandırılır. Bu da, gerçek sanatçıyla halk arasındaki iletişimin kurulmasına bağlıdır.

Gerek Charlie Chaplin'in, gerekse Sabahattin Eyuboğlu'nun sözleri, geçen aylarda dünyamızdan göçüp giden büyük bir sanatçının önemli bir sözünü de ansıttı. Pablo Picasso, «Resim, senin benden istediğin değil, benim sana verdiğimdir» diyor. Zaman zaman kuşkuyla karşılamışızdır bu sözü. Bana, bir sanatçı kasılması gibi gelmiştir. Ama Şarlo'nun sözüyle karşılaşınca Picasso'nun görüşündeki gerçek yönü kavradım. Ne dediği belirsiz kimi uyduruk ozanlar, düşünsel ve sanatsal sorumluluktan yoksun kimi ressamlar, değerler karşısında bile kuşku yaratırlar insanda. Onlar, yaptıklarını önemsettirerek değerlerde yaratılan karmaşanın temel etkeni olurlar. Picasso karşısında bile kişiyi yanıltmaktadırlar.

Oysa, bu söz, bireycl bir umursamazlıkla söylenmemiştir. Tersine, halkı önemseyen, toplumcu bir görüş açısı sinmiştir Picasso'nun sözünün içeriğine. Gerçekten, sanatçı, toplumun istediğini vermez, ama sanatçının verdiği toplumun istediğidir. Çünkü, bir toplumu, gerçekliğiyle, tarihsel kişiliğiyle, evrensel anlamıyla ancak sanatçı kavrayabilmiştir. Bu nedenle o, iktidarların geçiciliğine bağlanacağına, insanın sonsuzluğuna dayanmıştır. Toplumu hiçbir zaman aldatmamıştır.

Bugün bir değerler karmaşı içinde boğulduğumuz bir gerçektir. Yayım alanından televizyona değin genişler bunun kapsamı. Beğeni düzeyi öylesine düşürülmüştür ki, halk gülüyor diye sahnede pantolonsuz gezmek sanatçılık sayılıyor. Kötü espri show'cuları, sanatçıdan, yazardan çok saygı görüyor. Geniş yayın alanlarında, halkın istekleri yerine kendi yaratım güçlerini gösteren değerlerin adları yasaklanmıştır. Bilim adamını küçültmek, erdemlilik sayılıyor. Gerçeklerden çok, söylentilere önem veriliyor. Bir evlendirme memurunun ölümü, bir düşünürün ölümünden daha önemli görülüyor. İşte karmaşa da bundan doğuyor.

Oysa, görevlerin en büyüğü, yurdun gerçek değerleriyle halkı yüz yüze getirmek, bu iki etken arasındaki iletişimi kurmaktır. Bu da, değersizleri yücelterek «halka yaranmakla» olmaz, tersine, «halkı sevmek»le olur. Chaplin'ler, Eyuboğlu'lar, Picasso'lar bu gerçek sevgiyi yarattıkları için büyüktürler. Bu ünlü kişilerin sözlerinden alacağımız büyük dersler vardır.

Uyuşturma ortamı

Toplumu bilinçsiz kılan, ona gerçek bilgi kaynaklarını tıkayan her ortamda, uyuşturucu öğeler çoğalmaya başlar. Bu öğeler, zamanla etkisini öylesine duyurur ki, uyuşturmaya karşı alanlar bile, yaratılan ortamdan kurtaramazlar kendilerini. Onlar da bilinçsizleşirler, uyuşup kalırlar.

Bir uyuşukluk ortamında ise ne insandan, ne de onun yaratımlarından söz edilebilir. İnsan yaratımlarının söz konusu edilmediği bir ortamda da, insanın çağlar boyu büyük savaşlar vererek ulaştığı sonucun da bir önemi yoktur. Açıkçası, insanın önemi yoktur. Yozlaşıp soysuzlaşan insanın varlığı kendiliğinden silinip gider.

Yukarıdaki genellemeyi, birtakım sorunlara değinerek açıklamak istiyorum.

Toplumun, sanat ve bilgiyle bilinçlendiği tartışılmaz bir gerçektir. Soylu sanatın; yozlaşmamış, belirli bir sınıfın tekeline girmemiş bilginin olduğu yerde insanın bilinci de söz konusudur. Çünkü insan, toplumunu, çevresini, dünyasını, olup bitenleri bu araçlarla tanır. Hatta sanat, bir bakıma, kendi insanının yaratıklarıyla kendini denetlemesinden başka nedir? Kendini, bu araçlarla tanımaya, araştırmaya koyulmuş değil midir insan? Sanatın, bilginin sonsuzluğu bununla açıklanamaz mı? Sorular daha da çoğaltılabilir. Soruların varacağı kesin bir sonuç vardır. O da, insanın, kendi yarattıklarıya kendisini denetlemesinin aracı olan sanat, insanlığın ortak amaçlarda birleşmesinde etkili olmaktadır. Ortak amaçlarda birleşme ise çıkarcı bir insanlık yerine dost bir insanlık yaratmaktadır.

İnsanın bilinçlenmesinin aracı olan sanat çeşitli etkenlerle yozlaşmışsa, insanın bozulmasının da temel etkeni olur. Bu bozukluktan da, her çağda, kimi yöneticiler sorumlu olmuştur. İçinde yaşadığımız çağ da, yönetici sorumluluğu yönünden, geçmiş çağlardan geri kalır değildir. Çağdaş (teknik) araçların varlığı bu sorumluluğu daha da büyütmektedir.

Sözgelimi, toplumla sürekli yüz yüze olan radyo, televizyon gibi araçların, kötü sanat örneklerini yansıtır olması, tüm değer yargılarını allak bullak etmekle kalmaz, insanda, soylu sanat yerine, kötü sanat örneklerine istek uyandırır. Belirli bir sanat düzeyinden uzak kişi, kötüyü göre göre kötü'nün güzelliğine alışır. Onun için güzel olanın değeri olmaz. Hangi öğelerin güzelliği yarattığını bilemez. Bilinçsizlik dediğimiz de bundan başka nedir? Örneğin iyi film gören, iyi filmi tanır. İyi resim gören, iyi resmin güzelliğini kavrar. İyi tiyatro yapıtları, soylu yazın (edebiyat) yapıtları **güzelliklere** istek uyandırır.

Sanata bir beğeni düzeyi yaratma, güzellikleri, yaşamanın kaçınılmaz öğesi sayma, yalnızca onunla yüz yüze olanların beğenisini etkilemez. Onu yaratanlar da, yeni güzelliklere, sonsuz doğrulara yönelirler. Güzelliğin, değerlinin söz konusu olduğu yerde gerçek sanatçının yetişmesi de söz konusudur. Kötüye alışmış istekler, kötü ürünlerle karşılaşır. İyi'ye alışmış kişiler, sürekli olarak daha iyi'nin ardındadırlar. Örneğin Hugo'yu yaratmayanın Camus'yu Cervantes'i yaratmayanın Unemuno'su, Marlovo'u yaratmayanın Shakespeare'i, Goethe'yi yaratmayanın Thomas Mann'ı olmaz.

İyi'nin geçerli olmadığı bir ortamda sanatçı da yozlaşıyor, toplumun bitmez tükenmez istekleri onu da yanıltır. Bir noktada, toplum neyi istiyorsa onu vermeye çalışır. Yeryüzünde bu koşullanmayı aşan sanatçı kaç kişidir? Hatta öyle ki,soylu sanatçının anlaşılmasındaki ölçüleri bile yozlaştırır bu tür kişiler. Sanat yapma adına sanatın canına okurlar. Bir Shakespeare onun diline düştükten sonra Shakespeare'liğini yitirir. Beethoven, sesini; Van Gogh, rengini...

Burada iş, eğitim araçlarını elinde tutan sorumlulara düşüyor. Televizyonlarda yalnızca giysileriyle boy göstermenin dışında bir hüneri olmayan kişileri çıkarın toplumun önüne, sonra, sanata yaklaşım bekleyin ondan. Hele, bizim gibi, gelişmekte olan bir toplumda, gerçek sanat ölçülerinin dışına çıkarak bir kişinin ev yaşamını sergilemek, en azından, toplumla alay etmektir. Geçimini güç bela sağlayan, ay sonunu öbür dünya korkusu içinde bekleyen bir insanın karşısına, her giysisi onun geçiminin on katı olan birini çıkarın, sonra da toplumu sanat eğitiminden geçirdiğinizi sanın. Büyük bir yanılgı değil midir bu? Bir **yalellici**yi şarkıcı olarak tanıtmak, gevezelikleriyle ünlü bir **show**'cuyu yazar olarak tanıtmak, toplum yanılgısının tohumlarını atmaktan başka anlama gelir mi? Kulakları kötü **espri**'yle dolan bir adamdan, iyi sanat arama isteği bekleyebilir misiniz? Kişi, şarkıcılığı **yalelliciği** şarkıcılık **show**'culuğu yazarlık sandı mı, ne denli eğitirseniz eğitin onu kurtaramazsınız içine düştüğü uyuşukluktan. Çünkü o da kendini, kötü esprilerle var etmeye çalışacaktır. Bu da başka tür bir bilinçsizliktir.

Hep şu çelişkiye değinmişimdir. Bir kez daha söyleyeyim: Fotoromanlarda anlatılan olayların, hiçbir zaman bizim yaşam biçimimiz, özellikle de değer yargılarmızla bir ilgisi olmamıştır. Halk, içinde bulunduğu yaşam koşulları karşısında her gün geçim savaşları verirken, bilmem hangi köşkteki hanımefendinin ya da beyefendinin uyduruk bunalımları onu ne ilgilendirir? Sanatçı diye halkın karşısına çıkarılan kimi kişilerin yaşamı da tıpkı bu fotoromanlardiklere benziyor. Bizim beğeni ve yaşam anlayışımıza aykırıdır tavırları.

Aslında bizim sözde sanatçılarımızın özendiği bu yaşam biçimini. Batıdakiler aşmışlardır. Biz hâlâ onların döküntüleriyle zaman geçiriyoruz. Bu döküntü konuların pazarı yaratılmıştır bizde. Ne ki bu pazar, döküntülerin bol alıcı bulduğu bir düşünce, sanat pazarıdır. Sanat eğitiminden geçmemiş tüm toplumlarda bu tür pazarlarda satılan cıncık boncuklara büyük değer verilir. Toplumu uyuş-

turmanın bir yolu da, onun gözünü bu cıncık boncukla boyamaktır. Toplumu eğitme sorumluluğunu taşıyan kişilerin bu cıncıklı boncuklu uyutma karşısında uyanık bulunmaları gerekir.

Gene bakıyorsunuz, kültürel sorumluluğu olan bir örgüt, öykücü diye. Orhan Kemal'ler, Yaşar Kemal'ler, Fakir Baykurt'lar dururken, bu konuyla hiç ilgisi olmayan birinin öykülerini basıyor «Çağdaş Türk Yazarı» olarak. Ünü sınırları aşmış birçok yazarlar çağdaş Türk sanatçısı değil de, öyle sunulan oluyor Türk sanatçısı... Hadi, biz bizeyiz, kendi sorunumuzu çözümleriz içimizde, diyelim. Bir ülkede çıt oldu mu, yüzlerce ülkede duyuluyor. Hiç değilse onlar karşısındaki durumumuzun sorumluluğunu taşıma erdemliliğini gösterelim. Değil günümüz, 19. yüzyıl gerçekçiliğinin bile çok gerilerinde kalan bir anlayışla yazılan bir yapıta «çağdaşlık» damgasını vurmanın sorumluluğunu düşünün... Bu da değer yargılarını alt üst etmenin başka bir yolu. Gerçek değerlerin üstü külle kapanacak, yapma değerler çıkacak ortaya...

Bütün bunlara karşın işin acı yanı, bir gün, bu duruma karşı olanların da değer saptırıcı duruma düşmeleridir. İşbirliği anlayışı ve çıkar ilişkileri en değersizi değerlilik düzeyine çıkarıveriyor birden. Bakıyorsunuz, bilinen ortamı eleştiren, beğenmeyen yayınevleri piyasanın isteğine boyun eğiveriyorlar. Kültür ve sanat alanlarında uygulanmaması gereken (özellikle değer yargılarının oluşmadığı bir ülke olan yurdumuzda) «arz-talep» kuralı, en son çıkarına değin uygulanıyor. En kötü **talep** edildikçe, kötünün kötüsü öylesine artıyor ki...

Oysa bilgiyle, sanatla uğraşmak bir sorumluluk işidir, değer yargılarını olumlu yönde değiştirme işidir. Her sanat ortamı, yeni bir insan yaratır. Bu insan ne denli çağdaşsa, sorumluluk taşıyan kişinin başarısı o ölçüde artar. Radyo, televizyon gibi, göz-kulak araçlarında yönetimi elinde bulunduranların sorumluluğu daha da büyüktür.

Gerçekte ise, bu sorumluluğun yeterince taşındığı kanısında değilim ben. Örneğin, günü geçmiş birtakım konu-

lar, tiyatro dlye sergileniyor. Bu da bir yana, bu konular, sanki ülkede hiçbir oyun yazarı yokmuş, bu konuyla yakından, uzaktan ilgisi olmayan birine yazdırılıyor. Çokça rastlanan toplumsal olayları bir «facia» gibi gösteren bu uyduruk oyunlar, toplumun değer yargılarını alt üst etmenin ötesinde ne işe yarar? Bu ülkede oyun yazarı kalmamış mıdır ki, toplum boş öğütlerin gereksiz baskısıyla uyutulmaya çalışılır? Bu ülkenin Cumalı'sı, Anday'ı Asena'sı, Dilmen'i, Aksal'ı, Sabuncu'su, Ağaoğlu'su... daha nice güçlü oyun yazarı yok mudur?

En başta, toplumu uyduruk yapıtlardan kurtarmak gerekir. Özellikle tiyatro, uyduruk bir yapıya büründükçe soysuzlaşır. O, yaşamın «yaprağı» değil, yaşamın kendisidir. Lorca'nın deyimiyle, toplumun yürek vuruşu olmadıkça, yozlaşır, «at tırnağına dönüşür.»

Görülüyor ki sanatın yozlaşması değer yargılarıyla ilgilidir. Kötü sanat ürünlerini iyi'nin yerine yerleştirmeye çalışmak, insanı uyuşturmanın en kestirme yoludur. Yetkileri elinde bulunduran sorumluların erdemliliği, gerçek sanatçıyla toplumu yüz yüze getirmeleriyle özdeştir. Bu, aynı zamanda toplumu önemsemenin de bir ölçüsüdür. Böyle davranmadıkça, insanımızı insanlığından etmenin ötesinde bir iş yapmayız. Buysa, değil bir dönemin, insanlığın var ettiği tüm dönemlerin anlamını kötüye kullanmak olur, bunun sorumluluğunun altından da herkes kalkamaz.

Mutluluk

Mutluluk bir arama mıdır diye düşündüm gün boyu. Arama, bulma ve mutluluğun bitişi... Çok katı, çok sınırlayıcı bir yargı bu. Kimi zaman romanlara, bilimsel yapıtlara saldırıyorum. Başından, sonundan, ortasından karıştırıyorum. Mutluluğun sesi gibi etkili ezgilere bırakıyorum kendimi. Çağları, hatta «zaman»ı aşan resimlere dalıyorum. Nice yıllar geçiyor aradan, bakıyorsunuz sanatçının öfkesi, kurumamış bir renk vuruculuğunda. Sesi yüreklere işliyor. Nice etkili sözlerin dünyası kavrayıveriyor insanı.

Yok, yok... Bunların hiçbiri mutluluk adını taşımıyor. Mutsuzluk denebilir belki çoğunun anlattığına, uzun yıllar, resimlere hep bir burjuva oyalanması gözüyle bakmışımdır. Resimlerin çoğu, süslü bayanların giysi sergilemesi gibi gelmiştir bana. Van Gogh'un yüce çılgınlığını renklerde görünceye değin böyle oldu bu. O günler mutluluk böyle bir şeydi. Bir şeyler görmek, bir şeyler bulmak, mutlulukla sınırlanabilirdi kafamda. Sanat olsun, bilim olsun, bir şeyin gerçeğine varma biçiminde düşünürdüm mutluluğu. Güzelliklerin hazza dönüştüğünü duyunca hep mutlu saydım kendimi. Şimdi gene bir resme dalıyor gözüm. Kadın erkek, yaşlı genç, çoluk çocuk... Herkesin elinde bir kap, gözlerinde doyumsuz bir tutku. Bir kepçe yemek almak için toplanmışlar koca kazanın başına. Doymanın bir savaşım olduğunu ne güzel anlatıyor bu resim. İnsanların yüzünde sanki insanlara özgü olmayan bir «yüz» var. Nereye giderseniz gidiniz, en iyi gördüğünüz yüz başkalarının yü-

züdür. Sanatçı, başkalarının yüzünü kavratmanın bilinciyle fırçayı almış olmalı eline. Van Gogh'un her fırça vuruşu, insanın yüreğe işleyen gerçeğidir. Kim ne derse desin, resimden anlamayı kim çok görürse görsün, şiirden romandan ne anlıyorsam, Van Gogh'dan, Beethoven'den de onu anlıyorum. Ses olsun, renk-çizgi olsun, **söz** olsun, sanatın yansıtmaya çalıştığı ortak bir gerçek vardır. Mutluluk, tüm sanatların varmak istedikleri bu gerçek midir?

Bu da doyurucu bir yorum değil. Mutluluk başka, çok başka şey olmalı. Uzak ülkeleri düşündüren, doğanın en güzel su şırıltılarını kulağa getiren, beynin derinliklerindeki düşüncelere erdiren sanatçı, mutluluk yaratmak için mi girişiyor bunca işe? Hiçbir sanatçı, salt mutluluğu buldurmayı düşünecek denli budala değildir. **Faust,** mutluluğu buldurma düşüncesinin saçmalığını gösteren en büyük yaratılardan biridir. Aslında Faust mutluluk - mutsuzluk ikileminin eleştirisidir. Her sanatçı durmuştur bu iki kavram üzerinde. Ama mutluluğu ya da mutsuzluğu anlatmaya çalışmışlardır, yoksa, mutlu olmanın yollarını göstermemişlerdir. Bana hep öyle geliyor. Bilir sanatçı, mutluluğu öğretmenin olanaksızlığını.

Günlerdir mutluluğu, umutsuzluğu düşünüyorum. Mutluluk gibi görünen şeyin mutsuzluk olduğunu, kimi zaman bunun tersinin gerçekleştiğini anladım. Öylesine iç içe her ikisi. Şundan da anlıyorum bunu: André Gide «anılar»a bağlar mutluluğu. Bir kıvılcımlanma, yüreği şöyle bir sallayıp geçmedir mutluluk. Gide'in mutluluk adını verdiği bu «anlar»ı, acının başlangıcı saymışımdır hep. Büyük acıların bir kıvılcımıdır bu anlamdaki mutluluk. Gide'in etkisi olacak, sürekli mutluluğa hiç mi hiç inanmamışımdır. Mutluluk üzerinde çok düşünen iki önemli yazar, Alain'le Russell'ın yaklaşımını ise, insan gerçeğini kavrama olarak algılıyorum. Mutluluk olmayan şeylere mutluluk diye inananları bir uyarıdır onların söyledikleri. Alain'in **Mutlu olmak Sanatı** da, Russell'ın **Mutluluk Yolu** da buna yöneliktir. İnsanın mutluluğunu bozan düzenin eleştirisidir bu düşünürlerin yaklaşımları. Nitekim Alain, «mutluluğu bir nimet gibi

arayıp gözetlemek yok mu, Işte bu, her şeyin üstüne can sıkıntısını bir tül gibi örter» diyor. Ona göre mutluluk aranan bir şey değil, yaşama, mutsuzluğu yaklaştırmamaktır. Russell, ne denli uğraşılsa, insanlığın mutsuzluktan kurtulamayacağı noktasında toplamaktadır görüşlerini. Buna göre, mutlu olmak arsızlığını gösterenler, belki dünyanın en mutsuz insanları değillerdir, ama bunların, en bilinçsiz insanlar olduğu kuşku götürmez. Sorun, mutluluğun, yani insanın gerçeğini kavramadır.

Bunca kötümser bir mutluluk anlayışı nereye götürür insanı? Sürekli arama mutluluk belirtisi olduğu gibi, aynı durum mutsuzluğun da belirtisidir. İnsanı sanata (aramaya), yaratımlara yönelten de bu eşcinsel duygudur. İnsan, mutluluğu ve mutsuzluğu aynı zamanda ve birbirinden kopmaz bir duygu olarak içinde barındırır. Çelişkilerinde de, uyuşumunda da bu söz konusudur. Bu duygularla kitaba yöneleyim dedim. Bir iki sözcük bulur kurtulurum sandım mutsuzluk bunalımlarından. Kazancakis'in **Elgreko'ya Mektuplar**'ını aldım elime, bir ara **Yaşama Uğraşı** adı verilen günlüklerini okudum Cesare Pavese'nin. Sonra takıldım kaldım Konstantin Paustovski'nin **Bir Hayatın Romanı**'na. Mutluluk bulmak için sarılmıştım bu kitaplara. Bir kargaşa gününü anlatıyor Paustovski. Bir tas çorba almak için koşuşan insanların ayakları altında ezilmekten kurtulamayan bir çocuğun ölüsü başında, «İnsanlar ne zaman insan gibi yaşamanın yolunu bulacaklar?» diye soran bir yaşlı şöyle ileniyor: «Öcümüzü kim alacak? Göremiyorum onu. Nerede bu gözyaşlarını silecek adam, çocuklarına kurumuş memeler emdiren anaların göğüslerine taze süt yürütecek adam? Şu topraklara açlar için tohum serpiştirecek adam? Zenginlerin elindeki altını alıp yoksullara dağıtacak adam? İnsan elini kana bulaştıranlara kıyamete kadar lanet olsun! Yoksulları soyanlara lanet olsun! Çocukları olmasın, torunları olmasın! Tohumları kurusun, salyaları zehir olup kendi tohumlarını yok etsin! Havaları kükürt, suları kaynar reçine olsun! Bu çocuğun kanı zenginin lokmasına zehir olsun, o lokma onu boğsun. Beli kırılmış köpekler gibi, acılar içinde gebersinler!»

Bir tas çorba kapmak için birbirlerine girenlerin ayakları altında ezilmiyorlar çocuklar belki, ama bir «sansar gibi boğuyorlar» onları. Kargaşa içinde göz gözü görmüyor. Sorumlular, Karagöz oyunu gibi seyrediyorlar olup bitenleri. Mutsuzluk, mutluluk gibi gösteriliyor. Gençlerin coşku dolu duyguları çağdışı eylemlerle çürütülüyor. Babalar çocuklarını ağızsız dilsiz görmek istiyorlar. Patronlar, grev yapmayan, başına vur ekmeğini elinden al türünden işçiler görmek istiyorlar karşılarında. Çağların aşıp geldiği «kölelik çağı»nı başlatacaklar nerdeyse. Emek işçinin, kazanç patronun! Böyle olursa mutlu olacak patronlar. Babalar analar, ağızsız dilsiz çocukları karşısında mutluluktan göklere uçacaklar... Oysa, böyle bir mutluluğun ne denli büyük bir mutsuzluk olduğunu belirtmeye gerek var mı? Büyük bir kesimin, gerçek emekçinin mutsuzluğu üzerine kurulmuş bencil ve çıkarcıl bir anlayışı çağdaş mutluluk diye yutturmaya çalışıyorlar.

«Mutluluk»u yazacaktım sözde. Günlerdir kafamı kemiren bu duyguyu yaşamak için kitaplara sığınmıştım. Gerçekte, kitapların anlattıkları ile yaşanan ortam arasında nasıl bir ayrım vardır? Her kitap, oluştuğu çağın tanığıdır. Paustovski'nin anlattığı gibi, bütün toplum lanetliyor çocukları sansar gibi boğanları. Toplumsal yakınmalar, kötülüğe yol açanlara bir uyarıdır. Erdemli kişiler bunun yaratacağı sonucu kestirebilirler. Oysa kimsenin kulak astığı yok.

Mutluluk aramak için koştuğunuz yerlerin nasıl mutsuzluklara tanık olduğunu anlatıyor bu örnekler. Bu nedenle yeryüzünde mutluluk kalmamıştır. Sömürüye, bilinçsizliğe, şuna buna kölelik etmeye mutluluk adı verilmiştir. Sanatçı, mutluluk adı konan mutsuzlukları açığa vurmaya çalışıyor, insanın gerçeğini anlatarak. Bu yönden insanın kendini mutlu sayması dangalaklığından daha büyük erdemliliktir mutsuzluk. Sanatçının uyarısı bu noktada düğümleniyor. Sömürücüler tam mutluluğa alıştıracaklarken toplumları, kalakalıyorlar ortada. Sanatçının gücüyle oluyor bu. Çağımızda mutluluk bir uyuşturma aracı olmuş-

tur. Asıl sorun, toplumları mutsuzlukların bilincine vardırmaktır. O zaman, ülkenin gerçeği daha iyi kavranacaktır. Çıkar ilişkileri daha iyi bilinecektir. Kim toplumdan yana, kim topluma düşman, bu da anlaşılacaktır. İnsanın bilince dayanan mutluluğu da bu aşamada gerçekleşebilir ancak. Özellikle bizim toplumumuz, bu anlamdaki mutluluğun özlemini bilince dönüştürme zamanının geldiğini anlamaya başlıyor. Ancak bu aşamada mutluluk, bireysel bir gönül eğleyicilikten kurtulup toplumsal solukla beslenen bir insan gerçeği olacaktır.

Ağıt Toplumu

Bir ağıt toplumuyuz biz. Gün geçmez nice ağıtlar işler yüreğimizin derinliklerine. Ulus olarak ağıt yakar, ağıt yaşarız. Dedemi ansırım, bastığı yeri çökertecek denli güçlüydü bacakları. Ağaçları sökecek denli uzun soluklu. Ağıta durdu mu sesi dağ ardlarından gelirdi. Hastalanınca, hep o dağ ardlarını aşıp gelen sesine sığınırdı. Yaşam boyu yapıp ettiklerini acı ezgilere katardı. Ezgilerini yüreğine kazırdı hep. Bizim yetiştiğimiz, koyunun kuzunun, çoluğun çocuğun, ağacın çiçeğin türkü olduğu yerlerde bu acılı ezgiler kuşaktan kuşağa sürer gelir. Yüreğime ilk ince acıyı işleyen dedem, bir türküdür anılarımda.

Geçen yaz, şimdi her yanını Keban gölünün çevrelediği kasabamızdaki evimizde toplaşmıştık. Analar, gelinler, gelinlerin bebeleri, bizler bir türkü sevinci içinde gülüp oynuyorduk. Birden, bir yerlerden, bağlardan, bahçelerden yanık bir ezgi doldurdu avluyu. Ocakta gevrek bir tezeği harıl harıl yakan anam elini çekti işten güçten. Hamur yoğuran küçük gelin başını kaldırdı hamur leğeninden. Kardeşlerim soluklarını tuttular. Kıyıda köşede debelenen çocuklar seslerini ezgiye uydurdular. Bir kişinin ezgisi, birden hepimizin ezgisi olmuştu. Herkes yüreğindeki ezginin acısını duyuyordu. İnsanımızın «insan» olduğu bir «an»dı bu. Bir anlatımda yürekleşmiştik. Nerden geliyordu bu, hangi güzellikler yeşertiyordu ezgileri, hangi korkular doğuruyordu yanık türküleri?

Yazarların, ozanların gücünü bu soluk kesici ağıtta buluyorum ben, insanımızın yarattığı bu yüce güçte... Duygu-

suyla düşüncesiyle ağıt yakan bir toplumun yazarı, ozanı da bu ağıtsal evrenden uzak kalamaz. Yaşar Kemal'in **Demirciler Çarşısı Cinayeti**'ni okurken kesinlikle inanmıştım buna. Bir kin'in, bir tutkunun, bir sevginin bir intikam duygusunun nasıl ağıtlaştığını görmüştüm. Öldürmek isteyenle, ölüm korkusundan eriyen insanın bütünleştiğine tanık olmuştum Yaşar Kemal'de. Korku yüreklilik oluyor, yüreklilik büyük bir korkuyu üretiyordu. Roman boyunca, işkenceyi düşleyen insanın yüreğine saplanan korkuyu çektim. Bir bataklık böceğinin bile korkuya, sevgiye, yaşama karıştığı romanda Yaşar Kemal'in bu ağıtı Türkçenin ezgisiyle yarattığını da iyice görmüştüm. Önemli olan, bu ezgiydi. Her şey bu ezgiden doğmuştu:

«İnsanoğlu kendi kendini yaratırken iptida ses vardı. Sözden önce. İnsanoğlu acı çekmeye, gülmeye, ağlamaya başladığında, çalışmaya giriştiğinde iptida ses vardı. Ses söz oldu, türkü oldu. Türkü insanoğlunun bütün duygularını kapsadı. Sözden önce insanoğlunun duygularını anlatan yalnız ve yalnız sesti. ...Ses ağıttı, acıydı, sevinçti. İnsanoğlu yüz binlerce, milyonlarca milyonlarca ölüm olayı, hastalık, ayrılık, yoksulluk olayı, sevinç, zafer, güzellik olayı karşısında milyonlarca ezgi oluşturdu. Bir ezgiyi insanlar insanlara, kuşaklar kuşaklara, çağlar çağlara taşıdı. Ezgi insandan insana, çağdan çağa gittikçe, bir suyun altında yüz binlerce yıl yıkanmış çakıltaşları gibi güzeldi, güzelleşti, zenginleşti.» **(Baldaki Tuz,** s. 387)

İşte, ocaktaki anama gevrek tezekten el **çektiren** bu sesti, ezgiydi. Hamur leğeninden başını kaldırıp kara kıyma gözleri yaşla dolan gelin bu ezgiyi yaratıyordu yüreğinde. Hepimiz, sesin yüzyılları aşan gerçek anlamında türküleşiyorduk.

Aynı günlerde, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**'ni okurken Dağlarca usta'nın **Kınalı Kuzu Ağıdı**'nı da bırakmıyordum elimden. «Yüzbinlerce kişi tarafından çağlar boyunca işlenen, yıkanan, son doruğuna ulaştırılan» bir ezginin yürek burkucu anlamını acılı acılı ulaştırıyordu yüreklerimize. Dağlarca'nın yalvarıcı korkusunu duyuyordum şu dizelerde:

Ne o, kımıldamaz oldun, taş kesildin, ne o.
Yeller duruverdi
Duruverdi ses.
Nereye gittin ha, kınalı kuzum, çabucak nereye gittin
Ölüme deme.

Gün görmeden ölüme giden binlerce çocuk karşısında duyduğu korkuyu ağıtlaştırıyor Dağlarca. Yalvarırcasına da, onlardan bu gerçeği söylememelerini istiyor. Bu gepgerçek olay karşısındaki bu ince acı, dilimizin bir ezgisi, bir ağıtıdır. Niye ölüme gidiyor bu kınalı kuzular? Korku, ozanı şaşkınlaştırmış gibidir. Yalvarısı buradan geliyor. Ağıta sığınmaktan başka nedir bu? İnsanımızın gerçeğini bir kınalı kuzunun acısında yaşıyor Dağlarca. Bir bakıma ağıta duruyor. Toplumun yaratılarından güçlenmeye çalışıyor. Ağıt, bir toplumun gücüdür, düşüncesi, duyarlığı, direngenliğidir de ondan. Toplumun korkusunu, ürküsünü yaşayacak ozan, acısına, sevincine acılar, sevinçler katacak. Bununla, bu korkuyla, bu ürküyle, insanımızın gerçeğine varacaktır. Örneğin bu başkaldırı ve ağıta sığınma dizelerinde toplumun utancı gizlidir. Ozan, toplumun iç konuşmasını yaratmaktadır şu dizelerde :

Ağaç mı yok bayırda, düzde, tepede,
Su mu yok çağlayan çağlayan?
Yeşil mi yok, şöyle ipekçesine büyümüş, şöyle delicesine fışkırmış.
Ananın sütü mü yok, kınalı kuzum.
Yüzüme deme.

«Yüzüme deme» dese de ozan, belli ki, gerçeğin ağıdını yaşamaktadır. İnsanımızın acılar karşısındaki sığınısına baş vuruyor, toplum adına ağıda duruyor. Bir bakıma ağıtlaşan bir anlatımı yaratıyor. Anlatma gerçeğine varıyor. Yazarın, ozanın toplumla bütünleşmesi de budur.

Ne zaman ki toplum ezilmiş, onlara kıyılmış, gençler gök ekin gibi biçilmiş... O zaman toplumda da bir ağıt başlamıştır. Yüzbinlerin büyüttüğü sesler, ezgiler, yürek delici bir **dil** olarak ozanın, yazarın ağzında biçimlenmiştir. Dağlarca'nın «Kınalı Kuzu Ağıdı», yüz binlerce kınalı ku-

zunun ezgisi değil midir? Toplumun acılar karşısında başkaldırısı değil midir?

Şiirsel yalınlığa ermiş Necati Cumalı'nın ağıtı, gözler önündeki kıyımlara bir başkaldırıdır. Şiir, Christopher Caudwell'in deyimiyle «tek insanın değil, tüm ortak coşku dünyasını başkaları ile paylaşan insanın gelişme halindeki öz-bilinci» olduğuna göre, şu ince duyarlığı yaratan nedir?

Ah ceylan
Dişlerin kuzu dişi
Bacakların ince
Kaçsan kurt izi
Kalsan sırtlan kokusu
Doğrulup baksan
Namlular üzerinde

Ozan ki ağıt yakıyor, toplum canevinden vurulmuş demektir. Çünkü ağıt, ortak bir ezgiye katılmadır. Toplumun yürek damarına seslenmedir. Toplumun ozanlaşması, ozanın toplumlaşmasıdır. Alnında namlu gölgesini duydu mu ağıt yakar ozan. Gücü dilidir ozanın. Kolda güç, yürekte bilinçtir bu dil. «Kurt izi»ni, «sırtlan kokusu»nu ozanlar duyar toplum adına. Analara, harlı yanan gevrek tezekten el çektirir ozanın dili. Kara kıyma gözlü gelinlerin gözlerine yaş yürütür. Bebeleri ezgiye katar. Ozanın yaktığı ağıt, bir hançer ağzı gibi biler insanın yüreğini. «Güçlülerin düşmanlığı»nı onlar duyurur. Alıçları, söğütleri onlar dile getirir. Alıçlardaki, söğütlerdeki «ceylan» gölgesinin sevincini ozanlar yaşar: «Ah ceylan / Güçsüz sana dost / Güçlüler düşman / Alıçlar ah eder / Söğütler ağlar / Senli gölgelerinde» diyor mu ozan, bunda bir iş vardır, dünya âlem bilsin!

Ozan ağıt yakıcı olunca Christopher Caudwell'in şu görüşü daha da doğruluk kazanır: «Şiirin kaynakları üzerine yapılacak bir inceleme toplumun incelenmesinden ayrı düşünülemez.» Ozanın ağıtıyla toplumun ağıtı da birdir. Ozan ağıt yakıyorsa, toplum da ağıta durmuştur. Çünkü bizim insanımızın en büyük sığıntı yeridir ağıt, güçlülüğünü

gösteren bir anlatım biçimidir. Ozan, bireysel ağıtı toplumsallaştıran bir dil bilinçlenmesidir. Dağlarca'nın kınalı kuzusu, Cumalı'nın ceylanı toplumun ince ezgisidir. Salâh Birsel de :

Telefonlar çalacak ve trak
Bir kuzu daha alnından

derken gene «kuzu»nun, insanımızın ezgisine katılıyor. Ne de çoğaldı üzerinde namlu gölgeleri olan kuzular! Ne kuzular, alnından «trak» diye vuruluveriyor...

Eli kolu tutmadığında, umarsız kaldığında niye ağıt yakardı dedem? Çocuk yüreğim bir kama ucu gibi yakan ezginin anlamını, şimdi daha iyi anlıyorum. Ozanlar anlattılar bana bu ezgiyi. Dağlanan yüreğin yürekliğini onlar ezgilediler. İnsanımız, onu yıkmak isteyen güçlere, ölüme, korkuya ağıtla direnir. Yarattığı ağıt dünyasında kendini yeniden var eder. Güçlü düşmanların, karanlıktan gelen ölümlerin insanı korkutan boşluğun, gölge veren namluların karşısına ağıtını çıkarır. İnsanımızın geleneği ozanımızın da geleneğidir. Külebi şu dizeleriyle gerçeğe bağlıyor bu kanıyı:

Sana mutsuzluğu acıyı gönderdim, ozansın
Sevişmek denli bunlar da gerek
Eksik olursa sızı, sap yeyip saman çıkarır
Ateşle dağlanmamış yürek.

Ateşle dağlanmamış yüreğe yürek demediğimiz için bir ağıt toplumuyuz biz. Acımızı yüreğe gömmenin ustası olmuşuz. Cumalı'nın dediği gibi :

Yaş görünmedi gözlerimizde
Ölülerimizi kefensiz gömdük

İnsanımız ağıta mı sığınıyor, ağıtımız ozanlarda mı dile geliyor, yüreğimizde bir sızı başlamıştır. Biz yürek toplumuyuz. Yüreğimizi sızlatmasınlar... İnsanımızla, ozanımızla geliyor, yüreğimizde bir sızı başlamıştır. Biz yürek toplumun türküsü dağ ardlarından, tüm acıları aşarak gellr. Bu türkü, türkü olmaktan çıkar, keskin bir bilinç hançerine dönüşür.

Bir Ozan Nedir?

Cahit Külebi'nin esmer yüzü, yağlanmış bir pehlivan sırtı gibi parlamıştı Hilmi Yavuz'un «Mevlânâ Hayder» şilrini okuduğunda. Okudukça okuyor, şiirin sesi bir yürek atışı oluyordu sanki. Öylesine sessizleştiriyordu ortalığı şiir. Külebi'nin kendi deyimiyle, bostancının karpuzdan anladığı gibi, o da şiiri okuyup okuyup tartıyordu. Yıllar önce, **Bakış Kuşu** yayımlandığında, «Hilmi Yavuz'u kıskanıyorum» demişti. Sanırım bir ozanın başka bir ozanın şilri karşısında duyduğu en yüce duygu, kıskançlıktır. Anlamını genişletmiş, insancalaşmış, şiirleşmiş bir kıskançlık! Böyle demiş, önemli bir ödülde de oyunu Hilmi Yavuz'a vermişti Külebi. Oy'u tek kalmıştı, ama en büyük ödülü gene de Hilmi Yavuz almıştı. Şiiri ta uzaktan, kokusundan (Şiir kokar mı? Kokar, insanda şiirin kokusunu alacak yürek oldukça...) anlayan Külebi'nin duyduğu bu **kıskançlık** bir ozandan bir ozana en büyük ödüldür.

Hilmi Yavuz, şu dizeleriyle sesizleştiriyordu ortalığı: **«Ölüm, uysal bir mesnevi gibi / Aktı gider, döne döne», «güneş de batarken sararır»**. Ama salt bu inceliklerle mi varlığını duyuyor Hilmi Yavuz'un şiiri? Aslında Yavuz bir hesaplaşmanın içindedir **Bedreddin Üzerine Şiirler**'de. «Mevlânâ Hayder» şiirinde şu dizeleri de okuyoruz:

acılar kaldıysa dünden bugüne
elbet sorulacak bir hesap vardır

Yeryüzünde yazarlığın soylu evrenine girmiş her ozan, her sanatçı, her romancı, her öykücü... bu hesaplaşmayı yapmak istemiştir. Aslında varoluşunun gerekçesi

budur. On dördüncü yüzyıllarda boğulmuş bir düşüncenin çağdaş ezgisini bir ozan söyleyecektir bir gün. Pir Sultan olup söyleyecektir. Nâzım olup söyleyecektir. Yazarın işi, üstü örtük gerçekleri bulup çıkarmaktır. Aradan yüzyıllar da geçse, bir hesap sorucudur o, çağıyla, insanıyla, dünyasıyla, ülkesiyle, her şeyiyle, yeryüzünü onun kalemi değerlendirebilir ancak. Paul Souday'nin deyimiyle, yazarın ürünü, **«insanlığın bilinci»**dir. Bu bilinci kuşaktan kuşağa, çağdan çağa geçiren de gene yazarın, ozanın ta kendisidir. O, bir bilinç ustasıdır. On dokuzuncu yüzyılın ünlü bir ozanının, «ozan kardeşimiz» Petöfi'nin şu dizlerini okuyarak, sanatçının ne denli bir bilinç ustası olduğunu görelim :

Hemen tellerini zımbırdatmasın
Herkes hoppaca bundan böyle
Büyük bir görev yüklenmekte artık
Eline bir lir alan kimse.
Kişisel acı ve sevinçlerinden
Başka bir şey dile getirmiyorsan
Hiçbir anlamın yok demektir dünya için
Bu kutsal çalgıyı bırak o zaman.

Halk türkülerinden destanlara dek tüm halk birikimlerini çağdaş boyutlara erdiren Petöfi'nin bu dizeleri bir yazar sorumluluğunun ne olduğunu da çok iyi gösteriyor. Bu bilinçli sorumluluk nasıl bir görev yüklüyor ozana? Tahsin Saraç'ın diliyle yüreğimize, ülkemize, dostluğumuza, şiirimize Petöfi, yazarın bu çağdan çağa büyüyen görevinde şöyle türkülüyor:

İleri hep birden ozanlar, ileri
Halkla birlik ateşi ve suyu aşın
Lanet olsun artık düşürenlere
Elinden bayrağını halkın.
Lanet, tenbellik ya da korkudan
Dökülüp yolda kalanlara
Halk terlerken, savaşırken, acı çekerken
Gölgede yan gelip yatanlara.

Yazarın, ozanın yalnızca görevini değil, yerini de belirliyor bu dizeler. Onun ezen'e karşı ezilmişin yanında olduğunun, olması gerektiğinin bilincini de veriyor Petöfi.

Görülüyor ki, bütün sorun, **ozan** olmaktadır. Öyleyse, bir ozan nedir? Baskıcıların bir kahraman (!) kesildiği, şiir adına abuk sabuk sözlerin edildiği, yazar sorumluluğunun çıkar ilişkileriyle yozlaştırıldığı dönemlerde bu sorunun yanıtı daha da somutluk kazanır. Çağdaş bir yazar olmanın yanı da özellikle **çağdaş bir okur** da olan Sadun Tanju şu soruları soruyor bu önemli soru'yu yanıtlamak için :

«Bir ozan nedir ki, yaşamın dili, duygusu ve aklı olmaktan başka? Bir ozan nedir ki, halk ve dünya kültürünün peteğinde özgür yaşamın balını yapan bir arı olmaktan başka? Bir ozan nedir ki, halk bilincini ve duygusunu çağdaş dertlerin örsünde döverek biçimlendiren o işçiden başka ...Bir ozan, halkının yaşadığı çağın gözü, yüreği, aklı, kulağı, dili olmadı mı, dizeleri kimin için söylüyor? Onun için ozanlar hep sevilmiş ve sayılmışlardır devirlerce ve halklarca. Bilinir ki, ozanlar mutluluğun sevincini söylemeye hazırdırlar: acı ise şiirler, mutluluğun özlemi halkın yüreğini yaktığındandır» **(Daha Güzel bir Dünya,** s. 152).

Her gün milyonlarca sayfa dolduruyor basım makineleri, şiir diye, roman diye, eleştiri diye... Kaç sayfası yukarda nitelikleri sayılan soylu ozanların ürünüdür? Belki de büyük büyük makineler, «halkla birlik ateşi ve suyu aşan» ozanları susturmak için döndürürler çarklarını. Ama şiir her çağda yeniden dirilir. Şeyh Bedreddinler kendi dilleriy e söylerler çağlarında. Gün gelir ki onunla dillenir ozanlar. Her ozan, kendi çapında, yenmiş bir hakkın gerçeğini söyler. Onun için yaptığı önemlidir. Örneğin Hilmi Yavuz, şiirini oluştururken gerçeği aramak, bilinçlendirme görevini yerine getirmek için o dönemin insanı, ezgisini, olayını araştırıyor. Nice çağlardan aramıza geliveriyorlar Bedreddin'ler, Börklüce Mustafalar, Torlak Kemal'ler, Sarı Anastas'lar, Koç Salih'ler, Musa Çelebi'ler, Birinci Mehmed'ler, Beyazıd Paşa'lar, Mevlânâ Hayder'ler.. Onların dönemine, esprisine, dilsel beğenisine inerek oluşturuyor şiirini Hilmi Yavuz.

Bu da ozan sorumluluğunun bir sonucudur. Yukarda da belirttiğim gibi, **ozan nedir** sorusu içinde önemli yeri vardır ozanın tutumunun. Çünkü o, insanlığın benliğine işleyen olaylar, gerçekler üzerinde durur. Bir bakıma toplumun yönlendirilmesi onun dilinin büyüsüne bağlıdır. Toplumla iç içeliği de burdan gelir. Toplum adına söz söylemesi de onun bu gücünün sonucudur. Bu nedenle Pablo Neruda şu soruyla başlatıyor düşüncelerini: «Kim öldürebilir ki şiiri? Şiir kedi gibi yedi canlıdır. İşkence ederler, sokaklarda sürüklerler, üstüne tükürürler, alay ederler, etrafını dört duvarla çevirirler, sürgüne yollarlar, fakat o bütün bunları yaşar, sonunda tertemiz bir yüzle ve gülümseyerek ortaya çıkar.» Hiçbir dönemde insanın çektiği acı unutturulamamıştır. Aradan çağlar geçmiş, binyıllar geçmiş, gene de uç vermiştir bir yerlerden. Ozan dili uzun ömürlü dildir, zamanı aşıcı bir dildir. Acıları, sevileri, insanlığı sonsuzlaştırıcı bir dildir. Egemen güçler, baskıcılar, insana insanlığını unutturmak isteyenler ilk ağızda ozanlara, yazarlara saldırırlar, onları sıradan çıkarmak isterler. Bilmezler ki, küçülttüklerini saydıklarınca büyür onlar. Neruda'nın dediği gibi, sürülür, atılır, alay edilir, yaşadığı toprakların ardına atılır, ama bakarsınız bir kıraç tarlanın ortasındaki gelincik gibi boy verir, daha dirileşmiş, daha güçlenmiş olarak. Acılar, baskılar onu alt edeceğine, o, acıları, baskıları alt eder. Çünkü onun **zaman**'ı zaman üstüdür. Bütün insanlığın acısını çekecek büyüklükte koskocaman bir yürek vardır. Ozan yüreği, toplum yüreğidir. Bunun için «Bir ozan nedir?» sorusu önemli bir sorudur. Daha çok da sorulacaktır. Bir ozan nedir? Toplum yüreğinin şahdamarıdır, toplumun ağıt gücüdür.

Ağıtı Önce Sövlenen

Ölüm gelince güneş güneşliğini yitirir, çamur çamurluğunu ağaç ağaçlığını... Tez geçen günlerde bir gecelleme olur. Zaman durur ölümlerde. Bir yandan da dizeler geçer içimden. Daha çok da Ziya Osman Saba'nın şu dizeleri : **Bir gün gelir yalan olur / Bu yerlerden geçtiğimiz.**

Kim ölürse ölsün, omuzumdaki tabut kimin olursa olsun, hep bu dizeleri söyler dururum. Mal mülk, şu bu siliniverir gözümden. Her şey bir «madde», ruhsuz bir yığın gibi görünür. Birden «var olma»nın inancını, bir «yalan»la alıp götürmüştür ölüm. Kandırarak, her şey yerli yerindeymiş gibi göstererek... Umutsuz bir ağıt olur dilimde dizeler. Daha doğrusu, dilime varmadan yüreğimde ağlamaklı bir eziklik yaratır.

Sabahattin Eyuboğlu öldüğünde nedense Dedem Korkut'un dizelerini söyleyip durdum : **Ölüm aldı / Yer gizledi. / Gelimli gidimli dünya / Son ucu ölümlü dünya.**

«Ölüm aldı» dizesinin yarattığı uzaklık düşüncesi, «yer gizledi» dizesiyle bir yakınlığı çağrıştırıyordu. «Ölüm» soyutluğu karşısına «yer» somutluğunu çıkarıyordum düşüncemde. Dostlar ölünce de, «ölüm» daha bir sevimlileşiyordu, bir yakınlaşıyordu, bizden biri oluyordu. Ölüm'ün dizeleşmesi bundan olmalı.

Sanatın Anadolu «Reis»i ölünce de değişti dilimdeki dizeler. Günlerce, Cemal Süreyya'nın «Kalın Abdal» şiirindeki dizeleri söyledim durdum: **ağıtı önce söylenen / sen nereye uçuyorsun.**

Ölüm bir «uçuş» mudur? Ruh olup bir yerlere gider

mi sanatçılar? Bu çocukluk sorularıma sığınmayı ne çok isterdim ölümlerde! Hafiflemiş bir beden, güleç bir yüz... Çocukluğumdaki ölümler hep böyleydi. Şimdi anlıyorum ki, böylesi ölümler sanatçı ölümleridir. Bedri Rahmi Eyuboğlu da, güleç bir yüz, dopdolu bir yürek, ışıl ışıl bir Anadolu bıraktı, uçup gitti. Duvarlarda boyaları, taşları, güzellikleri kaldı. Bakıyorum, masamda üst üste iki kitap. Birinde şiirleri var **(Dol Karabakır Dol),** birinde denemeleri **(Delifişek).** Hangi dizesine baksanız, hangi satırına baksanız **insan, insanımız...** Eyuboğlu'nun konusu Anadolu insanı olmuştur. Anadolu insanından evrensel **insan**'a varmıştır. **Ulusal**'ı temellendirmesi böyledir Eyuboğlu'nun. Kilim dokuyan, ezgisine yüreğini katan insanımızın yaratıcılığını bulup çıkarmaktı Eyuboğlu'nun işi. Sanatını bu yaratıcılıktan kaynaklandırıyordu. Türk kültürünü ne Doğu'da, ne Batı'da arıyordu. Anadolu'da yaşamış, bu topraklardan gelip geçmiş halkların birikimleri önemliydi Eyuboğlu için. Bu kültür bulmak, insanımızın kendini de bulması demekti. Ulusal kültürün doğması da buna bağlıydı. Anadolu'yu eksen sayıp, Anadolu biçimlemesi (yorumu) olarak tanımlıyordu kültürü. Yozlaşmamızı da bundan uzak oluşumuza bağlıyordu. Aslında çağdaşlaşma dediğimizin kökenini de bu mantıkta arıyordu. Türk ulusu ordan burdan edindikleriyle değil, kendi benliğiyle yaratacaktı çağdaşlığını. Bundan ötürü, sevgiyle, yürekle, inançla, tutkuyla bağlıydı Anadolu'ya. Şiirlerini, Anadolu'nun türkü güzelliğiyle oluşan bir anlatımla kuruyordu:

Bu Anadolu var ya bu Anadolu
Bu misli menendi görülmemiş cömert ana
Bu her yanı meme bu her yanı dudak bu her yanı gül
Bu zırnık almadan veren habire veren yediveren gül
Bu Anadolu var ya bu Anadolu
Bu üç yosma denizde üç defa ıslanan
Gürbüz ırmaklar ortasında susuzluktan çatlayan
Bu Anadolu var ya bu Anadolu
Bu sapsarı sıtma bu masmavi gurur
Ne tosunlar doğurmuş ne tosunlar

Bak daha neler doğurur.

Bu coşkuyla, bu inançla arayıp buldu gerçek Anadolu'yu. «Zehir yeşili»ni böyle buldu, gülen Anadolu'yu böyle buldu. Yunus'un insancalığını böyle buldu. Her bir koca koca kara taşlara kazınmış Anadolu, tanrılarının «insanlığı»nı bu coşkuyla buldu. Sarının, yeşilin, kırmızının, mavinin, tüm doğa renklerinin ulusal olanını arayıp buldu. Anadolu güneşinin yarattığı ışığı buldu, rengi buldu... Gelmiş geçmiş büyük ustalara inandı, ama Anadolu'ya, insanımıza daha çok inandı. Anadolu'yu bulduruttukları için inandı onlara Anadolu olup Anadolu yaşamaktı onun işlevi. Yaşar Kemal'in belirttiği gibi, «Koklamadığı türkü, masal, halay, toprak, renk, kilim, kumaş, dağ taş, çakıltaşı, su kalmamıştı. En ince ayrıntısına kadar doğada ve insanda, insan hünerinde yaşamaktaydı. ...Kilimleri sevdi delicesine, Picasso'dan belki daha çok. Kendi resminden daha çok. Bin yıllık Anadolu'nun el hüneri, göz nuru onun öğretmeni oldu; Paris'ten, Picasso'dan daha çok. Kilimlere öykünmedi. Kilimleri kendi ustalığının yalınlığında eritip, kendi kişiliğinin ustalığında yoğurup yepyeni resimler yaptı.» Bunun için de ağıtı önce söylenenlerden oldu. Anadolu ağıt yaktı Eyuboğlu'na.

Kim ki Anadolu'nun yoksul, gösterişsiz insanından yanadır, onu tuttu, ona yürek bağladı Eyuboğlu. Köy okullarını kilim gibi ilmik ilmik ören Tonguç Baba'ydı onun dostu, gerçek dostu :

Şu dağın başında bir top gül vardı
Eşi görülmemiş bir top gül katmer katmer açardı
Kırk bin köyde kırk bin umut
Kırk bin köyde kırk bin tomurcuk
Kırk bin adet meyveye vurmuş fidan
Köy okullarımıza nasıl kahbece kıydılar anlatamam
Hey gidi mangal yürekli Tonguç Baba
Köy okullarımızı kilim misali ilmik ilmik ören

.....

Sana Anadolumun her yanından
Kekik kokan keklik kokan Cevat Şakir işi

Kınından çekilen kılıç gibi bir merhaba
Bir mangal yürekli Tonguç baba yetmedi bre şahin aman
Bir Tonguç baba daha

Yunuslar, Pir Sultanlar, Karacaoğlanlar, Dadaloğlulardı, Nâzımlardı onun gerçek dostu, Anadolu'dan renk almış, ona renk katmış herkesin dostuydu. Sanki aradan yüzyılları kaldırmış, bir «zaman» içinde dost olmuştu Anadolu'nun dost kişileriyle :

Pırıl pırıl bir Karacaoğlan
Bir Dadaloğlu bir Pir Sultan
Dilimize düşen ilk mübarek cemre
Bitip tükenmiyen Yunus Emre
Biz dünyadan gider olduk demiş kalanlara selam olsun
Ama hep böyle gidecekse bu dünya canım Yunus topumuza haram olsun

Sanırım bir bozukdüzen içinde azgelişmişlik halkasından boynunu kurtaramayan durumumuz karşısında öfkeleniyordu Eyuboğlu. Yunus yetişmiş, pırıl pırıl Karacaoğlanlar, yüreği korku tanımaz Dadaloğlular yetiştirmiş Anadolu «böyle giden bir dünya»ya dayanabilir mi? Bu dayanmazlığın bilinçli öfkesidir Eyuboğlu. Çünkü o seviyordu Anadolu'yu. Bir ülke nasıl sevilir, bize öğretmişti. Çingenesiyle, gülü çiçeğiyle, taşı toprağıyla nasıl sevilir bir ülke, bir toprak, bir **insan...** Bunun türküsünü söyledi, renklerle bezedi bu duyguyu. Ağıtını söyledi Anadolu'nun. Bunun için de ağıtı önce söylenenlerden oldu. Ağıtı önce söylenenlere ne dediysek ona da aynını söylüyoruz.

ağıtı önce söylenen
sen nereye uçuyorsun

Yurt Sevgisi

Geçen yıl İzmir'in dışından geçmiştik. Yol İzmir'e akarken dağları morartan güneş, bir inci gibi parlatmıştı kenti. Halkımızın Kurtuluş Savaşına girişinin gerekçesini de düşünmüştüm bu güneşin alabildiğine parlattığı kentin görünümünde. Bir karış toprağı için nice canlar verilse yeridir, demiştim. Öylesine büyülemişti bu kentin dıştan görünümü beni. Kendi kendime İzmir'de birkaç gün kalmalı denizinin, insanının güzelliğini soluk soluk tatmalıyım demiştim. Öyle de oldu, bir yıl sonra ağustos başlarında İzmir'e, o güneşin güneş, denizin deniz olduğu kente bir akşam üzeri girdik. Büyük fabrikalarla insanların kaynaş kaynaş olduğu kent girişinden sonra geldik bulduk Kordonboyu'nu.

Çevremi de şaşırtan bir coşku içinde hep Külebi'nin dizelerini okuyordum. Denizin yosun kokusunu tattıkça, deniz esintisini yüzümde, kollarımda, ellerimde duydukça dizeleri mırıldanıp duruyordum :

Samsun'un evleri denize bakar
Sokakları yosun içinde.
Çaparlar, takalar, mavnalar
Bilyalar gibi suyun yüzünde
Bir iner bir kalkar.
İstanbul'dan bir yar sevdim
Adamı günaha sokar.
Savaştepe köprüsünden geçen trenler
Sel olur İzmir'e akar.

İzmir'in denizi kız, kızı deniz
Sokakları hem kız, hem deniz kokar.

Bir sevi aranışı içinde, yüreğimde koskocaman bir boşluk doğmuştu. Denizi kız, kızı deniz, sokakları hem kız, hem deniz kokan İzmir gide gide siliniyordu kafamdan. Oysa İzmir demek, denizi kız, kızı deniz kokan bir kentti. Hiç görmediğim, denizini, insanını yaşamadığım kentin imgesel görünümü buydu kafamda. Külebi'nin dizelerini mırıldana mırıldana denizi kız, kızı deniz kokan o imgesel kenti arıyordum.

Kadifekale'ye çıkıp denizden uzaklaşınca masalsı kız - deniz imgesi gene canlandı kafamda. Bu imge, denizden uzaklaşınca masallaşıyordu, gerçeğin dışında bir anlam kazanıyordu demek ki... Ama bulmalıydım İzmir'i, denizi kız, kızı deniz kokan İzmir'i imgelerden, o masal zenginliklerinden gerçeğe indirgemeliydim. Ozanın kız dediği ne, deniz dediği ne, anlamalıydım bunu. Bir kenti bulmanın, kendi beynimde yeniden yaşamanın çağrışımlarıyla doluyduın. Kordonboyu'na bakıyordum. Milyonluk apartmanlar, kıyı boyunda yiyecek içecek yerleri. Gerdanları besili insanların denizi dalgalandıran kahkahaları. Denizi kızla, kızı denizle özdeşletirenler beton duvarlara oturmuş, bira şişelerini diklyorlardı kafalarına. Sanat yapmak, bilim yapmak, toplum için çalışmak hep belirli bir topluluğun keyfine hizmet gibi geliyordu bana. Daha iyi düşünebilmek, gerçeği yüreğinden yakalamak için çalışıyor çırpınıyor, insanımızı bilinçlendirmeye çalışıyorduk. Sanki bu çabalar, güzel yerlerimizi parselleyenlerin daha da gelişmeleri için bir oyundu. Saygınlık taşıyan bir bilim adamının, sanatçının, düşünürün, politikacının tek ayaklık yeri var mıdır buralarda? Yoktur, yoktur, yoktur!.. Kızımız, denizimiz satın alınmıştır! İmgelerimiz, yaratılarımız, topraklar gibi kıyılar gibi parsellenmiştir.

Bunları düşününce ne kız kalıyordu kafamda ne deniz. Kıraçlaşmış bir toprak gibi yarılıyordu yüreğim. Yurt sevgisiyle doluyduk, ama yurdumuzu sevdirmiyorlardı bize. Seveceğimiz, kokusunu, denizini yaşayacağımız yerleri

elimizden almışlardı. Külebi'nin dizeleri yıldız yıldız uzaklaşıyordu dilimden. Ne kızı kalmıştı İzmir'in, ne denizi...

Bu duyguyla Kordonboyu'ndan kalktık, vardık Karşıyaka'ya. İnci inci kırpışan ışıkların ortasında, Atatürk'ün anası Zübeyde anamızın anıtının karşısında bulduk kendimizi. Ne iyi etmişler de Karşıyaka'ya dikmişlerdi Zübeyde ananın anıtını, ne iyi etmişler de halk kokusuyla iç içe yaşatmışlar... Zübeyde ananın sıcak gülüşünde, Anadolu insanının güneş rengi yüreği vardı sanki, Karşıyaka'nın halk kesimlerinin yoğun biçimde kaynaştığı bir yer olduğu, sırtına yaslanmış yıldız ışıklı gecekondulardan anlaşılıyordu. Denizin bulamaçlaşmış lağım kokusundan anlaşılıyordu. Uzaktan gelen kan kokusuyla mezbahalardan anlaşılıyordu.

İzmir izlenimleri, gezi boyunca, «yurt sevgisi»ni düşündürdü bana. Kimler yurtlarını severler, kimler yurtlarını sevmeye korkarlar? Bu acı sorular gitti gitti geldi dilimin ucuna. Sanırım en başta, yurtlarına gerçek anlamda sahip olanlarda vardır bu yüce sevgi. Yurtlarına başkaları sahipse, topraklar belirli ellerde toplanmışsa yurt sevgisi bir kavgaya dönüşür. Kişi, içinde bir savaşımı yaşar hep.

Kıyılarımızı uzun uzun dolaştım. İnsanlara güzel günler geçirten kuruluşlar yapmışlar. Kumun, denizin, kim bilir hangi dağlardan kopup gelen esintinin tadına doyamıyor insan. Gazetenin, radyonun, televizyonun boyunduruğundan, bir süre de olsa kurtuluyorsunuz. Küçücük köyler birer turizm cenneti olmaya aday. Şurdan burdan gelmişler, köylünün elinden topraklarını almışlar. İster istemez, ekonomik yönden, olan bitene seyirci kalıyor köylü. Oysa, köyün kıyılara doğru uzanan topraklarında kimsenin hakkı olmamalıdır. O kıyılar köyün doğal topraklarıdır. Nasıl ülkelerin «kıta sahanlıkları» varsa, köylerin de uzayan kıyıları vardır. Ne ki, büyük kentin paralı insanlarının olmuş çoğunlukla bu kıyılar. Bu kıyılar başkalarının olduğu sürece de, oralarda gerçek yurt sevgisi, yerini başka duygulara bırakacaktır. Yukarda belirttim, gerçek yurt sevgisi, yurda sahip olmakla gerçekleşir.

Üç beş kişinin kabuk değiştirdiği bu kıyılarda, bakıyorsunuz köyden biri, süklüm püklüm, denize girecek bir yer arıyor. Hemen kıyıda soyunup, oraya sahip olanların belermiş gözleri altında suyun, esintinin, kumun tadını çıkarmaya çalışıyorlar. Sanki oralar o köyün uzantısı değilmiş gibi, bir yabancılık var içlerinde. Sığınma duygusunun boynu bükülüğünü yaşıyorlar. Öylesine ürkek, öylesine suçlular. Biri çıksa da, «Bas ulan, şu görünüşünle turistleri rahatsız ediyorsun!» dese, yırtık, yamalı giysilerini koluna sıkıştırıp hemen oralardan uzaklaşıverecek. Aslında onun denize girdiği yerler de pek bakımlı yerler değil. Ama onlara bir kayalık parçasını bile çok görüyorlar. Oysa, o kıyıların, o esintilerin, o yakıcı kumların asıl sahipleri onlardır. Bunu anlamadıkça, bu kapkaççılığı sürdürdükçe, insanların yüreğindeki, bilincindeki, inancındaki yurt sevgisini ortadan kaldıracağız. Kuşkusuz, ortadan kalkan bu «sevgi»nin yerini başka duygular alacaktır. İşte bunu çok düşünmeliyiz.

Dönelim güzel İzmir'imizin suyu bulamaçlaşan denizine. Yeryüzünde, insanın en çok hak sahibi olmadığı alanlardan biri de güzellikleri kirletmektir. Ne ki, en çok da güzellikleri kirletmekte başarı gösteriyoruz. Patronların keselerine tomar tomar para akıtan fabrikaların artıkları güzelim denizlerimize akıyor. Kanalizasyonları, bakmaya kıyamadığımız güzel sularımıza çevirmişiz. Tarih dönemlerinin bir kişi gibi canlı Haliç'i ne olmuştur? Bir bulamaç teknesi de orasıdır. Boğaz'ın durumu ise içler acısı. Oysa, yurdu sevmek, yurdu güzelleştirmek işidir. Yoksa dille biçimlenen ucuz yurt sevgisi edebiyatı yerini çoktan gerçeğe bırakmıştır. Açıkçası ben, yurdu sevmeyi ona sahip olmaya ve onu güzelleştirmeye bağlıyorum. Bizde bunun ne denli eksiği olduğu ortadadır.

İşte kızı deniz, denizi kız kokan kıyılarımızın durumu! Kim bilir, kaç yıl önce, nasıl bir ortamda, nasıl duygular söyletti bu sözleri Külebi'ye? Ozan duygusu yücenin yücesidir, sevginin doruk noktasıdır. Ne ki, çıkarları olanların yıkımları, ozanı da, şiiri de bakarsınız unutturuvermiş.

Her şey bir yana, ozanları utandırıyoruz. En büyük acıdır bir ozanın utanması, bir toplumda. Ozanlarımızı utandırmadığımız zaman yurdumuz daha da güzelleşecek, daha da anlaşmış bir toplum olacağız. Denizlerin, kumların, eşintilerin en güzellerini yaşayacağız toplumca. Kıyılar, paralıların keyf çattıkları yerler olmayacak, toplumumuzun şenlik düzenlediği bir bayram yeri olacak. Toplumun yüreğindeki yurt sevgisi de öylesine bilinçlenecek, çoğalacak, tarihleşecek. Bunu yapmadık mı, yurt sevgisini, de insanımızın yüreğine yabancılaştıracağız.

Geyik ve Aslan

Sarı ekin tarlalarının dalgalandığı bir orta Anadolu kentinde öğretmenlik yaparken, kara yağız, «eren» yüzlü kimi arkadaşlarımın bir yerlere gittiklerine tanık olurdum. Ağustosun kızgın sıcaklığında nereye giderlerdi bu deniz bilmez, dinlence (tatil) bilmez arkadaşlarım? Sonra sonra, Hacıbeştaş'a gidip orada şenliklere katıldıklarını öğrendim.

Çocukluğumda bir yağmur duasına çıkmıştık. Dualarla, ezgilerle, Hastek'in kale derler, oraya gitmiştik. Kalenin önünden ırmak akıyordu. Irmağın kıyısına kazanlar kuruldu. Koçlar kesildi. Ocak ocak ekmekler pişirildi. Hep birlikte oturduk sofranın başına. Çoluk çocuk doyasıya karnımızı doyurduk. Hacıbektaş adı da hep bir halk şenliği yaratır kafamda. Bir sofranın başına oturup, ortaklaşa doyan bir halk. «Eren» yüzlü, kara yağız arkadaşlarımı da hep bir sofra başında düşünürdüm Hacıbektaş'a gittiklerinde. Bir gün onlara katılıp gitmeyi de düşünürdüm. Bu yıl gerçekleşti bu özlem.

Daha otobüse binerken değişti her şey. Hemen herkesin elinde bir gazete vardı. Piyangolu, renkli türden değildi bu gazeteler. Kargaşanın yerini sessizlik almıştı otobüste. Herkes okuyordu. Belki ilk kez, okumanın erdemini yaşıyordum bu insanlarda. On beş yaşlarında bir çocuk omzuma vurdu. Elimdeki gazeteyi istiyordu. Erken fırlamış evden, gazete alma olanağı bulamamıştı. «Gazeteyi okumadan edemem» diyordu. Ellerinde demir paslarının, motor yağlarının izi vardı. Demir ve yağ kokuyordu. Göz bile

gezdirmeden verdim gazeteyi. Sonra babası okudu.

Yanımdaki sırada, birçoğunu toprağa kattığımız gençlerden biri, bir kitaba dalmıştı. Yol boyu başını kaldırmadı kitaptan. Düşünsel bir yapıt olduğu satırlardan belliydi. Kitabın yüzüne bir kâğıt geçirmişti. Adı ne bilemedim. Sormadım da. Niye kâğıt geçirdiğini de sormadım. Öyle ya, biri çıkıp, «Niye okuyorsun böyle kitapları!» demez miydi? Demiyorlar mıydı? En baş suçlular kitap okuyanlar değil miydi? Sonra tanıdım okuyan arkadaşı. Hacıbektaş'ın yaşamını, devrimciliğini, çağdaşlığını konu alan deneme yarışmasında ikinci olan arkadaşlardan biriydi Emin Gök. Hacıbektaş'ta soluk kesen bir konuşma da yaptı. Düzeni anlattı. Düşünsel bağnazlığa değindi. Hacı Bektaş-ı Veli'nin çağdaş boyutlarda ele alınmasının zorunlu olduğunu söyledi.

Yanında yöresinde sarı ekin tarlalarının dalgalandığı yolları aşa aşa indik Hacıbektaş'a. Koskoca bir resimle, yüreğe işleyen bir söz karşıladı bizi. Adam boyu harflerle yazmışlar Hacı Bektaş-ı Veli'nin sözünü : **Her ne arar isen kendinde** ara. Sokrat'ın mı, Aristo'nun mu söylediği bu söz, bir Anadolu yeşermesi. Tam Anadolu mantığıyla söylenmiş. Onlar, **kendini bil** ya da **kendini tanı** diyorlar. Bireye büyük sorumluluk yükler bu söz. Bireyin, bireyliğinin ayrımında olmasını gerektirir. Düşüncenin çağdaşlaşmasında önemli bir aşamadır bu sözün vurguladığı öğreti. Anadolu sarı sıcağının **her ne arar isen kendinde** ara'ya dönüştürdüğü bu ahlâk ilkesini düşünsel yaklaşım saymak gerekir. Bir de, bu sözde Anadolu hoşgörüsünün mantığı yatıyor. Ama bugünkü kapkaç düzenine ne denli yabancı bu söz. Kötülükler, insanın kendinden gelmiyor bu çağda, başkasından geliyor, düzenden geliyor. Buna karşın bütün kötülüklerde bireyin payını düşündürüyor bu ahlâk ilkesi. İnsanı da kendi içine çevirivermiyor. Umulmadık, yürekten gelen bir özeleştiri ortamında yaşatıveriyor. Ne kı, kötülük üretenlerin düşman gözleriyle karşılaşınca Hacı Bektaş'ın erenliği, velîliği, bilgeliği daha işliyor insanın içine.

Öte yandan, büyük bir panoda Hacı Bektaş'ın resmi. Sağ koluna geyiği almış, sol eli de aslanın üstünde. Geyikle aslan, insanı ulaştırmak istediğimiz bir barış dünyasını simgeliyor. Geyik, ne körpe bir ettir aslan için! Lezzetli, besleyici. Biri, yaşamını onu bulmak yolunda biçimlemiş. öteki ondan kaçtığı, ondan uzak kaldığı sürece mutlu. Ama Hacı Bektaş'ın kucağından birer kuzu her ikisi de. Biri uysal, biri yırtıcı iki yaban hayvanını aynı ortamda uzlaştıran Hacı Bektaş, barış özlemi duyulan dünyamıza çok şey söylüyor. Dostluk, barış yaratır. Hacı Bektaş'ın düşünsel varlığı bu düşünceye yönelik. Oysa tarihimiz bunun tersi örneklerle dolu. Siyasal görüş ayrılıkları büyük boşluklar koymuş, toplumlar arasına. Etnik ayrılıklar, dinsel ayrılıklar Anadolu birliğinin kurulmasını hep engellemiştir. Alevî - Sunnî ayrımı, bugünün Solcu - Sağcı ayrımı gibi işlenmiş bir zamanlar. Kuşkusuz bundan büyük çıkar sağlayanlar her zaman olmuş. Oysa bunlar bugün değerini yitirmiştir. Çelişki ürettiklerine yabancılaşanlarla üretim araçlarını sömürüye dönüştürenler arasındadır. Buna karşın, dinsel ayrılıklar ne boyutlara ulaştırılmıştır! Çocukluğumda, nenem bana kızardı. Başlardı kargışa (bedduaya). Önce «Moskof'un dölü» derdi. Yüreği sovumasa buna «keşiş»i de eklerdi. Daha da soğumasa, «Kızılbaş'ın dölü» derdi. Kızılbaş denenlerle aynı köyde yaşanırdı. Ya da Kızılbaş köyü dedikleri, on-on beş dakika ötedeki köylerde yaşarlardı. En azından yaşam biçimlerinde, üretimlerinde ortaklıklar vardı. Kim insanları düşman kılıyordu böyle birbirlerine?

Halk arasında Bektaşiler «pis» tanıtılır. «Mumsöndü» diye bir geleneklerinden ötürü kınanırlar. Bizi gül kokulu yataklarda yatırdılar. Başımızın altına çiçek işlemeli yastıklar koydular. Hacı Bektaş'ın türbesini gezdik. Sanki türbe değil, bir gelin odası. Ölümün, insan varlığı karşısındaki güçsüzlüğünü bu türbede yaşıyor insan. «Mumsöndü» diye aşağılanan gösteriler aslında dinsel bir tören. Bektaşîlikte «semah» deniyor bu törene. Mevlevîlerin dönüşleri gibi bir şey. Ancak, çok daha renkli, çok daha hare-

ketli. Müziğin, yani deyişlerin etkisiyle birbirine karışan insanların dönüşünü görüyorsunuz. Birbirlerinin aralarından geçerek dönenlerden hiçbiri öbürüne değmiyor. Herkes kendi çemberinde dönüyor, sonra topluca büyük bir çember de yaratılıyor. Sanki insan, bedeninden çıkıp insanlaşıyor, dostlaşıyor, yani gerçek anlamda **insan** oluyor. Bir bakıma, **beden**'in **düşünce**'ye dönüşüşü gerçekleşiyor. Örneğini Batı'dan alıp bir şey anlamadığımız balenin tüm gösterileri bu törenlerde. Ne ki, bu düşünsel kendinden geçişe «mumsöndü» deyip çıkmışlar işin içinden. Oysa bizim sanatımızın gerçek kaynaklarını buralarda aramak gerek. Ayrıca, «mumsöndü» bir ahlaksızlığı gösteriyor, oysa Müslümanlığa kesin ahlak kuralları koyan akım, Bektaşiliktir. «Eline, beline, diline..» derken, elle, belle, dille yapılan büyük kötülükleri önlemeye çalışır. Erdemli insan da elini, belini, dilini denetime sokmayı başaran insandır.

Tüm Bektaşî şiiri de aslında bir öğüt şiiridir ve Bektaşiliğin ahlak ilkelerini yayar. Gösteride söylenen deyişler bunu bir kez daha kanıtladı. Özellikle tutkulara bağlanmanın, gözü dünya malında olmanın boşluğunu anlatıyor bu şiirler. Aslında Bektaşi şiiri, düşündüren, kişiyi başka bir dünyaya, başka bir ortama götüren şiirdir de. Duygu, sevgi, düşünce... üretime dönüşmüştür bu şiirlerde. Şiir, inancın bir aracı olmuştur. Ayrıca, ozanlar, bakıyorsunuz, dünün sorunlarında bugünün sorunlarına geçiyorlar. Şiir, dün olduğu gibi, bugün de halkı uyandırmanın, bilinçlendirmenin bir aracı oluyor. Bu nedenle kimi yöneticilerin elleri, ozanların ensesinde. Çevrede, nerdeyse Hacıbektaş halkı oranında güvenlik kuvveti var. Telsizler, komando giysileri, tomsonlar birbirine karışıyor. Kimi sanatçıları sahneye çıkarmadılar. Üç gün, sürekli bir gerilim içinde yaşadı kasaba halkı. Oysa herkesin, devletin, hükümetlerin, güvenlik kuvvetlerinin, aydınların, düşünürlerin desteklemesi gerek Hacıbektaşlıları. Onlar taşa toprağa, turistik güzelliklere sahip çıkmıyorlar, bir düşünceyi, Anadolu'da yeşermiş bir insanlık düşüncesini yeniden yeşertmeye çalışıyorlar. İnsan orada «halk» olmanın, kendi dü-

şünce değerlerini yaşamanın bilincine eriyor. Türk kültürünün nereden kaynaklandığını anlıyor, nasıl bir başlangıçla kültürümüzü temellendirmemiz gerektiğini düşünüyor. Hacıbektaş, düşünen ve oraya gidenleri düşündüren bir yer. Her yandan ezgiler geliyor kulağa. Hepsi, insana insanlığını duyuran ezgiler. Ali Yüce'nin deyimiyle şunu hep yaşıyorsunuz Hacıbektaş'ta:

Hacı Bektaş Veli'miz
Türkçe söyler dilimiz
Bin olusar birimiz
Halkız elhamdülillah

Türkçe söylemek, **bir** iken **bin** olmak, hele, hele de **«halk»** olmak ne güzel şey! İnsan bunların güzelliğini, bunların coşkusunu yaşıyor Hacıbektaş'ta. Geyik ile aslanın, yaşam ile gerçek'in, duygu ile türkünün dostluğunu yaşıyorsunuz. Barışın, düşmanlığı ezdiğine tanık oluyorsunuz. En başta siz, kendiniz, düşmanlıklardan, kinlerden arındığınıza inanıyorsunuz. Kendinizde neler aramanız gerektiğinin özeleştirisini yapıyorsunuz. «Halkız elhamdülillah» diyorsunuz.

Yaşayan bir dostla kucaklaşır gibi kucaklaştım Hacı Bektaş-ı Veli'yle, ayrılırken de kucaklaştım ayrıldım, onu, sarı ekin tarlalarının dalgalandığı Anadolu yaylalarına bırakarak, «Oldur erenler çiçeği» diyerek...

Okuma dünyasını tanıyıp da dilinde **Hamlet**'ten bir iki cümle kalmamış bir insan gösterilebilir mi? Hiç sanmam. Bu kalan cümlelerden en yaygın olanı «Var olmak ya da yok olmak... İşte önemli sorun!»dur. Var olmakla yok olmak arasında bunalan her insanın sığındığı önemli bir sözdür bu. İnsana ne denli dönük olmalı ki, aradan yüzyıllar geçtiği halde, dipdiri, pasparlak, etkisini sürdürmektedir Shakespeare'in sözü. Örneğin, çevresindeki arap saçına dönmüş sorunları görüp «Kör talih! Dünyayı düzeltmek için mi yaratılmışım?..» diye yakınan genç Hamlet'in bu derin anlamlı sözü çağımızda da değerinden hiçbir şey yitirmemiştir. Aslında büyük bir maddî mutluluk içinde yüzdüğünü sandığımız toplumlarda bile her gün, genç Hamlet'in bu sorusu milyonlarca kez sorulmaktadır. Bunalım noktasına gelip dayanan her toplum, daha ileriki yüzyıllarda da bu soruyu soracağa benzer. Hipili mipili bir gençlik dünyası da bu sorunun çevresinde daireler çizmektedir.

Sözü **Hamlet**'ten açtım. Amacım Hamlet üzerine yazınsal bir yorum yapmak değil, onun bir konuşmasının çağdaş değerlendirmesini yapmaktır.

Bilindiği gibi, büyük bir ihanete uğramıştır Hamlet, Babası, anası tarafından öldürülmüş, onun yerine amcası geçmiştir. Anası da yeni kralın karısı... Düş dünyasıyle, sezgiyle bu gerçeği kavramıştır genç Hamlet. Bu ihanetin işbirlikçilerinden biri de Saray Nazırı Polonius'tur. Hamlet'e şirin görünmek, ihanetini gizlemek için yapmadığını bırakmaz. Aşağıdaki konuşma Hamlet'in gerçekçiliğini, Polo-

nius'un içtensizliğini göstermesi yönünden çok ilginçtir:

Hamlet — Şu bulutu görüyor musunuz? Tıpkı deve şeklinde.

Polonius — Dinim hakkı için sahiden deveye benziyor.

Hamlet — Galiba gelinciğe benziyor.

Polonius — Sırtı gelinciğinki gibi.

Hamlet — Yoksa balinanınki gibi mi?

Polonius — Evet, tıpkı balina!

Bir insanın aynı anda deve dediğine gelincik, gelincik dediğine baline demesi ne denli büyük bir bilinçsizliğin sonucudur! Shakespeare, gelincik-balina zıtlığını ortaya koyarak insanoğlunun düşünce dönekliğini vurgulamaktadır. Bunun yanında, işbirlikçilerin düşünce şaşkınlığıyla ne yapacaklarını bilmedikleri de gözden kaçmamaktadır. Korkusunu, bir bakıma utancını gizlemek için Hamlet'in her dediğine evet demek zorundadır Polonius. Çünkü o Hamlet'in ezici gerçekliği altında erimekten kurtulamayacaktır.

Bir, uzun boynu, eğri büğrü gövdesiyle deveyi getirin gözlerinizin önüne, bir de uzun gövdeli, kısa bacaklı, çok çok tilki büyüklüğünde, sırtı kızılımsı, karnı beyaz gelinciği... Hele, içine en az yirmi, otuz deve; binlerce gelincik sığacak büyüklükteki, boyu 26 metreyi bulan balinayı getirin gözlerinizin önüne.

İşte kişi bilinçsiz olursa, deveden gelinciğe, gelincikten balinaya atlayıverir. Böyle bir anlayış da bir ülkede değer yargılarının alt üst olmasının en büyük etkenidir. Önemli olan, herkesin şu dediğine şu, bu dediğine bu dememek. Bunu yapabilmek için de kişinin, bir işbirliğinin içinde olmaması gerekir. Karşısındaki onun düşüncelerinin aydınlığına inanmalıdır.

Hatta bu tür insanlar, yalnız kendi sapık inançlarıyla kalmazlar, başkalarının da kendilerine inanmalarını isterler. Çünkü kişi, inançlarından ötürü kuşkuya düştükçe, çevresinde kendine inananlar arar. Bu da onu bir inanç savaşçısı yapar. Tüm yanılgılarını unutarak, öylesine koşullandırır ki, kendisi, insanları, inananlar ve inanmayanlar

diye ikiye ayırıverirler. Kim ki ona inanır, inançlıdır; kim ki inanmaz, inançsızdır. En büyük sorun da budur. Toplum da geneilikle bu tür insanlara güvenir biçimde eğitilmeye çalışıldığı için, deve ile gelincik, gelincikle balina arasındaki ayrım ortadan kalkar. Bu ayrım ortadan kalkınca da toplumu toplum yapan koşullar yok olur. Koşulların yok olması, toplum yanılmasının temel etkenidir.

Yanılgıların söz konusu olduğu bir toplumda değer birimi bilgi değildir. Bilgili olandan çok, işini uyduran kişilikli sayılır. Bilge kişi, ekonomik gücü olanların baskısı altında ezilmeye çalışılır. Toplumda bilginin değerinden çok, değersizliği kanısı uyandırılır. Gelişmemiş toplumlarda bu kanıyı uyandırmak çok kolaydır. Sanatın kötüsü, düşüncenin sapığı nasıl çevresinde yığınlar buluyorsa bilgisizlik de büyük yığınların benimsediği bir olgudur. Çünkü her çağda kişi, anlamadığına, anladığından daha çok düşman olmuştur. Bilginin gücüyle bilinçlilik kazanma, kişiden büyük güç ister. İnsanın deveyle gelincik, gelincikle balina arasındaki ayrımı kavrayabilmesi her şeyden önce bir kişilik, bir bilinçlilik sorunudur. Kişilik kazanmaya, gerçek anlamda bilinçli olmaya bir yaşam'ın bile yetmediği bir gerçektir.

Kendi kişiliğini, değer yargılarını kullanmayan bir kişi, insanlık gücünü başkalarının denetimine bırakır, kişiliğini kendi istemiyle hiçler. Bir bakıma kişi, yaratma yeteneklerini başkasının buyruğuna vermiş olur ki, insanın soysuzlaşması demektir bu. Kişilik kalmadı mı, kuşkusuz insan da kalmaz.

İnsanda insanlık ölçüsü yok olmuşsa, yetiştirilmiş değerlerin de önemi kalmaz. Oysa bir ülkede bir değer, yalnız kendi yaşam zamanıyla sınırlanamaz. O, ilkçağların, ortaçağların deneyimlerinden geçip, yeni çağların, atom çağlarının, uzay çağlarının yaratıcısı olmuştur. Toplumda böyle bir değerin yadsınması, çağların yarattığı tüm sonuçların da yadsınması demektir.

Değerlerin yadsındığı bir toplumda ise, politika alanını bir yana bırakalım, bilim, kültür, sanat, edebiyat alan-

ları da üçkâğıtçılara kalır. Adamın şiirle ilgisi yoktur, şair geçinir. Adı sanı bilinmez bir kasaba dergisinde çıkan yazısını tanık göstererek bilim adamlığını tanıklamak ister. Kendini ulusal kültürde söz sahibi sanır. Ülkenin olanaklarını kendi çıkarına kullanarak, dizi dizi kitaplar bastırtır. Öykücülükle romancılıkla ilgisi yoktur, kendini romancı, öykücü tanıtır. Bu tanıtmayı yaparken de ülkemizin sınırlar aşan yazarlarını küçümser, onları şununla bununla suçlar. Üstün sanatları kötüleyerek, kendi kötü sanatını yüceltecektir! Tüm yeteneksizlerin değişmez yöntemidir bu, şu var ki, onların bu etkileri uzun ömürlü olmamıştır.

Özellikle gelişmelerin, değişmelerin başlangıcını yaşayan bir toplumda, kendi gözlerinden çok, başkalarının yargılarını kullanan insanların bulunması doğaldır. Daha uzun süre deve, gelincik, gelincik balina gibi görülecektir. Başka biri çıkıp da sineğe benziyor dese, ona da inanacaklar çıkacaktır. Kendine güvenmediği gibi, başkalarını da avlamaya çalışan bütün şaşkın insanların ortak niteliğidir bu. Oysa çağdaş düşünce, Hamlet karşısında Polonius olmaya kesinlikle karşıdır. Bir işbirliğinin sözcülüğünü yapan Polonius'lar, her çağda, Hamlet'lerin oyuncağı olmaktan kurtulamayacaklardır. Polonius'luk, kişilik satıcılığıdır. Satılığa çıkarılan kişiliklerin alıcısı ise çok boldur!

Hokka İle Kalem

Mehmed Selimoviç, **Derviş ve Ölüm** adlı romanına Kur'an'dan aldığı şu sözlerle başlıyor:

Hokka ile kalemi ve yazmakta oldukları şeyleri
tanıklığa çağırıyorum;
Yanıltıcı akşam karanlığı(nı), gece ve gecenin
canlandırdığı her şeyi
tanıklığa çağırıyorum;
Ayın ondördü ile şafak vaktini
tanıklığa çağırıyorum;
Kıyamet günü(nü) ve kendi kendini kınayan ruhu
tanıklığa çağırıyorum;
Her insanın daima zararda olduğuna dair
Her şeyin başlangıcı ve sonu olan zamanı
tanıklığa çağırıyorum;

Bugün hokka kullanılmıyor artık. Tarihsel bir araç oldu hokka. Ama gene de biçim değiştirmiş olarak var. «Tükenmez»de macunlaştırılmış mürekkeptir hokka. Taşlaşmış olarak girmiştir kurşunkalemin içine. Küçüldü, kalemlerin içine girdi hokka çağımızda. Hiçbir zaman başını alıp gitmedi aramızdan. Gitmez de. Aslında hiçbir araç başını alıp gitmez. Bir kalorifer radyatörü, bugün, mangalın, sobanın biçim değiştirmişi değil midir? İlk kez, kendi ağırlığını bir hayvana yüklemeyi düşünen insan, bugün, «Boing 747»leri, «Conkorde»ları, «Air - craft»ları yaratmıştır. İnsanoğlu, birini yaratırken, öbürünü (daha gelişmişini) tasarlayan bir yaratıktır. Yani var'la yetinmeyip, daha gelişmişini yaratan yaratık... Doğaya üstünlüğü de buradan geliyor.

Ama insanın bu evrensel yaratımlarının içinde «hokka» ve «kalem»in ayrı bir yeri vardır. Sözgelimi, hokka ve kalemi ilk kullanan insanoğlu, bugün, mürekkep kokulu bir basın'ın dünyayı saracağını; dünyanın bir ucundan bir ucuna yarım günde varıveren kitapları düşünebilmiş midir? İnsanı insana yaklaştıran en yüce gücü, gene hokka ile kalem sağlıyor. Önemli olan da budur. Her çağ birbirini aşıyor durmadan; keşifler çağı makine çağını, atom çağı makine çağını, uzay çağı atom çağını... Daha nice aşılacak çağlar vardır. Aşılmayan tek çağ, hokka ve kalem çağıdır. Bütün çağların doğması, kalemin ucundaki bir damla mürekkebe bağlıdır da ondan. Hokka ile kalemin, düşünce ile insanın dirsek dirseğe vermesi, her çağda yeni yengiler yaratacaktır.

Hemen her çağda teknik üstünlükler, insanda güven duygusundan çok korku yaratmıştır. Bilindiği gibi teknik, gelişimin somut görünümüdür. Korku salması bundan gelir. Ayrıca uluslararası bir böbürlenmenin de aracıdır. Gün geçmez ki, dünyadaki atom stokunun, bütün dünyayı bir iki dakika içinde ortadan kaldıracağı söylenir. Ne Amerika, ne Rusya, savaşı göze alamazlar denir. Biri bir tarafı bombalamak isterse, otomatik olarak öbür tarafın bombaları da harekete geçecektir denir. Bu nedenle savaşa başlamak, bütün dünyanın bir anda yok olması demektir. Görülüyor ki teknik üstünlükte, insanın gözünü yıldıran, ona dünyayı yaşanmaz kılan bir korku vardır. Çünkü hiçbir zaman, tekniğin vardığı yüce üstünlüğü barış alanlarına yöneltmek, özellikle şimdilik söz konusu değildir. Bir de, ne denli gelişirse gelişsin, bir anda yok olup gideceği kanısı vardır teknik sonuçların. İnsanı yiyip bitiren nedenlerden biri de budur.

İşte insanı bunalımdan bunalıma sürükleyen bu görünümlerin yarattığı inançsızlığı, ancak hokka ile kaleme sığınma duygusu giderecektir. Hokkaya ve kaleme sığınma, ayrıca, insanın kendi kendine, yüce varlığına inancının da bir sonucudur. Her çağda, her değişimde insan, hokka ile kalemin tanıklığına sığınma gereksinimi duymuştur. Bu

tanıklık kurtarmıştır insanı her zaman. Çünkü sonsuz olan, hokka ile kalemdir. Nitekim, insanı yok etmek isteyenlerin de saldırdıkları ilk alan hokka ile kalem ve onların yazdıklarıdır. Ne ki hiçbir çağda, hokka ile kalemin yengisi söz konusu olmamıştır. Aslında bu iki kavramın yenilgiler karşısında karşıt bir anlamı vardır. Bu nedenle onlara saldıranlar, sonradan onların tanıklığına sığınacaklardır. Onları da hokka ile kalem kurtaracaktır. Homeros'lar, Sokrat'lar, Galile'ler, Cervantes'ler, Hemingway'lar, Pabternak'lar... hokkanın ve kalemin üstünlüğünün en dost tanıklarıdır. Çeşitli ülkelerde ve yurdumuzda yazarların yasaklandığını görüyoruz zaman zaman. Oysa bir ülkenin yazarı en başta kendi halkına anlatabilir kendini, açıkçası, kendi halkını anlatabilir. Kendi halkından beslenmiştir, kendi halkını besleyecektir. Bir yazar her şeyden önce, beslemek için beslenen, birikimlerini toplumu için kulllanan bir insandır. Bu beslenme - besleme ilişkisi koptu mu bir ülkede; düşüncede, o ülkenin insanlarının birbirlerini anlamasında da bir kopukluk başlayacaktır. Kalemin, hokkanın gücü azalacaktır. Bunların gücünün azaldığı yerlerde, insanlıkta da azalmalar olacaktır. O zaman, Kur'anı Kerim'in o yüce sözünde belirtildiği gibi «her şeyin başlangıcı ve sonu olan zamanı» tanıklığa çağırmak zorunda kalırız ki, zaman hiçbir zaman tanık olarak gelmez, sorucu ve değerlendirici olarak gelir. Hokkaya ve kaleme yapılanlardan bütün toplum sorumlu olur. Bu nedenle insanlığı, hokkayla kalemin karşısında olmak değil, onun yanında olmak kurtarmıştır. Her ileri çağın, geçmiş çağları değerlendirirken, kalemle hokkanın erdemlerini aradığını gözden uzak tutmamalıdır. Çünkü çağlar boyunca insanın önüne çıkan kötülüklerin karşısına kalemle hokka dikilmiştir. Onların izlerinde insanlığın düşünce serüvenini görebiliriz hangi çağ taşını kaldırırsak. Lorca'lar, Petöfi'ler... bu izlerin güçlü savaşçılarıdır.

Hokka ile kalemin gücünü açıklamaya çalışırken bir noktaya daha değinmek istiyorum.

Kur'an, bir toplumsal değişimin yüce belgesidir. Kuş-

kusuz getirdiği bir dünya görüşü, bir erdem anlayışı, ahlâk kavramı vardır. Toplumun dünyasını değiştiren bu tür oluşumların şaşmaz önerilerinin bulunması doğaldır. Selimoviç'in, Kur'an'dan aktardığı sözlerin çarpıcılığına sanırım siz de uğradınız. «Oku!» diye var olan bir din'in, hokka ile kalemin erdemlerini savunacağı bir gerçektir. Ne ki, yobaz kafalı sözde din adamları, Kur'anı, hep hokka ile kalem'in karşısında olacak bir biçimde yorumlamışlardır. O' nun bu erdemliliğini hiç anlatmamışlardır. Bu dünyaya dönük olan bir din yasasını öbür dünyanın korku kitabı haline getirmenin ne denli toplumu yanıltacağını tartışmaya gerek yoktur sanırım. İncelendiğinde görülecektir ki, Kur' an da hokka ile kalem biçimine dönüşmüş bir tanıktır. Kuşkusuz, onun karşısına çıkanlar da olmuştur. Oysa, gerçekte Kur'an, gelişen düşünce akımlarının bir evresinde temel yasalardan biridir. Toplumsal gelişim süreci içinde Kur'an'ın da önemli bir yeri vardır. Onun bu yönü, evrensel oluşundan, insana dönük oluşundan ileri gelir. Kur'an, kendi var oluş zamanına değin gelmiş geçmiş tüm din yasalarının yorumu, yeniden biçimlenişidir. Din yasalarındaki ortak yönler bu yorumumuzu kanıtlar sanırım. Ne ki hiçbir zaman Kur'an, bir düşünce tarihi ve düşünce süreci içinde ele alınmamıştır. Bu nedenle, gelişen düşünce ilkelerine ters düşer gibi görünmüştür. Çağın gerisinde kalan ilkeler olarak yorumlanmıştır. Oysa, büyük toplumları etkilemiş dinsel yasalardan ileri çağlara uzanan önemli ilkeler vardır. Mehmed Selimovic, Kur'an'ın bu yönünü gözlemleyen bir kişi olmalı, romanına yukarıdaki sözleri başlangıç yaptığına göre. Nitekim Selimovic, hokkanın ve kalemin insanı insanlaştırıcı gücüne şu sözleriyle sığınıyor:

> «Nedensiz, ne kendim ne de başkası için bir çıkar beklemeden, çıkar ve anlayıştan daha güçlü olan bir ihtiyacın etkisi altında, önünde beni kışkırtır gibi bekleyen bu kâğıdın üzerinde mürekkep izleri bırakınca, kendi kendime yaptığım acı konuşmaların yazılmışı kalır da kıyamet gününde - eğer olursa - bjr karara varılır ümidiyle hikâyemi yazmaya başlıyorum,

ama harf şekillerinde içimde olup bitenlerin izleri kalacak ve ben bir şey olmamış ya da ne olduğunun farkında değilmişim gibi bulutlu hava çevrintilerinde kaybolmayacağım artık. Böylelikle, olmaya başladığım şekilde kendimi görebileceğim.»

Selimovic'in de belirttiği gibi, insanın kalemin, hokkanın tanıklığına sığınması, kaybolup gitme duygusuna kapıldığından ileri gelir. İnsan sonsuz bir dünyada, sonsuzluğuna kalemin ve hokkanın tanıklığıyla inanır. Hiç kuşkumuz olmasın, insanın insanlığı kalemin ucundaki bir damla mürekkeptedir. Kur'an'daki sözlerin etkileyici büyüsüyle **Derviş ve Ölüm**'ün insanı kaybolup gitmeden koruyan sayfalarına dalıyorum, kâğıdın üzerindeki mürekkebi kutsayarak...

Kaval

Herkes kaval çalacağını sanır. Öylesine küçümser bu çalgıyı. Çoluğun çocuğun eline dek düşen bir çalgıyı çalmakta ne zorluk vardır? Üfleyeceksin, sonra parmaklarını gezdireceksin deliklerde. İstediğin ezgiyi kolaylıkla çıkarırsın...

Kimileri buna hem inanırlar, hem de çevrelerini inandırmaya çalışırlar. Oysa verin ellerine kavalı, ne öttürmesini bileceklerdir, ne de parmaklarını deliklerde gezdirerek ezgiler çıkarabileceklerdir. İşin ters yanı, bu kanıda olanlar, insan'a da kavala baktıkları gibi bakarlar. Her insanı kaval öttürür gibi öttüreceklerini sanırlar. Hele o insan yumuşak başlıysa, kurnazlık gösterileriyle kendini öne sürmeyenlerdense... Kendi kaba kişiliklerinin, o uysal, o insan sevgisi dolu yüreği silip süpüreceği sanısına kapılırlar. Yanılsalar da, yanılgıya inanç yoktur onlarda. Kendi kendilerine inanmadan, göstermelik kişiler olarak sürdürürler varlıklarını.

Bu genellemelerden nice kişiler alınacaklardır. Alınsınlar diye yazıyorum ben de. Çünkü her insan az çok bu kanıdadır, bu yoldadır. Ne var ki kimileri, bu kaba horgörüyü törpülemeyi bilmişlerdir, onun, kişiliklerine bir asalak gibi saplandığının ayrımına varmışlardır. Uygar insan, ahlaklı insan da bunu yapmayı başarandır. Kime ki kaval gibi bakıyor, hemen kendine de kaval gibi bakıldığını sezebilmelidir. Yoksa bir gün kavallardan en gelişmemişinin sillesini yiyiverir. Anlar dünyanın kendi sandığı gibi dönmediğini ama, kişiliği de ayaklar altında ezilir.

Kişilikleri ezmek isteyenler çok olduğu için, büyük kişilik ezilmişliğine uğrayanlar onlardan da çok olduğu için, çok kişi alınacaktır dedim bu yargılarımdan. Çünkü kişilikleri hiçe sayanların, kesinlikle açıktır ki, kişilikleri hiçe sayılacaktır. Bu, İncil'dekine benzer genel yargıya nereden varıyorum? Gene Shakespeare'e, onun, yeryüzü var oldukça var olacağına inandığım **Hamlet**'ine bir göz atalım.

Bir yerde okumuştum geçenlerde. Nerede okuduğumu çıkaramıyorum şimdi. Hamlet'i güçsüz buluyordu yazar. Uyduruk tutumlarla boş düşlere kaptırdığını sanıyordu kendini. Oysa, «Kör talih! Bütün kötülükleri düzeltmek için mi gelmişim dünyaya?» diye soran Hamlet, güçsüzlüğünden mi, uyduruk tutum takınmaktan mı soruyor bunu? Yoksa tüm gençliğin bunalımını çağlar ötesinden mi dile getirliyor? Timon, güçsüzlüğünden mi «para»ya, «Seni bütün İnsanlığın ortak orospusu seni!» diyordu?

Hamlet'i güçsüz bulduğunu şöyle bir söyleyiveren yazara katılmadığım için yazdım bunları. Oysa ben, insanlığın birçok sorunlarını, Shakespeare'in, kendi döneminde kavradığını belirtmek istiyorum. Bana kalırsa insanlık, onun insana yaklaşımındaki inceliği kavrayabilmiş değildir daha. Shakespeare çağı, önümüzdeki çağlardır. Sanırım ki gelecekteki dostlarımız daha çok sarılacaktır Shakespeare'e.

Amacım Shakespeare'in çağlarüstü bir kişilik taşıdığını anlatmak değil, ama onun insana yaklaşımındaki bir inceliği vurgulamak istiyorum bu yaklaşımla kaval'ın kavallığını anlatmak istiyorum.

Hamlet'in büyük bir ihanete uğradığı herkesçe bilinir. Ne ki anesi ve amcası bu ihaneti gizlemek isterler. Bunun için de Hamlet'i uyutmayı düşünürler. Ama Hamlet hiç kimsenin sezemeyeceği bir gizliliğe bürünür. Hamlet'in bu içekapanıklığından ürkerler çevresindekiler. Özellikle ihanetin yaratıcıları olan annesiyle amcası. Aslında onlar Hamlet'in adını deliye çıkarmışlardır. Ne ki Hamlet'in yarattığı gizlilik duygusu onları ürkütür. Bu nedenle de Hamlet'in içinde bulunduğu bunalımı çözümlemek için insan kullanmaya başlarlar. Bunlardan biri Polonius'

tur. Saray nazırı olan Polonius'la kedinin fareyle oynadığı gibi oynar Hamlet. Yakın iki arkadaşı, Guildenstern'le Rosencrantz da Hamlet'in gizini anlayıp Kral'a duyurmaya çalışırlar. Hamlet sezer bunu. Saraya gelen oyuncuların birinden bir flavta alarak Guildenstern'e uzatır ve çalmasını ister. Guildenstern çalamayacağını belirtir, «Elime almasını bile bilmiyorum» der. Hamlet ise, «Bunu çalmak, yalan söylemek kadar kolaydır. Şu hava deliklerini parmaklarınızla açıp kapayın, ağzınızla içine üfleyin, mükemmel bir nağme çıkarır» diye üsteler. «Ama bunları ahenk çıkaracak şekilde kullanamam: usulünü bilmiyorum ki» diyen Guildenstern'e şunları söyler:

«Bakın, gördünüz mü, bana ne kadar az kıymet veriyorsunuz! Beni elinizde oyuncak etmek istiyorsunuz, perdelerimi bilir görünüyorsunuz, sırrımım deşip meydana dökmek istiyorsunuz, en pesinden en tizine kadar gücümün yettiği her sesi benden çıkarmak istiyorsunuz. Doğru, bu küçük alette çok ahenk, harikulade bir ses var; ama siz onu dile getiremezsiniz. Hadi oradan, **beni çalmak kaval çalmaktan daha mı kolay** zanediyorsunuz? Benim için ne türlü saz derseniz deyin, beni zımbırdatırsınız ama, çalamazsınız.»

Kimileri için bir insanın kişiliğiyle oynamak, kaval çalmak gibidir. Hatta ondan da kolaydır. Dostça yaklaşacaklar, ne var ne yok öğrenecekler. Sonra da öğrendiklerini sizi kötülemek için kullanacaklar. Bir sezilmez, iki sezilmez, bir gün ortaya çıkar güler yüzle insanı çalmak isteyenlerin oyunları. İşte o zaman ellerine bir kaval tutuşturuverirler. Ne soluğunuz yeter, ne de parmaklarınız oynar kavalın deliklerinde. Katılır kalırsınız. İnsanlığınız bir utanç halkası gibi geçiverir boynunuza. Sizi insan saysalar da içinizde bir kuşku belirmiştir. Bir türlü kendinizi insan sayamazsınız. Zedelenmiştir insanlığınız. Bir yerlerinizde onarılmaz yaralar açılmıştır. Kapanacağına, gün gün işler bu yaralar. Çünkü insanoğlu ne denli insanlığını yadsısa, gene de insan olarak yaratılmanın bir utancı vardır. İnsan belki insanlığından vazgeçmeyi göze alır, ama bir türlü kur-

tulamaz insanlığını kötüye kullanmanın utancından. O utançta yalnız kendinin değil, başkalarının da kişiliği vardır. O kişiliklerin gölgesinde de olsa, en kötüler bile duyabilirler insanlığı hiçlemenin utancını. Ne ki, dostluklar bir kez zedelendi mi, onarılması güçtür. Aslında yüreğine dostluk duygusu yerleştirmiş olanların birden zedelenivermez dostlukları. Şunun bunun sözüyle dostlukların yıkılmaması gerekir. Her şeyden önce dostluklara sahip çıkma erdemliliğini göstermeliyiz. Nitekim Shakespeare de soruyor: «O kadar nazlı, süt yürekli bir şey midir ki dostluk / İki gece içinde ekşiyiversin?» Bu soru, dostlukları önemsemenin bir yankımasıdır. Köksüz ilişkilerin dostluk olmadığının anlatımıdır.

Ne zaman bozulur dostluklar? Kim ki bir insanı kendi çıkarı doğrultusunda kullanmak ister, ne dostluk kalır ortada, ne kişilik. Aslında kişiliğe saygılı bir insan, insanı kullanmak istediğindeki ilkelliği sezer. Söz gelimi hep iyi diyor musunuz bir insana, onun olağanüstülüğünü söylüyor musunuz, sizden erdemlisi yoktur. Bilimsel kafaya sahipsiniz, duygusal dünyanız zengindir, sizin gibi yorum yapan yoktur. Sağda solda bu erdemlerinizden ötürü övülürsünüz de. Ne zaman ki gerçeğin hep şimşek çakan ucunu gösterirsiniz, yandığınız gündür. Hele bir de Hamlet'in yaptığı gibi, kavalı uzatıverin eline, sütten de tez ekşiyen uyduruk bir dostluğun yıkılıverdiğini görürsünüz.

Bütün bunların yanında insanı umutsuzluğa düşüren bir gerçeği de gözden uzak tutmamak gerekir. Herkes dostlarını anlamakta ya da onların içtensizliğini sergilemekte Hamlet'in yaptığını yapabilir mi? Bir kavalı çalamayanın insanı nasıl çalmaya kalktığını yüzüne vurabilir mi? Önemli bir düğümdür bu. Çünkü bakıyorum çevreme, çokları ya ellerine verilen kavalı çalmaya koyuluyorlar ya da çaldıklarını sanarak karşılarındakileri uyuttukları sanısına kapılıyorlar. Kimi zaman da ortada ne kaval oluyor ne kavalı çaldırtmak isteyen, ama biri kaval verdiğini sanıyor, biri de kavalı öttürdüğünü... İşte asıl içtensizlik de buradan doğuyor. Hamlet'in yaptığı gibi, insanı «çalma»ya çalışan

dost görünenlerin eline kavalı verdiğimiz gün erdemliliğimizi yaşayacağız. Karşımızdaki de ne denli insanlığın sınırdışında yaşasa da içtensizliğinin utancını yaşayacaktır. Başka bir deyimle, yaşamak zorunda kalacaktır. Siz onu çevrenizden kovmayacaksınız, o kovulması gerektiğini anlayacaktır.

Kazancakis'in **İspanya - Yaşasın Ölüm**'ünü okuyorum günlerdir. Elime alıp birkaç yazı okuyorum. Bitti diye kitaplıktaki yerine koyuyorum Kazancakis'i, sonra elim gene oraya gidiyor. Aynı durum birkaç kez yinelendi şu son ay içinde.

Hamlet, Don Kişot, İspanya'da Ölüm Güncesi (Arthur Koestler),ni de öyle okumuştum. Clive Bell'in **Uygarlık**'ını, Albert Bayet'nin **Bilim Ahlakı**'nı da böyle okurum. Neresini açarsanız, orasından yaşamaya başlayan yapıtlardır bunlar. Kaç kez dönüp dolaşıp Bayet'nin şu sözleri üzerinde durmuşumdur: «Acaba makine mi insanın, yoksa insan mı makinenin kölesi oluyor? Eskiçağlarda, madenlerde ya da değirmenlerde köle olarak çalıştırılanlar ne de olsa, küçük bir azınlıktı. Bugünse, bütün bir ulusu, saat be saat, yeni tanrıya kurban ediyorlar ve amansız bir mantığın meyvesi olan rasyonalizasyon, dünün işçisini acınacak bir makine adam durumuna sokuyor» (s. 11). Makine - adamların acısını en gerçek biçimde yüreklere çakmıyor mu bu sözler? Makine mutluluğu aramak için Batı'ya koşanların bir demir parçası oluvermelerinin gerçek anlatımı yok mu Bayet'nin sözlerinde? Ne acı, insanın insandan başka bir şey olması... Çağımız da tutmuş elinden bir yerlere sürüklüyor insanoğlunu.

Çağdaşımın bir hücresi acı duysa, hemen Clive Bell'in **Uygarlık**'ında geçen şu sözler gelir çakılır kafama: «Güçsüzün ölmesine engel oldukça ve güçlünün haklı olduğunu kabul etmedikçe gerçekten uygar olamayız» (s. 24).

Güçsüzün ölmesine engel olmayı anladım, ama güçlünün ya da güçlü gibi görünen haklı olduğunu kabul etmek gerekli mi? Hangi güçlünün diye sormak yerinde olmuyor mu? Sömürerek güçlenenler için de söz konusu mu bu yargı? Ama gene de, çevremizde gördüğümüz milyonlarca uygarlık savaşçılarının barbarlığını haykırır gibidir Bell.

Shakespeare'in genç Hamlet'e söylettiği «Kör talih, dünyanın tüm bozukluklarını düzeltmek için mi yaratılmışım?» yakınması da beni çok düşündüren sözlerden biridir? Hamlet'in güçlülüğünü mü simgeler bu soru, güçsüzlüğünü mü? Yenenle yenilen arasındaki ayrımsızlığı mı vurguluyor olmalı Shakespeare? Alın Mısır'ı ya da İsrail'i... Biri yenmiş, bir yenik düşmüş, sonuç ne? İnsanlık, daha açıkçası çıkarı olan ülkeler, iki büyük boğayı dövüştürüyorlar sanki. Her savaş alanı bir arenadır çağımızda.

İnsanın gerçeğini yansıtan yazarların hemen her sözleri böylesine bir doğruluk ve sorumluluk taşır. Kafayı allak bullak eden milyonüstü söz... Kimi sözler var ki, bir sözcüğü bir kişilik yaratır. Günü, ayı, yılı, çağı olmayan sözlerdir bunlar. Şu anda, Yunus'un bir sözünü arayıp duruyorum kafamda. Düşüncelerimin hangi noktasında yakalayabilirim onu? Bir anda nasıl üç beş sözcükle çağdaşlaşıvermişti Yunus? Bir acılı durumda dostça sokuluvermişti. Ya da ben sığınmıştım ona. Kapkaranlık bunalımlardan da nasıl kurtulmuştum. Şimdi ne denli arasam bulamayacağım. Yunuslar, Shakespeareler, Homeroslar... her an yaşarlar insanı, ama insanlar kimi anlarda yaşayabilecek gücü gösterebilirler onları ancak. Şimdi, gecenin şu karanlık gibi ilerlemiş bir saatinde bulup söyleyemediğim o söz ,kim bilir nasıl bir ortamda gelip elimden, dilimden tutuverecektir...

Kazancakis de bu soy yazarlardan. On yıl, yirmi yıl düşünüp düşünüp bulamadığını bulduruyor kişiye. Don Kişot'u kaç kez okudum. Sancho'ya kaç kez güldüm, başkalarının gülmelerini de istedim ona... Kaç kez ikisini birbirine karıştırdım, Don Kişot mu, Sancho mu diye sordum... Kazancakis'in şu yargısı birden çözüverdi kafamdaki sorunları:

«Sancho'yu biraz kazdım, altından Don Kişot çıktı.» Çok doğru geldi bu söz bana. Öyle ya, açıklayamasa da, Don Kişot'un yaptıklarını hep budalaca bulur Sancho, ama onun kendisine bir ada bağışlayacağına da inanır, valilik talimleri yapmaya başlar. Nice karşı olanların da çıkarları için Sancholaştıklarını göstermiyor mu bu? Örtük kişiliklerin ardındaki gerçeği yansıtıyor Kazancakis.

«Yalnız görüp dokunduğumuz gerçek ve hayattır! Senin o söylediklerin hayaldir patron!» diyebilecek kişilikteki Sancho'nun ada valiliği düşlemesi, çağımızın insanını öylesine andırıyor ki... Ama, dünyayı dengeleyen bu değil mi acaba? Yerine göre düş'ü, yerine göre gerçek'i kullanmak, bunlara sığınmak...

Önemli bir sorun daha var Kazancakis'in söylediklerinde. Sancho'yu kazıyınca Don Kişot çıkıyor. Peki, Don Kişot'u kazıyınca Sancho çıkacak mıdır? Bunu belirtmiyor Kazancakis. Belirtmez de, çünkü Don Kişot, her çağda, yapmacık gibi görünen insanın doğallığını yansıtmıştır. Sanırım kazındığında, gene kendisi çıkacaktır. Don Kişot, o çöl süvarisi, İspanya'nın ya da bütün dünyanın korkusuz şövalyesi, «haksızlığa uğrayanlara haklarını vermek, dünyanın basit acılarıyla, yani kıskançlık, haksızlık, korku, namussuzluk, tembellik ve utanmazlıkla savaşmak üzere» yola çıkmıştır. Önüne gelen her şeye saldırmakta, her şeyi olduğundan başka görmektedir. Bu, dünyanın inanılmazlığını göstermez mi? Bence, hak koruyanların, dürüst davrananların toplum katında gülünç karşılanmasını simgelemek için yazmıştır Don Kişot'u Cervantes. Ya da «dünya, Tanrı'nın elinden haksızlık ve hatalarla dolu bir halde çıktığı ve bu hayal süvarisi onu düzeltmeyi borç bilsin» diye mi yaratıldı Don Kişot? Yargısını şöyle verir Kazancakis: «Don Kişot'un eseri, Tanrı'nın bırakmış olduğu yerden başlar.» Van Gogh da, daha ileri giderek dünyayı, Tanrı'nın kötü bir taslağı sayar, sanatçının da bu taslağı düzeltmek için yaratıldığını ileri sürer. Koca Camus, **l'Hemme Révolté** (Başkaldıran İnsan)'yi gerçek üzerine kurar. **Başkaldıran İnsan**'da bir gerçek arama bu-

naltısı içindedir Camus. Ama hangi dalda olursa olsun, sanatçı hep bu bunaltıyı yaşamaz mı? Van Gogh'un «Buğday Tarlası ve Kargalar» adlı resminde, hâlâ bu bunaltının dumanı tüter gibidir. Hep irdeliyici, bir şeyin üstünü kazıyıcıdır sanatçı. Kimi zaman, insanın gerçeğinde, yüreğinde, tüm kişiliğinde kazı yapar gibidir. Çağımızda çok gereklidir bu. Çünkü kazısı yapılmamış kişilikler, insan gerçeğinin bir parçası olmuyor. Kazancakis niçin duruyor yüzyıllar sonra Don Kişot'un üzerinde? İnsanın, onun gerçeğinin kazısını yapmak için. Çağdaş insanın değerini ya da tükenmişliğini, ikiyüzlülüğünü ya da utanmazlığını, dostluğunu ya da düşmanlığını yansıtmak için...

Bugün yurdumuzda adı ünlüye çıkmış politikacıların, bilim adamlarının, hatta sanatçıların; o bizim politikacı, bilim adamı, sanatçı saymadıklarımızın üstlerini kazıyın, kim bilir neler çıkacaktır ortaya... Bu nedenle bunların çoğu üstü örtük yaşamayı seçiyorlar. Kapalı kalacaklar, büyüyecekler... İçlerinde gömü var sanılacak... Oysa tam bir kazı çağıdır çağımız. Her şeyin üstündeki örtüler kalkacaktır. Kimi kazıyınca altından ne çıkacak, toplum bunları bilmek ister. Kimilerini kazıyınca, altlarından hiçbir şey çıkmaması da, hiçten gelmiş olmaları da önemlidir. Toplum bunları da bilmek istiyor. İşte Kazancakis, bunun için Sancho'nun üstünü kazımak gereğini duymuştur.

Yaşama İncelik Katmak

Manchalı Don Kişot adlı oyunda yargıçlar kurulu önünde kendini savunan Cervantes, «Hayata biraz renk, biraz incelik katmak istedim» diyor. Böylece yazarlığın ince bir noktasını vurguluyor Cervantes. Hemen her yazar, bir şeyler katmak için çabalar durur. Kimi katar, kimi de kattığını sanarak düşsel bir dünyada avutur durur kendini.

Yaşama incelik katmak nedir? Yaşam, aslında bir incelikler bütünü değil mi? Böyle bile desek, bu bütünlüğü yapıp kotaran etken nedir? Birbirini çoğaltan sorular uzar gider. Ne ki, bir yaşam parçası ya da bir yaşam anı üzerinde duran bir yazar, o parçanın, o anın anlatılacak bir yönünü bulmuştur. Aynasını ona tutar, insanın duyarlığını onun üstünde yoğunlaştırmak ister.

Aslında insanın yaşadığı, daha doğrusu içinde devinip durduğu zaman, tekdüzedir, çoğunlukla da öyle pek ilgi çekici değildir. Hele yaşana yaşana özgünlüğünü yitirmiş neler vardır. Sanırım ki, bu tekdüzelikten, insanı sanatçı kurtarıyor. Eşyaya, insana, duygulara, düşüncelere, doğaya... usta beliren her şeye yeni bir biçim vererek. Gözümün önüne Modigliani'nin portreleri geldi. Yeryüzünde onun yarattığı biçimde insan var mıdır? Yoktur kuşkusuz. Ama sanatçı, benzemezlikten öylesine bir evrensel benzerlik yaratıyor ki, o, onu yaratanın kişiliğini belirliyor. Picasso için de aynı yargı sözkonusudur. Ya da Don Kişot'u alalım kişi olarak. Herkes Don Kişot değildir, ama herkeste biraz Don Kişotluk yok mudur? Değirmenlere saldırmıyor muyuz, şarap tulumlarına kılıç sallamıyormuyuz, delinen tulumlardan

akan ılık şarabı düşmanlarımızın kanı sandığımız zamanlar olmuyor mu? Gün boyu, kendimize yeni yeni sevgililer yaratmıyor muyuz? Yüreğimizde yaşattığımız Dulsinea'larımızı Don Kişot gibi, somutlaştıramadığımız ne denli çoktur. Ama hiçbir zaman düş dünyamız boş değildir. Düş gücümüzü olmazlıklar yolunda çalıştırıyoruz hep. Aslında düş gücünün görevi de budur. Elden geldiğince onu gerçeklerin belirlenmesi yolunda çalıştırmalıyız. Yaratıcılık düşsel düzeyde kalırsa etkisi uzun sürmez yaratılanların. Oysa gerçeklerdir kökü kurutulamayan yaratım öğeleri.

İşte önemli olan Cervantes'in dediği gibi, hayata biraz renk, biraz incelik katabilmektir. Bu da insanın kökü kurutulamayan duyarlıklarını zenginleştirmekle olur. Sanatçı, olmaz'ı ortadan kaldıran insandır. Kimi zaman tüm insanlığın olmaz saydığını olduran, gerçekleştiren insandır sanatçı. Örneğin, Shakespeare'in Hamlet'i böyle bir olmazlıkların gerçeği değil midir? Kimi eleştirmenler şaşar kalırlar Hamlet'in bunca yükü kaldırmasına. Nasıl olur da bir yazar, bütün insanlığın toplumsal, ruhbilimsel, duygusal, düşünsel yükünü bir insanın omuzlarına yükler? Yükler ve bunu yadırganmaz bir biçimde işler? Hamlet bu güçte yaratıldığı için, sanatçıdan bir renk, bir incelik aldığı için, insandan daha uzun ömürlüdür. Belki insan yok olup gidecektir bu dünyadan. Ne ki ben kâğıdın ömrünü daha uzun buluyorum. Nitekim nice insanlar gelip geçmişler, göçüp gitmişler, Hamlet hep kalmış. Denecek ki, Hamlet, insan yaratımı değil mi? Kuşkusuz insan yaratımı, ama insanın kâğıda dönüşmüş biçimi, renk kazanmış, incelik kazanmış bir biçimi... Cervantes'in Don Kişot'u da övledir. Renk katmak için, incelik katmak için gelmiştir dünyamıza. Sanatçının yüce gücünün büyüselliği buradan gelir. Don Kişot gibi, dünyaya yeni bir renk, yeni bir incelik katmaya gelen Hamlet, «Kör talih! Bu dünyayı düzeltmeye mi, gelmişim?» dese de, bu sözleri yükünün ağırlığından değil, kattığı inceliği, rengi vurgulamak için söylemiştir. Sonsuzluğu da bundandır.

Yarınlardan Utanmamak

Ünlü sanatçı Aziz Nesin, 1967'lerde polisteki sorgusunu anlatığı yazısını şu sözlerle bağlıyor: «Birtakım insanlar var ki, çocukları, onların adlarından bile utanacaklar. Biz, yarınlardan utanmak istemiyoruz» (1). Nesin bu sözleri kimler için söylemiş, bunları sayıp dökecek değilim. Yazımın amacı bu da değildir. Ama «yarınlardan utanmak» büyük sorumluluklar yükleyen bir kavram. Yarınlardan utanmamayı başaranlar da çok az. Bırakın yarınları, kimileri, çağlarında bile utanma duygusunu yitiriyorlar. Örneğin, bir yetkili çıkıyor, radyolarda, televizyonlarda Mevlânâ üzerine bilgiçliklerde bulunuyor, onun, neredeyse ilkokul çocuklarının diline düşmüş «Gel, ne olursan gel! İster puta tap, ister mecusî ol, ister günah işlemiş ol! Ne olursan ol, gel benim dergahımda yer vardır sana...» sözlerini yinleyip insancılık taslıyor, sonra da bütün «ihbar» olaylarına adı karışıyor. Ama kimleri «ihbar» ediyor? Kendinden üstün olanları. Karşılarında iki sözü bir araya getiremediği kişileri... Gocunduklarını... Onların varlığı karşısında aşağılık duygusundan kurtulamadığı kişileri...

Böyle bir «kültür sömürgeni», yarınlardan utanmamayı başarabilir mi? Ne yazık ki, bunu başaramayacaklar, ülkemizde öylesine çok ki...

Aziz Nesin, Anayasa kurallarına aykırı olarak saatlerce sürdürülen bu sorgusundan sonra o günün başbakanı Süleyman Demirel'e de bir mektup yazıyor. Yetkilerinin

---

1 Nesin Aziz; **Polîste,** Tekin Yayınevi, İstanbul 1973, s. 227.

sınırlarını aşan görevlilerden yakınıyor. Ağzına sövüldüğünü, onunla «Aziiiz, Aziizzz...» dene dene alay edildiğini anlatıyor. Mektubun havası da dostça. Yazarlık hoşgörüsü, mektubun her sözcüğüne sinmiş. Yanlış uygulamalarını gördüğü bir başbakana hem uyarılarda bulunuyor, hem de bunun böyle yürüyemeyeceğini söylüyor. Öylesine bir ustalıkla yapıyor ki bunu, yazınımızın başyapıtlarından biri çıkıyor ortaya. Mektubun sonunda şunları söylüyor Aziz Nesin: «... En korkunç olanı ölüm mü? Ondan da korkmuyorum. Elbet yaşamak, yurdum için iyi işler yapmak, daha çok yazmak istiyorum. Ama elli iki yaşındayım ve yaşadığım kadar daha yaşayacak değilim» (2).

Söz konusu ettiğim mektup yayımlandıktan sonra başında geniş yankılar uyandırır, sağdan soldan, mektup eleştirilir. Bu eleştirilerden biri özellikle ilgi çekicidir. Yazarı ayak altında gören bir anlayışın ne denli alçaldığını gösteren örneklerle karşılaşırız. Yüreği pek, alnı dik bir yazar karşısında başka bir yazar dize gelmektedir. Orhan Seyfi Orhon'dur bu yazarın adı. Ölüp gitti. Belki bugün böyle bir konuya eğilmenin yeri değil. Ama şu kesindir ki, her çağda, geçmiş bir kuşak, yeni gelenlerce eleştirilecektir. Biz de, çağımızın bize verdiği eleştiri hakkını kullanıyoruz.

Orhan Seyfi Orhon'un Aziz Nesin'i haksız suçlamasını, kışkırtıcı bir yöntemle yazılar döktürmesini, hatta o dönemin yetkililerine yaltaklanmasını bir yana bırakıyoruz. Yaptıkları, onarılmaz küçüklüklerdir. Ama takındığı bir tavır var ki, gerçekten bağışlanmayacak olan odur. Mektup konusunda şunları söylüyor Orhan Seyfi Orhon: «...Bir mizah yazarı olan Aziz Nesin memleketin birbirinden önemli bin türlü işleriyle uğraşan bir Başbakana bu kadar uzun bir mektup yazmanın ölçüsüzlüğünü herkesten iyi anlamalıydı» (3).

Aslında yöneticiler, yönetikleri ülkenin aydınlarına, sanatçılarına, yazarlarına, ozanlarına kulak verdikleri zaman

2 agy, s. 126
3 agy, s. 143

gerçek görevlerini yerine getirebilirler. Her yazar, her sanatçı yeni ufuklara yöneltir yöneticiyi. Çok iyi bilinmektedir ki, sanatçılar, yazarlar, çağ ötesi sorunları, gerçekleri kavrayacak güçtedirler. Yazarlar önde, çağlar arkadadır. Kimi yazarları, sanatçıları üç beş çağ sonra ancak anlayabiliyoruz. Birbirini yiyen çağımız Shakespeare'i anladı mı sanırsınız? Platon'dan Thomas More'a, Bertrand Russell'a değin; Cervantes'den Gide'e değin, anlaşıldı mı bu yazarlar? Topium, sanatçısına, yazarına sırt döndürüldüğü için çıkmazlardan kurtulamıyor. Bu karmaşa ,çıkarcıların, egemen sınıfların işine geliyor. Kurdun dumanlı günleri sevdiği gibi, egemen sınıflar da toplumun aydınlanmasından korkuyorlar. Orhan Seyfi Orhon da bu mantığın sözcüsüdür. Aslında egemen sınıflar, ancak onların sözcülüğünü yaptığı sürece bir yazara önem verirler. Orhan Seyfi Orhon da, bu açıdan alınırsa, egemen sınıfların kullandığı bir adamdır. Daha açıkçası, gönüllü olarak bu işe adamıştır kendisini. Çünkü en büyük ihbarcılar, en büyük hainler, bu görevi özellikle üstlenenler değil, böyle görevlerin gönüllüleridir.

Bir yazar oturup başından geçenleri anlatacak, yanlış işleyen hükümet çarkının çürümekte olduğunu belirtecek, başka bir yazar çıkıp başbakanın büyük zamanını aldığı için, bu yurtsever, gerçek sanatçı, halkının yürek damarındarı beslenen yazarı azarlamaya kalkacak! İşte yarından utanmak isteyenle, yarının yargılarını önemseyen iki kişi. Kim ki kendini geleceğin yargısının dışında sanır, o çağının da bilinçsiz bir yaratığıdır. Gününü gün etmenin ötesinde bir şey düşünmez. Ne de çoktur böyleleri! Kimi zaman gazete sayfaları ihanet ve ihbar kokuyor Saldırganlık doruklara yükseliyor. Şuna buna yaranmak için ne işvelerde bulunanlar var! Hep, yukarıda söz konusu ettiğim anlayışın ürünüdür bunlar.

Görülüyor ki, asıl küçüklükler, kişilik satıcılarından doğuyor. Sözde yazar olacak birinin, başbakan önünde bir yazarı küçültmesinin ne denli güvensizlikten doğduğu açıktır. Bu da bir yana, insan özgürlüğünün ayaklar altında ezil-

diğini göre, göre, Aziz Nesin'in mektubu üzerine «Şükretsin!» diye yazı yazan Orhan Seyfi Orhon'un (4) tutumunu düşünün. Türk düşünce adamına güvenilmemesinin kökeninde böylesi kişilerin küçüklükleri yatıyor. Yoksa Türk halkıyle Türk düşünce adamı arasında her zaman bir düşünce sargınlığı vardır. Halkımızın düşünce, yaratıcıları karşısındaki saygılılığı tarihlerimizi doldurmaktadır. Ama bu gerçeği kim düşünür alabildiğine sonsuz çıkarlar varken, sırtını bir güce dayayıp eziciliği seçmek varken...

Yapıtlarıyla, yarınlardan utanmamayı, her çağın önüne yüz aklığıyla çıkmayı başaran kaç yazar vardır yeryüzünde? Halkının can damarını yamalayıp sorunları onun açısından çözümlemeye çalışan yazarların sayıları öylesine az ki... Yurdumuzu alalım, kimileri öyle görünmeyi başarıyorlar belki, ama halkı yansıtan yazar çok az. Yarınlardan utanmamayı başaranlar ise bir elin parmaklarından çok değil. Aslında bu da yeter, yeter ki böyleleri var olsun. Hiç değilse satılmışların karşısında namusluların var olduğunu kanıtlayan durumlar yaratılmış olur. Halk, tam bir bilinçsizliğin kör kuyusuna sürüklenmez. Yoksa kimi satılmışlar, neredeyse halkın boynuna yular takıp yedecekler onu. Ne ki, toplumsal gerçekler, ekonomik baskılar halkın da gözünü açmıştır. Son seçimler bunu gösterdi. Giderek, satılmışların da pazarı kalmayacaktır yurdumuzda. O zaman değil, başbakana mektup yazması çok görülmek,

---

4. Ne denli içlendirmiş olmalı ki Aziz Nesin'i, Nesin, Orhan Seyfi Orhon'un «Şükretsin!» yazısı için -haklı olarak- şunları söylemektedir: «Polis sorgusunda yapılan baskıyı, bana sövdüklerini anlatan, **Başbakan'a Açık Mektup** başlıklı yazıma karşı. Yani bana yapılanlara şükretmeliymişim, azmış bile... Orhan Seyfi Orhon, galiba beni babasının çiftliğinde çanakyalayıcı bir asalak sanıyor. Ben, hiç çıkarsız, ama bütün köklerimle bağlı olduğum yurdumda yaşıyorum. Aleyhime çok yazanlar oldu. Ama hiçbiri, bu yaşlı şairinki kadar gücüme gitmedi. Yaşına, başına, şairliğine yazıklar olsun...» (agy. s. 177-178).

yazar, başbakanların aydınlatıcısı olacaktır. Yönetim sağduyunun, gerçekçi görüşün eline geçecektir. Politik oyunların geçersizliği iyice anlaşılacaktır. Yok iş adamlarının baskısı, yok egemen güçlerin istekleri, yok adı sanı yok gizli güçlerin etkisi ortadan kalkacaktır. Ancak bu koşullar altında, özgürlüğü kısıtlanmış insanların yakınmaları çok görülmeyecektir. Böylece Orhan Seyfi Orhon'ların mantığı da kalkacaktır yeryüzünden. «Memleketin birbirinden önemli bin türlü işi»nin üstünde bir iş olduğunu anlayacaklardır bir yazarın özgürlüğünün kısıtlanmasının. Demokratik, insan haklarına saygılı bir Türkiye de o zaman doğacaktır. Aziz Nesin gibi yarınlardan utanmayanların yarınlara yüz aklığıyla çıkanların varlığıyle...

Direnme

Konstantin Paustovski'nin «Bir Hayatın Romanı» adlı özyaşamöyküsünde geçen bir olay özellikle ilgimi çekti. Yaratıcılıktan yoksun, bağnaz, öğrenciyi belirli kalıplara bağlamaktan öte yeteneği olmayan edebiyat öğretmenlerinden sonra Pautovski'lerin sınıfına yeni bir edebiyat öğretmeni geliyor. Adı Selikhanoviş olan bu psikoloji ve Rusça öğretmeni şöyle tanıtıyor Paustovski: «Nasıl usta onartcılar eski bir tabloyu kirinden pasından temizler, eski güzelliğini ortaya çıkarırsa o da Rus edebiyatını çapaklarından temizleyip arındırmıştı.»

Bu edebiyat öğretmeni, yazarlığa heves eden Kostik'e şu soruyu yöneltir:

«Yeterl kadar direnebilecek misin?»

Gerçekten, yazarlık bir direnme işi midir? Yazarın direnç yöntemi nedir? Yazar neye karşı direnecektir? Birden, öğretmenin Kostik'e yönelttiği soru, ardından da bana bunları sordurttu.

Paustovski, «çok çalışmak, şiiri, sözü yaşamak» gerektiğini belirterek bir bakıma bu direnmenin yolunu yordamını gösteriyor. Ayrıca bunu, «uzun ve zahmetli bir yol» olarak da niteliyor. Direnme de, uzun, zahmetli bir yolu aşmak değil midir?

Söz'ü (şiiri) yaşamak, aslında dirençlerin en soylusudur. Şiiri yaşamak demek, bir toplumu bütün katlarıyla, bütün özellikleriyle tanımak, onun beğeni kaynaklarına inmek demektir. Oysa bizde sözün yaşanırlığından çok süsü (simgeler, mazmunlar) üzerinde durulmuştur. Direnmenin

yerine, akıp gidene uyma söz konusudur bunda. Divan yazını bu geleneğin ürünüdür. Süs yönünden doruğa varan bu yazın, ne yazık ki yaşanırlık yönünden eksiklidir. Divan şairi, halkın sözünü (şiirini) yaşamamıştır, yaşamadığı için de halktan kopuk bir anlayışın tükenmişliği içinde eriyip gitmiştir. Bu nedenle Divan şiiri işlevsiz kalmıştır, şair halk kaynaklarının verimlerini değerlendirememiştir. Sanatçı yaratıcılıkta direneceğine, teknik alışkanlıklarını geliştirmiştir. Oysa direnerek hiç kimsenin duymadığını, yaratılışı güç olanı sezdirmek durumundadır sanatçı. Pablo Neruda, «Yaşadığımı İtiraf Ediyorum» adlı özyaşamöyküsünde bunu şöyle belirtiyor: «...Hiç bir el sanatçısı, büyük bir çaresizlik içinde hayallerini gerçekleştirmiş, ilk defa yepyeni bir şey ortaya çıkarmış şairin ruhunu dolduran o sarhoş edici duyguları tanımaz. O an, bir daha gelmeyen andır.» O tek «an»ı yaşamak için sanatçı büyük bir direnç gösterir. Bütün zamanların «an»ıdır o. Bir bakıma bu «an»ı yakalamak, alışılmışın, çürümüşün, orta malı oluşun karşısında gösterdiği bir dirençtir. Kendine özgü bir «an» yaratan sanatçı ise, doğayla, insanla, yaratışın kendisiyle bütünleşmiş olur. Pablo Neruda köyden kente gelmiş bir ozanı (Miguel) şöyle anlatıyor: «Bana köyündekl hayvanları ve kuşları anlatıyordu. Bu edebiyatçı büyük bir tazelik ve heyecan vericl bir yaşama gücü ile büyük şehre gelmişti; tıpkı doğada yeni bulunmuş, hiç zedelenmemiş çok güzel bir taş gibi. Uyuyan keçilerin karnına kulak dayayarak, sütün akışını dinlemenin ne kadar etkileyici olduğunu anlatırdı. Bu gizli sesleri ancak bir keçi çobanı dinleyebilir, böylesine güzel duygulara ancak o sahip olabilirdi.» Kimin kulağı keçinin damarlarından akan sütün sesini duyabilir? Ozanın bu düzeyi yaratması nice direnmelerin sonucudur! Sonsuz olan da budur kuşkusuz. Sözün gücüyle insanın, doğanın, yaratımın gerçekliğine varmak değil midir sanat? Ölmeyen de budur. Nitekim Neruda bu soylu yaratımın sonsuzluğuna her zaman değinmiştir:

«Kim öldürebilir ki şiri! Şlir, kedi gibl yedl canlıdır. İşkence ederler, sokaklarda sürüklerler, üstüne tükü-

rürler, alay ederler, etrafını dört duvarla çevirirler, sürgüne yollalar, fakat o bütün bunları yaşar, sonunda tertemiz bir yüzle gülümseyerek yeniden ortaya çıkar.»

Direnen, halkının yaratım damarıyla beslenen şiir burada belirtildiği gibi uzun ömürlüdür. Doğanın gizlerini yenmiş, görünmez gibi olanı görmüş, işitilmezi duymuş sanatçı baskıların altında ezilmez. Onu ezdirmeyen, direngenliğidir kuşkusuz.

Yazınımızda direnç göstermeden, halkın yaratım olanaklarını tanımadan yazarlık tahtına konmak isteyenler var. Şunu bunu kötüleyerek daha da saygınlık kazanacaklarını sanıyorlar. Bir karalamadır, bir dedikodudur gidiyor. Will Durant'ın deyimiyle, başkalarını kötülemenin, kendilerini övmenin dürüst olmayan bir yolu olduğunu da hiç düşünmeden. Saldırıyla, pazarlamayla, aşağılamayla yazarlık olur mu? Yazarlığın birinci kuralı, burada da değindiğimiz gibi, direnç göstermedir. Ortaya yepyeni şeyler koymadır. Direngenliği, yaratmayı halkın kafasında da yaratmaktır. Aslında sanatçı her yönden sarılmıştır. Büyük tröstlerin kuruluşu, basının birtakım gizli ellerinin buyruğuna verilmek istenmesi, sermayeyi basının üstünde bir baskı aracı olarak kullanma istekleri, soy yazarların işini daha da güçleştiriyor. «Burjuvazi gerçeklere gittikçe yabancılaşan bir şiir istiyor. Can çekişen kapitalizm şairin, ekmeğe ekmek ve şaraba şarap demesini bile tehlikeli buluyor.» diyor Neruda. Türkiye'de de aynı mantık geçerlidir. Gerçekleri söylemek, kendi içinde bile kendine direnmek suç sayılıyor. Sermaye, kafaları süngerleştiren sanatsal ürünlerin yaygınlaştırılmasını, insanın kendine, yurduna, özellikle de insanına yabancılaşmasını istiyor. Bu nedenle direncimiz, sanatımızın geniş boyutlara ermesini de sağlayacaktır.

Dağların Kovuğundan

Yıllıklarda, dergilerde özellikle «soruşturmalar»ı okurum. Yazarların, düşünürlerin vardıkları sonuç bana çok ilginç gelir de ondan. Onların birleştikleri ortak noktaların, toplum sorunlarını gerçekçi bir açıdan yansıtacağına inanırım. Bence yazar, üzerinden politik örtüleri sıyırıp atmış insandır. İnancım da bundan ileri gelir ona. Sözünü hesaba kitaba uydurmaya çalışmaz, düşüncelerini gerçeğin denektaşından geçirir. Gücü de burdan gelir, kendl kendini denetlemesinden. Yalnızca bu denetimi kendisi için düşünmez, karşısındakine de kendi kendini denetlemesinden. Yalnızca bu denetimi kendisi için düşünmez, karşısındakine de kendi kendini deneme ortamı yaratır. O da kendinl, yazarın vardığı sonuçlara göre bir değerlendirmeden geçirir, düşüncesinin yolunu yordamını öğrenir. Bilgiden, aydın düşünceden yana olan kişilerin, kendilerini, yazarın sınav ortamının dışında saymaları olanak dışıdır. Yazar da bu olanağı yaratma çabasındadır. Özellikle «soruşturma» da daha da özgür koşullar altında duyar kendinl. Daha bir sere serpedir, insana yakındır. Öfkesinde, çıkışlarında, sorunlara eğilişinde bir dostluk vardır. Ona soru yöneltildiğl için daha bir güvenlidir. Bu güven, daha da sorumluluk yüklemiştir omuzlarına. Düşüncenin denektaşından bir milim ayrılmamaya çalışır.

Bu ay da **Varlık**'ın, **Yeni Ortam**'ın, **Yansıma**'nın **Varlık Yıllığı, 1973**'ün soruşturmalarını okudum bir solukta. Kimi yazar kendinden söz açıyor, kimi bir edebiyat sorunu üzerine eğiliyor. Kimi romanı, öyküyü, şiiri yargılıyor, kimi de

Atatürkçülüğün bugünkü durumunu yansıtmaya çalışıyor. Her birinde içtenlikli bir yaklaşım, ortak noktalara ulaşma çabası... Her yazar, ayrı açılardan seriyor gerçekleri ortaya. Böylece Türkiye'nin düşünsel, sanatsal portresi çiziliyor. Ümit Kaftancıoğlu, **Varlık Yıllığı 1973**'ün açtığı soruşturmaya, Atatürk'ü eğitimi yoksul halk çocuklarına götüren bir kişi olarak değerlendiriyor, böylece katılıyor sorunlar arasına.

Varlık Yıllığı 1973'ün açtığı soruşturmanın bir sorusu, Türkiye'mizin Atatürkçü düşünce ve eylem açısından bugünkü durumunun ne olduğu ve ne olması gerektiğiyle ilgili. Burada, soruşturmanın toplu değerlendirmesini yapmayacağım, Kaftancıoğlu'nun Atatürk'e bakış açısı üzerine kuracağım yazıyı.

Kaftancıoğlu şöyle diyor :

«Kanımı, damla damla değil, oluk oluk akıtmaya ant içmiştim Atatürk için. Ben Atatürk'ün çocuğuyum. Onun kurtardığı ülkenin topraklarını çiğniyor, onun kanadının altında yaşıyorum. Dağların kovuğundan, mağaradan onun eliyle kurtuldum».

Kaftancıoğlu'nun bu içtenlikli yaklaşımını duygusal bulanlar olacaktır. Ne ki, bin çileden gelen, öykülerini o çilelerin onuruyla oluşturan Kaftancıoğlu'nun bu yaklaşımı gerçeklerin dile gelmesidir. Türkiye'de binlerce genç, dağ kovuklarından, mağaralardan O'nun eliyle kurtulmuştur. Türk düşün, sanat ve eğitim alanlarında eşsiz etkiler uyandıran kimi kişiler, O'nun eliyle varlık kazanmışlardır; O'nun yarattığı eşitlik ilkesiyle yurdun yazgısını değiştirmişlerdir. Türk eğitim tarihi O'nun dağ kovuklarından, mağaralardan çekip aldıklarınca yazıldığında yurdumuzun düşünsel potresi daha iyi çıkacaktır ortaya. Çünkü Atatürk'e değin, özellikle köy çocukları, yoksullar, dağ kovuklarında, mağaralarda yaşayanlar okuma olanağı bulamamışlardır. Kendi yurtlarında yabancı işlemi görmüşlerdir. Hatta yabancılar dost bilinmiş, benimsenmiş, o bir köşeye atılmıştır. Ülkemizin ana çelişkilerinden biridir bu.

İnsanımızı bu çelişkiden kurtarmayı başarmıştır Ata-

türk. Onun için büyük bir eğitimcidir. Elinden silahı bırakır bırakmaz tahta başına geçmiştir. Bu nedenle Ozan Külebi'nin dediği gibi, O'nun adını öğrenir çocuklarımız «Eli kalem tutup yazanda», Külebi'nin dizesinde de, eli kalem tutmanın erdemini gösteren bir anlam vardır. Eli kalem tutan belirtebilir duygularını, eli kalem tutan insanlığını duyar, eli kalem tutan çağdaş dünyada yer tutabilir...

O'na gelinceye değin eğitim, belirli bir sınıfın malı olmuştur. Eğitimin amacı da, yönetenleri yetiştirmekti. Yönetenlerden oluşan bir kurumdu okullar. Bu okullarda ayrıcalıklı yetişen kişiler arasında yurdunun gerçeklerini kavrayanlar çok azdı. Onlar için Anadolu, «taşra»dır. Anadolu'ya gitmek zorunda kalanların göz yaşları kimi sanat yapıtlarını bile ıslatmıştır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında beliren ülkücülük, bu çelişkiyi yansıtmayı amaçlar. Daha düne değin böyleydi bu, bugün de çok az değişiklikle böyledir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu **«Yaban»**ını bu gerçeğin tragedyasını belirtmek için yazmıştır. Bugün bile **Yaban**'daki sorunların tartışması son bulmamıştır.

Bu yüzden, «taşra» sayılan Anadolu'nun en uzak köşesinden olan Atatürk'ün dağ kovuklarından, mağaralardan kurtarıp eline kalem verdiği Kaftancıoğlu'nun bu duygusal yaklaşımını, gerçekçi bakış açısının içtenlikli bir dışa vuruşu sayıyorum. TRT Hikâye Büyük Ödülünü arkasız, dayanaksız, şunsuz bunsuz alan Kaftancıoğlu **Dönemeç**'te, dağ kovuklarından, mağaradan gelmesinin öyküsünü anlatır. Duyan değil, yaşayan bilir gerçeği. **Dönemeç**'teki öyküler bunun kanıtıdır. Ulgarların, Yelatanların, dağ kovuklarının, mağaraların yaşanmışlığını anlatıyor şimdilik. Kaftancıoğlu. Bir gün onların türküsünü söyleyecek. O türküyü söylediği zaman da Cengiz Aytmatov'un anlattığı **Öğretmen** Duyşen'lerimizin öykülerini yaratacak.

İşte bu yaratıcılar bilir, bir toplumun eline kalem vermenin ne denli büyük bir devrim olduğunu. Çünkü onlar **toprak**'la **kalem** arasındaki uzun uygarlık dönemini bir sorukta yaşamışlardır. Yazdıklarının her satırının bedeli **can**'la ödenmiştir. Burada, sözü getirelim Kaftancıoğlu'nun ya-

şamına. Anası, Dedem Korkut'un Bozatlı Hızır'ına sığınarak çıkarır oğlunu yola. Ta Cılavuzlara, ellere kalem tutturan köy enstitülerine gönderir, gitsin de hiç değilse bir boğaz eksik olsun diye. Halk, yoksulları okutacak bir okulun ayrımında olmuştur. Olmuştur ya, önündeki engelleri de bilmektedir. «Yılandır, ezeceksin şimdiden...» diyen ağaların, beylerin engelini aşmak zorundadır. Sonra önüne bürokrasi engeli çıkar. «Yoksuluz, açız, Ilkokulu bitirdik, biz de okumak istiyoruz» der okul başkanına, Garip. Sınava sokarlar dört arkadaşı. Yalnızca Garip kazanır. Arkadaşı Kemal bağırır: «Kazandım oğlum, sen artık Allah'ın kulu oldun, biz de keçinin kılı...»

Nasıl, bunların içinden sıyrılıp gelen Kaftancıoğlu, «O tutmuş benim ve benim gibilerin elinden. Bana Türk demiş, beni yüceltmiş, ulu demiş demiş bana, soylu demiş, insansın demiş bana... Yalnız damarlarımdaki kanı bilmiş, düşüncemi, insan olduğumu bilmiş benim... Ben ve benim gibiler için Atatürk bu ülkenin üstünde; yazın bulutu, kışın güneşidir. Bu ülkenin en ulu inancıdır, yaratıcısıdır. Bu ülkenin kara toprağı odur, akar suyu, esen yeli...» **(Varlık Yıllığı 1973,** s. 226) demezsin?..

Bir arkadaşın yaptığı küçük bir araştırma, eli kalem tutmanın sonucunda doğan gerçeği çok iyi yansıtıyor. Tanzimat döneminde yetişen yazarların ancak % 7.1'i Anadolu'da doğmuş. Cumhuriyet sonrasında bu oran % 67'dir. İstanbul doğumlular Tanzimat döneminde % 79.5, 1923'ten sonra ise ancak % 29'dur.

Başka bir çizelge de daha ayrı bir gerçeği koyuyor ortaya: Sanatçılar ancak özel öğrenim görenler arasından çıkıyor. Tanzimat döneminde sanatçıların % 66.6'sı özel öğrenim görmüş. Özel öğrenim görmeyenlerin oranı ise yüz-% 33.4'tür. 1923'ten sonraki tablo ise şöyle. Özel öğrenim gören sanatçılar % 17, görmeyenler % 83. (Özgür İnsan, sayı: 7, s. 58).

Öğrenimle sanat olmaz; sanat, yaşamayla olur. Elleri kalem tutan halk çocukları yaşamlarını yazdıkları zaman Türkiye'nin gerçeklik haritası çizilecektir. İnsanlar, dağ ko-

vuklarından, mağaralardan gelmedikçe, Ulgarları, Yelatanları aşmadıkça ülkenin gerçek sanatı doğmayacaktır. Atatürk bunun için, devrimlerini kökleştirmenin yolunu tahta başında bulmuştur. Çağlar boyu sürüp gelen bir çelişkiyi çözümlemek için...

Sanatçının Onuru

Televizyonda gösterilen bir filmde şu sahneler geçiyor: Rus çarınca görevlendirilen genel vali salondan içeri girdiği Chopin'in gözleri birden keskinleşir, öfkesi bilince dönüşüverir. Piyano susmuştur. Yüksek aralıklı sandalyelerine gömülü soylular (!) habire tıkınmaktadırlar. Genel valinin salona girdiği duyurulunca yerlerinden sıçrayıverirler, yerlere kapanıp sofranın baş köşesine oturturlar kurtarıcılarını. Soyluların başı, eliyle gözüyle Chopin'e çalmasını işaret eder. Öfkesi bilinci dönüşüveren Chopin, parmaklarını tuşlara sertçe vurur. «Ben, Çar'ın cellatlarının önünde çalamam!» diye bağırır.

Oysa o dönemde sanatçının var olması soyluların onu tutmasına bağlıdır. Soyluların keyflerine hizmet olanağı her sanatçının ayağına gelmez. Chopin büyük aşamalara varmıştır. oralarda çalma olanağı bulmakla. Onlar var derse var olacaktır, yok derse silinip gidecektir. Öylesine bir noktadadır Chopin. İçeriye hocası, anası babası bile alınmamıştır. Ancak yemek taşımak için arada bir açılıveren kapıdan izlerler büyük sanatçıyı. O ise, bütün bu olanakların üstündeki yüce onur seçer, ellerini tuşlara sertçe vurarak bağımsızlığın, başkaldırının yüce sesini soyluların kulaklarına çivileyip salondan ayrılır. Bu, sanatçının öfkesiyle bilincinin, bilinciyle onurunun bütünleşmesidir. Bir zamanın adamı olma karşısına, bütün zamanların adamı olma bilincinin çıkarılmasıdır. «Gölge etme, başka ihsan istemem» diyen Diogenes ne ise Chopin de odur.

Sonradan Chopin, kadın olarak ezilmişliğinin öcünü hal-

kından çıkarmaya çalışan ve erkek adı kullanarak erkekleştiğini sanan George Sand'ın etkisi altında kişiliğini yitirmiş gibi görünür. Halkına, öğretmenine, çevresine, devrimci eyleme yabancılaşmıştır o. Kadın tutkusu onu bilinçlendirmiş, bir «ihanet»e sürüklemiştir. Yaşamının sonuna doğru, öz'üne, halkına dönecek, devrimci eylemini sürdürecektir. Ölüm döşeğinde iken George Sand onu son kez görmeye bile gelmeyecektir. Burjuva acımasızlığı halk onuru karşısındaki yenilgisini öfkeyle, kine dönüştürecektir birden. Ama asıl amacım bunlar üzerinde durmak değil, sanatçıyı onurlu kılan davranışlara değinmektir.

Chopin'in, piyanonun tuşlarına sert inen parmakları bir düşünür üzerinde durmamı gerektirdi. Bilginin erdemini yaşamayı «özgürlük»le özdeşleştirmeyi başaran bu bilge, çağlar boyu silinip gitmeyen bir düşünür onurunun örneğini de vermiştir. Söz konusu edeceğim düşünür. Sokrates'tir. Ölüm karşısında direnerek, kendi özgürlüğünü yaratmanın ne demek olduğunu da öğretmiştir insanlığa. Sanatçı da, düşünür de, bu direnci göstererek korur onurunu. Örneğin kendi yaptıklarına, koyduğu ilkelere öylesine inanmıştır ki, «Savunma»sının sonunda şunları ister Atinalılardan: «Sizden dileyeceğim bir şey daha kaldı: Çocukların büyüdükleri zaman, Atinalılar, erdemden çok zenginliğe ya da herhangi bir şeye düşkünlük gösterecek olurlarsa, ben sizinle nasıl uğraşmışsam, siz de onlarla uğraşın, onları cezalandırın; kendilerine, kendilerinde olmayan bir değeri verir, önem vermeleri gereken şeye önem vermez, bir hiç oldukları halde kendilerini bir şey sanırlarsa, ben sizi nasıl azarlamışsam, siz de onları öyle azarlayın. Bunu yaparsanız, bana da, oğullarıma da doğruluk etmiş olursunuz.» Burada, Sokrates'in yapmak istediğini topluma bıraktığını görüyoruz. Denetimi erdemleri yerleştirmeyi (kendi deyimiyle «azarlama»yı) toplum üstlenecektir. Çünkü bir bilge, bir sanatçı aynı zamanda «toplum»dur. Toplum adına konuşmayı başardığı için, toplumun yaratımlarını üstlendiği için sanatçıdır ya da bilgedir. Ancak, Sokrates'in burada koyduğu ilkeler başka şeyleri de düşündürtüyor, bilge-

nin düşünce yaratma özgürlüğü üzerinde durmamızı gerektiriyor.

Hep düşünmüşümdür: Başkalarının sağladığı özgürlük mü gerçek anlamda özgürlüktür, yoksa kendi içimizde yarattığımız **tutarlılık** mı? Büyük bir düzen içinde bu soru anlamsız gibi görünüyor. Aslında başkalarının sağladığı özgürlüğü «özgürlük» saymak bile tutarlı bir görüş olmasa gerektir. Bu tür özgürlükle, yazarın, sanatçının bilgenin yarattığı arasında çelişkili bir durum kendiliğinden doğacaktır. Çünkü bu anlamdaki özgürlükte (başkasının sağladığı), özgürlüğü yaratan da, uygulayan da **kişi** (bilge, sanatçı...) değildir. O, özgürlük de değildir, düzeni düzenleyen, başka bir deyimle düzeni ayakta tutan **kurum**'lardan biridir. Sanatçının, bilgenin yarattığı özgürlük ise bundan bambaşka bir şeydir, onun onurunu yaratan bir iş tutarlılıktır. Düşüncenin var oluşundan bu yana sanatçıyla kurulu düzen arasındaki çatışma da bu kavrama verilen karşıt anlamdan doğuyor. Düzen, hangi dönemde olursa olsun, sanatçının yarattığı özgürlüğü hiçbir zaman anlamak istememiştir. Kendi çıkarına sakıncalar bulmuştur onda. Sanatçıyı, bilgeyi, düzenine düzensizlik getirici bir etken olarak görmüştür. Buna karşın, çok haklı olarak, sanatçı da, bilge de, düzenin koyduğu özgürlük anlayışı karşısında direnmiştir. Bu nedenle düşünce tarihleri aynı zamanda bir direnmeler tarihidir. Sanatçının onuru ile çıkar sağlayan etkenler hep bir çatışma yaratmıştır. Başkaldırı da, kurulu düzenin, sanatçıyı kendi çıkarının aracı yapma çabasından doğuyor. Chopin'i Çar'ın cellatları karşısında başkaldırıya götüren budur. Ya onurunu seçecektir, ya çıkarını... Bu gerilim noktası, sanatçının sanatçılığını belirleyen bir sınav alanıdır. Özgürlüğün, onurun, direncin, çıkarın, başkaldırının bir anda bir geçişime uğradığı bu alan, sanatçının «insanlık katı»nın bir değerlendirme yeridir.

Sanatçıyı ve bilgeyi özgür kılan etkenlerden biri de, düşünsel ve sanatsal kişiliklerini zedeleyecek tutumlardan kaçınmalarıdır. Başka etkilerle sanatlarını yozlaştıranlar, kişiliklerini de yitireceklerdir. Örneği gene Chopin'den al-

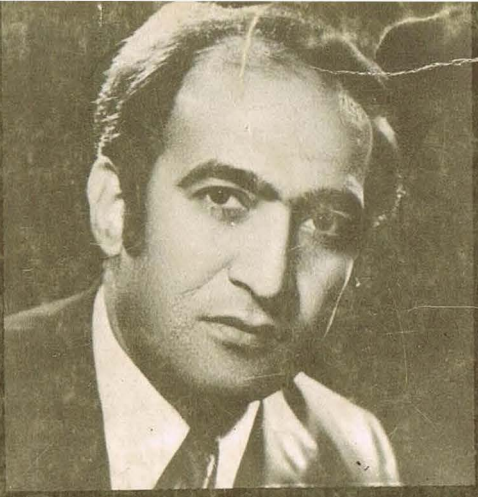
mak istiyorum. Fransa'da, Chopin'in «Polonez»i, **barbar** duygular taşıyor diye aşağılanmak istenir. Burada, bir toplumun öbür toplumun gerçeğini anlayamamak gibi bir durum söz konusudur. «Barbarlık», doğu'nun bir niteliği olarak bilinir. Chopin de doğu'dan gelmiştir. Önyargıyla onu küçültmek isteyeceklerdir. Müziği duygular üzerine çeşitlemeler sayanların görüşü budur. Oysa Chopin bu duyguların gerçeğini kavramış bir sanatçıdır. «Polonez»de Polonya halkının devrimci gücü eyleme dönüşmüştür. Fransız soyluları kendi kafalarındaki müziği bulamayacaklardır Chopin'de. Onu kendi beğeni yargılarına göre biçimleyemeyeceklerdir. Bir süre de olsa George Sand, Chopin'in davranışlarını etkilemiştir, ama onun yüreğindeki devrimci sesi hiç bir etken susturamayacaktır. Çünkü o, Polonya halkının gerçeğiyle, türküleri, şarkıları, insanın yüce anlatım gücüyle beslenmiştir. Kendi yarattığı bir özgürlük vardır. İnsanlara vermek istediği güzellikleri oluşturmuştur yüreğinde. Başkasının bağışladığı özgürlükle beğeniyle sanatını kuranlardan değildir. O, gittiği yerin sanatının bir kopyacısı olmamış, halkının yepyeni sesini götürmüştür oraya.

Dünyada öylesine azdır ki böyle sanatçılar. Bir zamanlar Araba, Aceme benzemeyenleri sanatçı saymamışız. Bir zamanlar «Batı» gibi koskoca bir ölçü koymuşuz. Halkımızı da, sanatçımızı da ezmişiz bunun altında. Batı'nın yaptıklarındaki özgünlüğü arayacağımıza, onların, halklarını nasıl anladıklarını kavrayacağımıza, onlar ne yapmışlarsa biz de onu yeniden yapmak istemişiz. Onları evirip çevirip kendimiz yaratıyoruz sanmışız. Onlar gibi resim yapıp şurda burda sergilemişiz. Onların romanı gibi oluyorsa roman, öyküleri gibi oluyorsa öykü saymışız. Yunusça gösterişsizliği sanatın yanına bile yaklaştırmamışız. Kendi özgürlüğümüzü yaratacak gücü görmezlikten gelmişiz. Özgürlüğün şurdan burdan alındığını sanmış, gerçek özgürlüğün insanın kendi gerçeğinden doğduğunu anlamamışız.

Kimi dönemlerde el etek açanların yüceliğe erecekleri, gelmiş çakılmış kafamıza. Bürokrasinin, bir kesekâğıdı gibi buruşturup atmasına katlanan sanatçılar olmuş. Bı-

rakın belirli anlayışları, belirli adamların sığıntısı gibi yaşayanlar olmuş. Hâlâ da efendilerinin eline bakanlar var. Gözleri, onların atıverecekleri kesede. Ama bunun yanında, halkının devrimci gücüyle güçlenen, ülkesinin sorunlarını onuru sayan sanatçılarımız, bilim adamlarımız arttıkça artıyor; halkıyla bir olup büyüdükçe büyüyor. Şu son yıllarda nice sanatçılarımız, Chopin gibi, piyanonun tuşlarına parmaklarını vurup cellatları kendi cellatlıklarıyla bıraktılar. Bir toplumun yüreğe dönüşmesinin örneklerini verdiler. Yoksul halkın uzak toprakların ötesindeki insanımızın dili oldular, sesi oldular. Tüm baskılar karşısında kalemlerinin, hokkalarının namusunu korudular. Sokrates'ler gibi, ölümü «ölüm» saymadılar. Kendi varlıklarını, zamanların ötesinde onurlandırdılar. Öfkeyi bilince, bilinci başkaldırıya, başkaldırıyı sanata dönüştürdüler. Düşünce olup işçimizin, köylümüzün yüreğine «insan olma»nın bilincini ektiler.

Bu nedenle son yılların düşünce tarihi böyle yazılacak, bilincin ve direnmenin tarihi olacak **tarih.**

Adnan Binyazar deneme türündeki yazılarını **Toplum ve Edebiyat** (1973) **Kültür ve Eğitim Sorunları** (1976) adlı yapıtlarında topladı. **Ağıt Toplumu**'nda da toplum, sanat ve edebiyat üzerine yazılar yer alıyor. İnsanı düşünsel ve duygusal boyutlarıyla kavramaya çalışan Binyazar, ağıta sığınan bir toplumun gerçeğini yansıtıyor.

Ağıt, toplumun yaratış tarihidir bir bakıma. Toplum, sanatla, düşünle, özündeki bu ateşi tutuşturacak olanakları yaratır. **Ağıt Toplumu**'nda bu özü besleyen düşünsel ve sanatsal birikimlere yoğun biçimde değiniliyor.

3001